

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BOTAGÖZ-KÖŞPENDİLER-ARASAT MEYDANI
ROMANLARINDA KAZAK AİLE YAPISI VE GELENEK
GÖRENEKLERİ

HAZIRLAYAN
DAMLA KANDAK

AKADEMİK DANIŞMAN
PROF. DR. İSMAİL DOĞAN

ORDU – 2017

TEZ JÜRİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 15530100009 numaralı Yüksek Lisans öğrencisi **Damla KANDAK** ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **Botagöz-Köşpendiler-Arasat Meydanı Romanlarında Kazak Aile Yapısı ve Gelenek Göreneklere** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur. Bu çalışma Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Ad-Soyad-Üniversite

İmza

Başkan : Prof. Dr. İsmail DOĞAN

Ordu Üniversitesi

Jüri Üyeleri : Yard. Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK

Ordu Üniversitesi

: Yard. Doç. Dr. Gönül ERDEM NAS

Bartın Üniversitesi

Savunma Tarihi: 19.06.20017

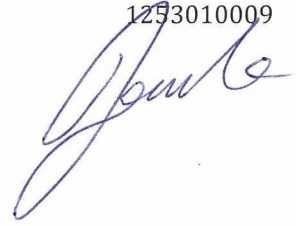
ÖĞRENCİ BEYAN METNİ*

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “**BOTAGÖZ-KÖŞPENDİLER-ARASAT MEYDANI ROMANLARINDA KAZAK AİLE YAPISI VE GELENEK GÖRENEKLERİ**” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/06/2017

DAMLA KANDAK

1253010009

*Form gerekli düzenlemeler yapılarak bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

Adres : Ordu Üniversitesi Cumhuriyet Yerleşkesi PK 52200 Merkez / ORDU

Tel : (0452) 226 52 67

Fax : (0452) 226 52 31

Web : <http://sbe.odu.edu.tr/>

e-mail : sbe@odu.edu.tr

ODÜ-SBE-F-48

ÖZET

[KANDAK, Damla]. Botagöz – Köşpendiler- Arasat Meydanı Romanlarında Kazak Aile Yapısı Ve Gelenek Göreneği [Yüksek Lisans Tezi]. Ordu, [2017]

Çalışmamızın girişinde ‘Kazak’ tabirine, tarihine, coğrafyasına ve edebiyatına kısaca değinilmiştir. Daha sonra bu çalışma için bize kaynak teşkil eden ‘Göçebeler (Köşpendiler)’ romanının yazarı İlyas Esenberlin, ‘Botagöz’ romanının yazarı Sebit Mukanov ve ‘Arasat Meydanı’ romanının yazarı Smagul Elubay’ın hayatı, sanatı ve eserleri ışığında tanıtılmaya çalışılmıştır. İncelenen bu romanların özetlerine yer verilmiştir.

Çalışmamızın bir sonraki bölümünde ise incelenmiş olan Kazak Edebiyatına ait bu romanlarda Kazak kültürüne dair tespitler yapılmış, bu tespitler alıntılar yoluyla sayfa numaraları belirtilerek gösterilmiştir. Ayrıca söz konusu eserlerde geçen Kazak kültürünü yansıtan bulgular, sınıflandırılarak ayrı başlıklar halinde alınmıştır. Gelenek göreneği ile ilgili folklorik unsurlar, örf ve adetlerle ilgili folklorik unsurlar ve kısa folklorik türler ile ilgili unsurlar ana başlıklar halinde gösterildikten sonra ise Kazak kültürü ile Türk kültüründe aynı yahut benzer olanları tespit edilmiş ve incelenen romanlar ışığında iki toplum arasında kültürel bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Kazak Türkleri, Türk Kültürü, Köşpendiler, Botagöz, Arasat Meydanı.

ABSTRACT

[KANDAK, Damla]. [Thesaurus About Kazakh Family Structure and Traditions In The Novels Of Botagoz-Kospendiler-Arasat Meydani], [Master]. Ordu, [2017]

In the introduction of our study, the word ‘Kazakh’ and Kazakh history, geography, and literature were mentioned briefly. Afterwards, the authors of our reference novels; Göçebeler, (Köşpendiler) by İlyas Esenberlin, Botagöz by Sebite Mukanov, and Arasat Meydanı by Smagul Elubay were introduced to the readers in consideration of their life, art and works; the summaries of the novels were included.

Next chapter of our study deals with the findings related to Kazakh culture in these novels of Kazakh literature and those findings were indicated with the page numbers through the quotations. Besides, the findings reflecting Kazakh culture in the relevant works were classified and analysed as different subjects. After the indication of the folkloric elements related to tradition, mores and short folkloric types, the same or similar elements in Kazakh and Turkish culture were identified and in consideration of the relevant novels, the communities were compared in terms of culture.

Key Words: Turkish Kazakh, Turkish Culture, Kospendiler, Botagoz, Arasat Meydani.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca ortak bir kökene ve ortak bir tarihi mirasa sahip olan Kazak Türkleri ile Türkiye Türklerine ait folklorik unsurlar, incelenen eserlerde yapılan kültürel tespitler ışığında karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Kazak edebiyatın güçlü kalemlerinden İlyas Esenberli'nin Köşpendiler, Sebit Mukanov'un Botagöz ve Smagul Elubay'ın Arasat Meydanı adlı romanları esas alınarak burada geçen Kazak kültürüne ait kelime hazinesi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda Kazak Türkleri hakkında okuyucuyu kısaca bilgilendirdikten sonra, yazarlar hakkında bilgiler verilmiştir. Sonra, incelenen romanların özetleri verilip inceleme kısmına geçilmiştir.

Romanlardan hareketle Kazak gelenek görenekleri ile bu romanlarda geçen deyim, atasözü gibi kalıplaşmış sözler de ayrıca belirlenmiştir.

Bütün bu malzemedен hareketle Kazak Türklerinin gelenek görenekleriyle diğer Türk dünyasının ortak yönleri belirlenerek okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır.

Böyle keyifli bir çalışmayı yapmamı sağlayan, sabır ve titizlikle bu zamana kadar bana yol gösteren, hiçbir zaman emeğini, ilgisini, zamanını ve en önemlisi yansıttığı ilim ışığını bizlerden esirgemeyen saygı değer hocam Prof. Dr. İsmail Doğan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu zamana kadar üzerimde hakkı ve emeği bulunan tüm öğretmenlerime ve öğrencilerime, aileme ve en önemlisi çalışmamın her safhasında bana çok büyük yardımları dokunan Sevgili Selahattin Özeren'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın Türklük Bilimi ve Türk âlemine faydalı olması dileğiyle.

2017 ORDU

Damla KANDAK

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ JÜRİ ONAY SAYFASI	i
ÖĞRENCİ BEYAN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.1.Giriş	1
1.2. İlyas Esenberlin (1915-1983)	5
1.2.1. Hayatı	5
1.2.2. Sanatı	6
1.2.3. Eserleri	6
1.2.3.1. Roman Özeti	9
1.3. Sebit Mukanov	10
1.3.1. Hayatı	10
1.3.2. Sanatı	12
1.3.3. Eserleri	12
1.3.3.1. Roman Özeti	14
1.4. Smagul Elubay	19
1.4.1. Hayatı	19
1.4.2. Sanatı	20
1.4.3. Eserleri	20
1.4.3.1. Roman Özeti	20
İKİNCİ BÖLÜM	21
2.1.Gelenek Ve Görenekler İle İlgili Folklorik Unsurlar	21
2.1.1. Meslek İle İlgili Gelenekler	21
2.1.1.1. Ticaret	21
2.1.1.2. Hayvancılıkla İlgili Gelenekler	22
2.1.1.2.1. At Ve Ata Binme	23
2.1.1.2.2. Avcılık	25
2.1.2. Sosyal Yaşama Dair Gelenek Ve Görenekler	27

2.1.2.1. Konar-Göçer Yaşam Tarzı	27
2.1.2.1.1. Yön Ve Zaman Kavramı	28
2.1.2.2. Kadın Ve Erkeğin Toplumsal Rolü	30
2.1.2.3. Giyim-Kuşam	31
2.1.2.4. Ev Kültürü	33
2.1.2.5. Yemek Kültürü	35
2.1.2.6. Sağlık Ve Tedavi Yöntemleri	39
2.1.2.7. Saygı Ve Terbiye Kuralları	40
2.1.2.8. Selamlaşma	41
2.1.2.9. Misafirperverlik	42
2.1.2.10. Eğlence İle İlgili Gelenekler	43
2.1.2.10.1. Oyunlar	44
2.1.2.10.2. Şarkı Ve Türkü Geleneği	46
2.1.2.10.2.1. Müzik Aletleri	48
2.1.2.10.3. Kutlamalar	49
2.1.3. Siyasi Yaşama Dair Gelenek Ve Görenekler	50
2.1.3.1. Han İlan Edilme	51
2.1.3.2. Yönetim	52
2.1.3.3. Hukuk Kuralları Ve Ceza	53
2.1.3.4. Hediyeleşme	55
2.1.3.5. Savaşçılık Ve Ordu	56
2.2. Örf-Âdetlerle İlgili Folklorik Unsurlar	57
2.2.1. Evlenme İle İlgili Gelenekler	57
2.2.1.1. Erken (Küçük Yaşta) Evlenme	57
2.2.1.2. Evlenme Biçimleri	58
2.2.1.2.1. Beşik Kertmesi	58
2.2.1.2.2. Leviratus Geleneği	59
2.2.1.2.3. Barış Ve Dostluk İçin Evlendirme	59
2.2.1.2.4. Kız Kaçırma	60
2.2.1.2.5. Kuma	60
2.2.1.3. Evlenme Aşamaları	61
2.2.1.3.1. Kız İsteme	61
2.2.1.3.2. Başlık Ve Yüzgörümlüğü	62
2.2.1.3.3. Düğün Ve Nikah	63

2.2.1.3.4. Çeyiz Ve Gelin Alayı	64
2.2.1.3.5. Düğün Oyunları	65
2.2.1.3.6. Gerdek	66
2.2.2. Ölüm İle İlgili Gelenekler	66
2.2.2.1. Ağıt	67
2.2.2.2. Belirli Günler Ve Aş Verme	68
2.2.2.3. Yas Tutma	69
2.2.2.4. Cenaze	70
2.2.2.5. Mezar Taşı Ve Mezar	71
2.2.2.6. Taziye Ve Taziye Evi	73
2.2.3. İnançlarla İlgili Gelenekler	74
2.2.3.1. Dua Ve Dua Şekilleri	74
2.2.3.2. Beddua	76
2.2.3.3. Adak-Kurban Kesme	76
2.2.3.4. Kur'an Okuma Ve Okutma	77
2.2.3.5. Sadaka Verme	77
2.2.3.6. Türbe-Mescid-Cami	78
2.2.3.7. Fetva Verme	80
2.2.3.8. İbadetler-Namaz	80
2.2.3.9. Batıl İnanışlar	81
2.3. Kısa Folklor Türleri İle İlgili Folklorik Unsurlar	83
2.3.1. Âşıklık-Ozanlık Geleneği	83
2.3.1.1. Ozanın Toplumdaki Yeri Ve Önemi	84
2.3.1.2. Âşık Atışmaları	86
2.3.2. Destan Geleneği	87
2.3.3. Ünlü Şahsiyetler Ve Olaylar	88
2.3.4. Atasözleri	91
2.3.5. Deyimler	100
2.3.6. Bilmeceler	105
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	106
SÖZLÜK	109
KAYNAKÇA	113
ÖZGEÇMİŞ	121

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.GİRİŞ

Tarihi belgelerde geçen ‘‘Kazak’’ sözcüğü ‘‘bozkır atlısı’’ anlamına gelmektedir. Tarihte Rus Kazakları ve Kazakistan Kazakları olmak üzere iki Kazak topluluğu vardır. Rus Kazakları, Ukrayna ve Güney Rusya yerli halklarının karışımı olan Don Kazaklarıdır. Kazakistan Kazakları, Kazakistan'da yaşayan Türk halkıdır.

Kazak Hanlığı'nın ortaya çıkması Moğolların Deşt-i Kıpçak ve Ortaasya'daki (Maveraünnehir) varlıklarının bitmesiyle olmuştur. Kazak Hanlığı'nı kapsayan Yedinehir bölgesi, daha sonraları ‘‘Kazakistan’’ olarak anılmıştır. Hanlığın başkenti önceleri Sığnak şehri iken daha sonra Türkistan'a taşınmıştır.

Kazakistan topraklarıyla Oğuz Devleti'nin çok yakın tarihi ilişkisi vardır. Oğuz Devleti, IX.-X. yy'da Sarıderya nehrinin orta ve alt akıntısı dolaylarında ve ona yaklaşan batı Kazakistan steplerinde kurulmuştur¹.

Kazakların güçlü hanlarından Kasım Han'ın ölümünden sonra başa geçen hanlar yönetimde başarısız olmuş ve Kazak Hanlığı için fetret devrini yaşatmışlardır. Bu durum Kazakların Büyük, Orta ve Küçük olmak üzere 3 cüze bölünmesine yol açmıştır.

23 boydan oluşan Büyük Cüz; İli nehri sahili, Çu, Talas ve Sarıderya kıyılarında, 24 boydan oluşan Orta Cüz; Altay dağları çevresi, İrtiş Kıyıları, Yedinehir bölgesinin kuzey kısmında, 33 boydan oluşan Küçük Cüz ise Sarıderya'nın Aral Denizine döküldüğü yerden başlayıp Hazar Denzine kadar olan bölgelerde yaşamıştır. Günümüzde de bu yerleşim korunmaktadır.

Cüzler arasında birliğin sağlanarak otoritenin yeniden kurulması Kasım Han'ın oğlu Haknazar Han döneminde olmuştur. Kırgızları da hâkimiyeti altına aldığı için ‘Kazak ve Kırgız Hanı’ olarak anılan Haknazar

¹ Kazakistan tarihi – Kazakistan El-Farabi Milli Devlet Üniversitesi – Sayfa.16-17

Han, aynı zamanda Kazak Hanlığının en uzun süre tahtta kalan hükümdarıdır.

Tavke Han başa geldiğinde ise döneminde iç karışıklıkların çözümü için çalışmıştır. Aynı zamanda günümüze kadar ulaşmış olan tek Kazak anayasası diyebileceğimiz ‘Yedi Yargı’ olarak adlandırılan kanunnameyi hazırlamış ve yürürlüğe sokmuştur².

Tevke Han’dan sonra Cungar tehditiyle karşı karşıya kalan hanlığın gücü azalmaya başlamıştır. Cungarlar Kazak tarihine “büyük felaket yılları” olarak yer etmiş Kazakların göç etme olaylarına sebep olmuştur. Bu saldırılarda Kazaklar uzun yıllar etkisi sürecektir ağır kayıplar vermiş ve saldırıların olduğu bölgelerde yaşayan sağ kalmış Kazaklar başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu felaket “Aktaban Şubrındı” (ayak tabanları şişti) deyişimi ile Kazak tarihinde yer edinmiştir.

Rus himayesine girmeden önce Kazak Hanlığı ile Rus Çarlığı arasında ilişkiler oldukça önemli bir durumdaydı. Bölgede hâkimiyet sağlamak isteyen Rusların, Kazakistan sınırlarına kaleler inşa etmesi Kazak halkının hoşuna gitmemiş ve isyanlara sebep olmuştur.

Abılay Han’ın torunu olan Kenesarı Kasımoğlu Bağımsız Kazak Hanlığı’nı tekrar kurmak istemiş, halkın da desteğiyle han ilan edilmiştir. Fakat başlatmış olduğu büyük isyan hareketi başarısız olmuştur.

Rusların baskı ve sömürsü devam ettiği için Kazaklar isyanlarına devam etmiştir. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca Ruslara karşı Sırım Batur, Karatay Sultan, Arıngazi gibi birçok isim isyanları sürdürmüştür.

Yıllar sonra bağımsızlık hareketini sürdüren Alaş Hareketi, 1912 yılında kurulan Alaş Partisi ile güçlenmiş ve daha sonra ilan edecekleri Alaş Orda Devleti’nin temelleri atmıştır. Mustafa Çokay bu devletin ilk lideri olarak seçilmiştir.

Kazakistan topraklarında 1920’de Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. O devirde Ruslar; Kazakları ‘Kırgız’, Kırgızları ise ‘Kara-Kırgız’ olarak adlandırdıkları için Muhtar Cumhuriyetin adı ‘Kırgız’ olmuştur. Böylelikle Kazakistan’ın bağımsız bir ülke olacağı 1991

² Tavke Han Dönemi (1680-1718) Kazak Hanlığı ve Tavke Han Yasaları (Jeti Jargı) – Dr. Orhan DOĞAN – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü- Sosyal Bilimler Dergisi - Sayfa.61

yılına kadar sürecek olan SSCB'ye bağlı muhtar bir ülke dönemi başlamıştır.

1925'de Kazakistan Komünist Partisi'nin başına getirilen Rus asıllı Goloşçekin, konargöçer hayat süren tüm Kazakların yerleşik düzene geçirmek istemiş fakat bu durum tam anlamıyla felakete sebep olmuştur. Yüzyıllardır süregelen konar göçerlik düzenine bu şekilde müdahale edilmesi, hayvancılık sektörüne ağır bir darbe indirmiş, bu kısa zaman diliminde yaklaşık 36 milyon hayvanın telef olmasına sebep olmuştur. Bunun etkisi 1931-1934 yılları arasında kendisini göstermiş ve yaklaşık 2 milyon Kazak Türkü açlıktan kırılarak hayatını kaybetmiştir. 1939 yılında yapılan sayıma göre Rusya'daki tüm ülkelerin nüfusu artmış görünürken Kazakistan nüfusu 2 milyon 300 bin azalmıştır³.

Bu dönemde Kazak aydınlar, Sovyetlerin tarih araştırmalarındaki kısıtlamaları sebebiyle yapamadıkları bilimsel çalışmaları edebi eserler aracılığıyla dile getirmişlerdir. Bu konuda göze çarpan en önemli örnek İlyas Eserberlin'in romanlarıdır. Eserberlin Kazak tarihi hakkında yaptığı araştırmalardan elde ettiği verileri kullanarak yazdığı romanlar ile adından söz ettirmiştir. Yazdığı tarihi romanlar birçok başka dile çevrilerek okuyucuya ulaşmıştır. Özellikle "Göçebeler" adıyla yayınlanan seri ile Çarlık Rusyası döneminde özgürlük mücadelesi veren Kenesarı Han'ın hayatını konu etmiştir. Yine de Eserberlin'in araştırmalarını roman olarak dile getirmesi, Sovyet makamlarınca kovuşturmaya uğramasını engellemiştir.

1990 yılında Kazak SSC Yüksek Sovyeti Nazarbayev'i Kazakistan'ın ilk cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasından önce de 1991'de Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Çok geçmeden birçok devlet Kazakistan'ın bağımsızlığını tanımış, 1992'de Kazakistan Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edilmiştir. Bağımsız Kazakistan'ın tarihindeki en önemli olaylardan biri de başkentin Almatı'dan Astana'ya taşınmasıdır.

³ a.g.e. – Sayfa.35-36

. Günümüzde Kazakistan, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Kırgızistan ve Özbekistan, batıda Hazar Denizi ve Türkmenistan'ın küçük bir kesimi, kuzeyde de Rusya Federasyonu ile çevrili bir ülkedir.

Çok sert bir karasal iklimin görüldüğü Kazakistan'da sıcaklık bölgelere göre büyük farklılıklar gösterir. Ülkenin büyük bölümünü çöllerle kaplıdır. Ormanlar yok denecek kadar azdır. Kazaklar koyun, keçi, sığır, at ve deve olmak üzere 5 çeşit hayvan beslerler. Bunların içinde daha fazla yarar sağladığı için en fazla yetiştirilene attır. Ayrıca petrol ve doğal gaz rezervleri yönünden zengin olan Kazakistan'ın, ülke ekonomisinde petrol ihracatı geniş yer tutar.

Kazakistan, Sovyetler Birliği döneminden kalan iki ciddi çevre problemi ile karşı karşıyadır. Bunlardan birisi, doğu sınırına yakın Semipalatinsk bölgesinin Sovyetler Birliği döneminde nükleer deneme alanı olmasından kaynaklanan radyoaktivite sorunudur. Bölgede kansere yakalanma oranı ortalamanın üzerinde olmamakla birlikte, radyoaktivitenin insan sağlığı ve çevre üzerinde uzun dönem etkileri hala belirsizdir. İkinci bir sorun da, Kazakistan'ın kıyısı olduğu Aral Gölü'nün Siriderya ve Amuderya nehirlerinin Orta Asya'daki pamuk üretimi nedeniyle aşırı kullanımı dolayısıyla kurumakta olmasıdır. Kalan su da böcek ilaçları ve gübre atıkları ile kirlenmekte olduğu için, bölge nüfusu ve tarımsal kullanım açısından çok önemli sorunlar doğmaktadır. Bu sorunlar ülkede balıkçılığın sona ermesine ve su temini zorluklarının yaşanmasına neden olmuştur. Aral Denizi'nin kurutulması, Vozrozhdensky adasının bir yarımada haline gelmesine neden olmuştur. Ancak Sovyet döneminde biyolojik test bölgesi olan adanın, yarımada haline gelmesi ile çeşitli salgın hastalıkların yayılması tehlikesi oluşmuştur⁴.

Kazakistan'ın resmi dili Kıpçak öbeğine ait Kazakça ya da diğer tabirle Kazak Türkçesidir. Noğay ve Karakalpak Türkçesine yakındır. Dünyada yaklaşık 16 milyon kişi, Kazakistan'da da 10 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.

⁴ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan>

Kazakçanın eski şekilleri 38 harfli Orhun yazısıyla yazılmıştır. Günümüzdeyse Kazakça bâzı ilâve harfler kullanılarak Latin alfabesi, Kiril alfabesi ve Arap alfabesiyle yazılabilmektedir.

Kazakçadaki Türkçe asıllı kelimelerde; baştaki y'ler j'ye (yok → joq, yıl → jıl, yay → jay), ç'ler ş'ye (ağaç → ağaş, aç → aş), ş'ler s'ye (aş → as, boş → bos, baş → bas) dönüşmüştür. J harfiyle yazılan kelimeler bâzı ağızlarda c olarak söylenmektedir: Jasaymız (yapıyoruz, yapacağız)-casaymız.

Ayrıca Kazak Türkçesinde üç farklı şimdiki zaman vardır. *Jalpı osu şak* (genel şimdiki zaman), *nak osı şak* (kesin şimdiki zaman), *negaybıl osı şak* (belirsiz şimdiki zaman).

Kazakların edebiyatlarına dair ilk örnekler Türk dünyasının ortak eserleri olan Orhun Abideleri, Oğuzname ve Dede Korkut kitabında görülmektedir.

Kazak edebiyatının ilk temsilcileri ise bütün Deşt-i Kıpçak'ta adı duyulan Asan Kaygı, Kodan Tayşı ve Kaztugan (Süyinişülü) cıravlardır. Bugüne ulaşan eserlerinde Abulhayır Han dönemindeki bölünmüşlükten ve Kazakların bağımsız halk oluşundan bahsedilir. Asan Kaygı, Kazakların ilk Han'ı Canıbek zamanında yaşamıştır. Asan Kaygı'nın zamandaşı Kaztugan Cırav'dır. O da Altın Orda zamanındaki Nogay-Kazak dönemi edebiyatının önemli bir şahsiyetidir.

Çağdaş Kazak Edebiyatı'nın ve dilinin kurucusu ise Abay'dır. Doğuyu ve batıyı iyi tanıyan Abay, 1880'de ilk Kazak ozan ve yazarı olarak ortaya çıkar. Abay'ın şiirin tarifini, tanımını ve nasıl olması gerektiğini “Ölen – sözün padişahı, söz anası” isimli şiirde anlatmıştır.

1.2.İLYAS ESENERLİN (1915-1983)

1.2.1. HAYATI

Astana vilayeti, Atbasar şehrinde doğmuştur. 1940 yılında Dağ Maden Enstitüsü'nü bitirmiş, Cesqazgan şehrinde mühendis olarak çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. 1942- 1947 yıllarında Kazak Devlet Flarmonisi'nin müdürü, 1953-1954 yılı Kazakistan Cumhuriyeti

Jeoloji Bakanlığı'nda başmüfettiş, 1954-1955 yıllarında Bersügir Maden İşletmesi'nin başkanı,1955-1957 yıllarında Kazak Devlet Edebiyat Yayınevi'nin baş redaktörü, 1958-1967 yıllarında “Kazakfilm” film stüdyosunun baş redaktörü, 1967-1971 yıllarında “Cazuvşı” yayınevinin müdürü, 1971-1975 yılları Kazakistan Yazarlar Birliği'nin 2. kâtibi olarak görev yapmıştır⁵.

1.2.2. SANATI

1950'li yılların başında Kazak tarihiyle ilgili değerlendirmeler, tanınmış tarihçi ve araştırmacıların sürgün edilmesi, edebiyat açısından tarihî konular bir bakıma kapalı kalmıştır. Kazak-Rus dostluğunu işleyen tek tük eserler de olmasa Kazak tarihinin meselelerinin pek ele alınmadığı söylenebilir. Özellikle de Kenesarı hareketinin gerici, yobaz reaksiyon olarak değerlendirilmesi Kazak tarihinde azatlık düşüncesini ele almaya imkân tanımamıştır. Böylesine uzun süren bir sessizliği İlyas Esenberlin 1960'lı yıllarda bozmuştur. Roman türünün gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Kırdan fazla şarkının söz yazarıdır. Nesir eserleri, Rusçaya çevrilmiştir. Bazı eserleri, Rusça dışında Fransızca, Çince, Macarca, İngilizce vb. birçok dile çevrilmiştir. Yazarın önemli eserleri, diğer Türk lehçelerine de aktarılmıştır. Eserleri, birçok ödüle lâyık görülmüştür⁶.

1.2.3. ESERLERİ

Eserleri, 1940 yılından sonra yayımlanmaya başlanmıştır. Nesir, şiir, drama sahalarında verimli eserler meydana getirmiştir. Önceleri, şair olarak tanınmıştır. 1945 yılında “Sultan”, “Ayşa” destanları yayımlanmıştır. Bundan sonra “Adamgerşilik turalı cır” (1949) adlı şiir kitabı, “Bolşevik turalı poema”, “Bircan sal tragediyası”, destanları yayımlandı. 1960'lı yıllarda nesir türüne yönelmeye başlamıştır. “Özen çağasında”, “Tolkiydi

⁵ Kazak Sovet Ensiklopediyası - c.4 - Almatı 1974 - s.180.

⁶ Aida Ünal - İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (I.Kitap) Adlı Eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Çevirisi ve Dil İncelemesi - Yüksek Lisans - Ordu 2014

Esil” (Esil Dalgalanıyor) Rusça yazılan “Adam turalı än” adlı büyük hikâyeleri yayımlanmıştır.

“Ayqas”, “Qaterli ötkel” (Tehlikeli Geçit), “Ğaşıqtar” (Âşıklar), “Qahar”, “Almas qılış”, “Altın qus”, “Cantallas” (Mücadele, Telaş), “Kölenkenmen qorqay cür” romanları, “Köşpendiler trilogiyası”, “Mañğıstav maydanı”, “Amanat”, “Altın Orda” trilogiyası, “Mahabbat meyranı”, “Alıstağı araldar”, “Aqqu qustıñ quvanışı” romanları yayımlanmıştır. Romanları on cilt halinde (1984-1990) yılları arasında yayımlanmıştır⁷.

Kazakların 15. yüzyıldaki tarihi hakkında Esenberlin, “Almas qılış”, “Cantallas” ve üçüncü olarak da “Qahar” adlı romanlarını yazdı. “Almas qılış” adlı romanında Kıpçak sahrasının hanı Äbilqayr’ın yönetiminde olan Kazak boylarının bir araya gelip hâkimiyet kurmaya çalışmasını Cänibek ve Kerey’in başlattığı Kazakların, Kıpçaklardan ayrılmasını anlatmaktadır. Bu eser Kazak boylarının bir araya gelip ayrı bir memleket kurması konusunda yazılmıştır. Yazar “Cantallas” adlı romanında Kazakların, Kazak Hanlığı’nın Cungarların istilasından korunması hakkında geniş bilgi vermektedir. Eserde o dönemdeki Kazak elinin durumu sergilenmiştir. Eserde, Kazakların kendi memleketlerini koruma, millî devletlerini kurma ve yerleştirme yolundaki mücadeleleri esas alınmıştır. Her iki eser de Kazakların siyasi ve ekonomik durumunu ve göçebe halkın manevi hayatını geniş şekilde anlatmıştır.

“Qahar” adlı romanıyla yazar, tarihi tekrar irdelemenin yeni başlangıcı olmuştur. Sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelesini başlatma konusunda halkı şuurlandırıp, uyandırmaya yardım etmiştir. Yazar bu eserini Rusya’nın sömürgeci siyasetinin Kazak halkının hayat şartlarını ağırlaştırdığını, Kenesarı ayaklanmasının ortaya çıkış şartlarını, Kene’nin komutanlık yetenekleri üzerine yazmıştır. Eserde, halkın içindeki insanların istekleri, pişmanlıkları, sevinç ve üzüntüleri bunlarla aynı duyguları taşıyan yöneticilerin, Han Kene ve çevresindekilerin tasviri yeni kavram ve tanımlamalarla yapılmıştır. Önceleri han, biy, cırav gibi memleketin yönetiminde bulunan insanlar sadece üst sınıf olarak Kazak Edebiyatında

⁷ a.g.e.

olumsuz olarak anlatılırken, yazar bu eserinde ilk kez Kazak edebiyatında bu yönetici sınıfın işi, istekleri, düşünce ve duygularının halkın kaderiyle aynı ve ilgili olduğunu göstermiştir. Romanda Kenesarı ile birlikte onun kahraman kardeşi Navrızbay, Ağıbay'ın askerleri, İman'ın, Tölebay'ın, Buqarbay ve diğerlerinin kahramanlık tiplmeleri yapılmıştır. Yazar, hareketin başarısızlığa uğrama sebeplerini gizlemeden iyi ve kötü yanlarıyla anlatmıştır.

Tarihî konularda yazmış olduğu “Köşpendiler” ile “Altın Orda” trilogiyaları Kazak halkının başından geçen önemli tarihi dönemleri anlatmaktadır. Trilogiyada XV-XIX. asırlardaki Kazak hayatı, tarihî gerçeklerle ve realist bir şekilde büyük bir ustalıkla gösterilmiştir. Bu eserde XIII-IV asırlarda güçlü bir memleket olan Altınorda'nın siyasi, ekonomik ve kültürel hayatı anlatılmaktadır. Eserde, Altınorda'nın devlet olarak ortaya çıkışı, olgunlaşma dönemi, çözülme süreci anlatılırken yazar, oldukça fazla malzmeden faydalanmıştır. Bu konuda Rus tarih ve edebiyatında karşılaşılan eserleri saymazsak bu konu hiçbir Kazak yazar tarafından ele alınmamıştır. Eser, eski tarihe, efsanelere dayanılarak yazıldığından, eserde, hikâye ve efsane stili çoğunlukla hissedilir. Olay örgüsü tarihî kronolojiden, secereden meydana gelmiştir. Yazar bunları, sosyal ve psikolojik bakımlardan zenginleştirmiştir. Yazarın “Ayqas”, “Qaterli ötkel” (Tehlikeli Geçit) romanları, Kazak millî entellektüelliğinin oluşma sürecindeki zor, sosyal ve manevi hadiseleri anlatan vatanseverlik ruhu taşıyan eserlerdir. “Mañğıstav maydanı”, “Amanat” romanlarında işçilerin bugünkü durumları anlatılmıştır⁸.

“Tavdağı tartıs” (Dağdaki mücadele) (1962) piyesi, çocuk ve genç tiyatrolarında oynandı. M. Erzinkiya ile birlikte yazmış olduğu “Quyma” adlı film Kazakistan, Macaristan, Polonya, Bulgaristan'da gösterilmiştir. 1977 yılında “Culdızdar” adlı poemleri yayımlanmıştır.

⁸ a.g.e

1.2.3.1. ROMAN ÖZETİ

Kazak Hanlığı'nı anlatan 'Göçebeler' isimli üç ciltlik romanının "Elmas Kılıç" adını taşıyan birinci kitabı Kazak Hanlığı'nı kuran Janibek ve Kerey hanlarını anlatmaktadır. Ebulhayr döneminde devletin Moğol baskıları karşısında fazla bir varlık gösterememesi üzerine Altınordu hanları neslinden gelen Barak Han'ın oğlu Janibek ve yeğeni Kerey kendilerine bağlı boylar ve uruğlarla birlikte Ebulhayr'dan ayrılarak Kazak Hanlığı olarak bilinen yeni bir hanlığın temellerini attılar. İşte bu romanda Ebulhayr döneminde Kazak uruğlarının Kazak Hanlığı idaresi altında toplanması, Ebulhayr'a karşı Kazak Hanlığı'nın kurucuları Janibek ve Kerey'in verdiği mücadeleler, han ordasında yaşanan hadiseler, ihanet ve zorbalıklar ortaya konulmuştur.

"Ölüm Kalım Mücadelesi" adlı ikinci kitabı hanlığı dağılma sürecinden kurtararak tüm Kazakları bir bayrak altında toplamayı başaran Abılay Han'ı anlatmaktadır.

"Gazap" adını taşıyan üçüncü kitabı ise ülkesinin Çarlık Rusya'nın boyunduruğu altına girmesine isyan edip bağımsızlık mücadelesine girişen Sultan Kenesarı Kasımoğlu'nu konu etmektedir. Sultan Kenesarı'nın Ruslara ve Kazak Türklerinin içerisinde bağımsızlığa karşı çıkan gruplara karşı verdiği mücadele anlatılmaktadır. Orta Cüz adıyla anılan yani Kazak boy teşkilatına göre üç farklı soy birliğinden birini temsil eden orta ordanın lideri olan Sultan Kenesarı, Abılay Han'ın ölümünden sonra bayrağı devralmış ve onun gerçekleştirmiş olduğu milli mücadelenin devam etmesini sağlamıştır. Bu mücadele sırasında birçok yerde Ruslara karşı ayaklanmalar gerçekleşirken birçok bölgede Rusların gönderdiği askeri birlikler yenilgiye uğratılmıştır. Tabi her devlette olduğu gibi Kazak Hanlığının bu döneminde de içte bağımsızlığa karşı çıkanlar olmuş, Sultan Kenesarı'da zaman zaman bunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadele yer yer aşk ve ihtiraslara sahne olmuş, yer yer de mücadelenin kanlı sayfalarına ışık tutmuştur.

İlyas Esenberlin'in ' Köşpendiler' üçlemesinin son kitabı olan "Kahar" adlı bölüm Kazak Türkleri'nin çektiği acıların ve onlara yapılan zulümlerin sonucunda bu ismi de almıştır.

1.3.SEBİT MUKANOV

1.3.1. HAYATI

Sebit Mukanov 22 Nisan 1900'de bugünkü Kuzey Kazakistan eyaletinin şehirlerinden biri olan Jambıl'da doğdu. Yazar 18 Nisan 1973'te Almatı'da vefat etti. Mukanov çocukluk yıllarında ilköğrenimini köy imamından aldı. Küçüklüğünden itibaren halkın dilindeki şiir ve türküleri ezberleyip, topluluk önünde okumayı seven Mukanov, 14-15 yaşlarında hem sözlü hem de yazılı olarak eser vermeye başladı. Ombı'daki öğretmenlik kursunu 1919'da, Orınbor'daki işçi fakültesini 1926'da, Moskova'daki "Kızıl Profesörlük" Enstitüsünü 1935'te bitirdi. 1926-1928 yılları arasında "Bostandık Tuwı Gazetesi'nin yazı işleri sorumlusu, "Enbekşi Kazak" (bugünkü "Egemen Kazakistan) gazetesinde bölüm şefi, Kazakistan Devlet Yayınevi'nin baş redaktörü olarak görev yaptı. 1935-1936 yılları arasında "Kazak Edebiyatı" gazetesinin baş redaktörü olarak çalışan Sebit Mukanov, 1941-1951 yılları arasında Kazakistan Yazarlar Birliği'nin başkanlığı görevini yürüttü. Ayrıca 1937-1941 yılları arasında Kazakistan Ulusal Parti Üniversitesi'nde profesörlük vazifesinde de bulunmuştur⁹.

Kazakistan Yazarlar Birliği'nin üyesi olan ve 1941-1951 yılları arasında bu kurumun başkanlığını da yürüten Mukanov, Kazakistan Komünist Partisi'nde de çeşitli görevlerde bulunmuştur. Yazar, Abay Kunanbayev ve Şokan Welihanov adına verilen ödüllerin yanı sıra Kazakistan devletinin verdiği onur ödülüne de sahiptir. Sosyalist sisteme inanmış ve bu sisteme hizmet etmiş olan Sebit Mukanov iki kez Lenin nişanı (1960, 1970), iki kez de "Emeğin Kızıl Sancağı" nişanı (1950, 1957) taltif edilmiştir. Yazarın yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği Almatı'daki evi 1975 yılından itibaren müze olarak faaliyet göstermektedir¹⁰.

Doğuştan yetim olan Mukanov'un dört erkek, iki kız çocuğu olduğu ve çocuklarına karşı her zaman yumuşak davrandığı, onları kırmamaya özen

⁹ Kazak Edebiyeti Ensiklopediyalık Anıktamalık – "Mukanov Sebit" maddesi – Almatı 2005 - s.377.

¹⁰ a.g.e. s.377-378

gösterdiği bilinmektedir. Mukanov'un ikinci oğlu olan Marat da babasının izinden giderek yazar olmuş ve aynı zamanda, doktor unvanını almış olduğu tarih alanında akademik eserler kaleme almıştır.

Meriyam Mukanova eşinin çocuksu ve saf bir kişiliğe sahip olduğunu, edebiyattan ve yazarlar birliğindeki işlerden başka şeylerle alakadar olmadığını söylemektedir. Mukanov'un yalnız kalmaktan hoşlandığı zaman dilimi eline kalem aldığı anlardan ibaretti, bunun dışında insanlarla sohbet etmekten çok hoşlandığı hatıratında ifade edilmektedir.

Sebit Mukanov ve ailesinin, yazarın "Kızıl Profesörlük Enstitüsü"nde okuduğu Moskova yıllarında büyük maddi sıkıntılar çektiğini anlatan Meriyam Mukanova, hatta o sırada yeni doğmuş olan üçüncü çocuklarının daha iki yaşına gelmeden hastalanıp öldüğünü, yavrucağı mezarlığa götürmek için araba tutacak paraları olmadığı için, tramvayla gittiklerini yazmaktadır¹¹.

Yazarın eğitimini tamamlayıp Almatı'ya döndüğü 1935 yılında Yazarlar Birliği'nin başkanı seçilmesi, yaşamındaki önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Sürekli toplantılar ve edebî sohbetlerle geçen bugünlerde, Mukanov edebi çalışmalarını da aralıksız sürdürmüştür¹².

Mukanov'un millî dile verdiği önemi ortaya koyan diğer bir örneğe, oğlu Arıstan'ı Moskova'ya eğitim için gönderirken verdiği öğütlerde rastlamaktayız: "Arıstan sen Rusların arasına gidip, Kazakçayı büsbütün unutacaksın. Bu yüzden, sen bize mektupları sadece Kazakça yaz. Hataların olsun varsın. Fikirlerini Kazakça ifade et, utanma. Öğrenirsin". Babasının öğüdünü dinleyen Arıstan'ın ilk mektuplarında gülünç hatalar bulunsa da, sonrasında babasının yardımıyla Kazakçasını düzeltmiş ve daha sonra da sadece Kazakça konuşur hale gelmiştir¹³.

Ömrünün sonlarına doğru doktorların çalışmasını yasakladığı Sebit Mukanov, Şokan Welihanov'un hayatını anlattığı "Akkan Juldız" romanını bitiremeyeceğini sezince, "Kazak Kawımı" (Kazak Kavmi) adlı folklor

¹¹ Meriyam Mukanova - Sagınışım Sebitim – Almatı 2000 - s.39

¹² Kazak Edebiyeti Ensiklopediyalık Anıktamalık – “Mukanov Sebit” maddesi – Almatı 2005 - “Mukanov Sebit” maddesi, s.377-378

¹³ a.g.e. s.377-378

araştırmasına dört elle sarılarak onu bitirir. Kendisi öldükten sonra bu kitap, epeyce kısaltılmış, adı (muhtemelen tehlikeli olduğu düşünülerek) "Halık Mirası" (Halk Mirası) olarak değiştirilmiş ve bu şekilde basılmıştır¹⁴.

1.3.2. SANATI

Sebit Mukanov'un her gün yazı masasına oturup çalıştığını, gündelik işler yüzünden çalışmadığında gününü boşa geçmiş sayıp üzüldüğünü eşinin hatıratından öğrenmekteyiz.

Mukanov'un başarılı bir yazar olmasının yanı sıra çok bilgili bir folklor araştırmacısı olduğu da bilinmektedir. Sebit Mukanov'un yakın dostu ve aynı zamanda dünürü olan yazar Gabit Müsiperov, damadı Arıstan'a şu itirafta bulunmuştur: "Arıstan, Sebit'le birlikte Kazakların tarihinin ve şeceresinin de bir kısmı gitti. Bizim aramızda halkımızın geleneklerini ve âdetlerini Sebit kadar derinlemesine bilen insan yok artık. Ben bazen "Sebit, ben falan yerde bir söz okudum, bunun manası nedir?" derdim, o hemen cevap verir, açıklardı"¹⁵.

1.3.3. ESERLERİ

Mukanov'un ilk kitabı olan "Sovyet Ökimeti Jene Kazak Eyli" (Sovyet Yönetimi ve Kazak Kadını) çeşitli şiirler, makaleler ve çevirilerden meydana gelmekte olup, 1924 yılında basılmıştır. Basılmış olan şiir kitapları şunlardır: "Jumastın Ölimi" (Jumas'ın Ölümü) (1988), "Albom" (Albüm) (1924), "Balböne" (1926), "Oktayabr Ökilderi" (Ekim Temsilcileri) (1924), "Suluwşaş" (1928), "Ak Ayuw" (Ak Ayı) (1935). Yazarın "Esiya" (1925), "Azgın" (1927), "Ker Zaman" (Kadim Devir) (1928), "Altın Aymak" (Altın Bölge) (1934), "TilAluwşılar" (Öğüt Alanlar) (1942) adlı kısa öykülerinin yanı sıra, uzun hikayeleri de bulunmaktadır: "Akböpenin Zarı" (Akböpe'nin Izdırabı) (1927), "Dostar" (Dostlar) (1937), "Balwan Şolak" (Şolak Pehlivan) (1941), "Baktaşının Balası" (Çobanın Çocuğu) (1953). Sabit Mukanov'un Kazak edebiyatındaki ünü, büyük

¹⁴ a.g.e. s.377-378

¹⁵ Sebit Mukanov ve "Botagöz" adlı romanın dil özellikleri – Yrd.Doç.Dr. Uğur Gürsu

oranda, onun romanlarından gelmektedir.“Adaskandar” (Kaybolanlar) (1931) adlı romanı, düzeltmelerden sonra 1959 yılında "Möldir Mahabbat" (Saf Aşk) adıyla tekrar basılmıştır. Bu roman, önce "Sın Baya" (1935) ve daha sonra "Svetlaya Lyubov" (1962) adlarıyla Rusçaya çevrilmiş ve birkaç kez basılmıştır¹⁶.

Yazarın diğer romanları ise şunlardır: "Temirtas" (1935), "Esil" (1937),"Jumbak Jalaw" (Jumbak'taki Bayrak) (1938), "Sırderya" (1947) ve "Ömir Mektebi" (Hayat Okulu) (1930-1964) adlı üçlemesi¹⁷.

Mukanov tiyatro sanatına da değerli katkılarda bulunmuştur, yazarın "Akan men Zayra" (Akan ile Zayra) (1936, Muhtar Ewezov'la birlikte), "Partbilet" (1938), "Altın Astık" (Altın Buğday) (1940), "Şokan Welihanow"(1964) ve "Kaşkar Kızı" (1958) adlı piyesleri bulunmaktadır¹⁸.

Mukanov'un gazetelerde yayımlanan yazılarını topladığı birçok kitabı da bulunmaktadır: "Seyahattar" (Seyahatler) (1954), "Tuwgan Jerdin Tınında"(Doğduğum Yerin Kırında) (1955), "Tanda Tungan Baylık" (Şafakta DonanZenginlik) (1957), "Alıptın Adımdarı" (Kahramanın Adımları) (1959), Adam Atanın Şokısında" (Adem Baba Tepesinde) (1959), "Zamandas Tuwralı Anız"(Çağdaşım Hakkında Efsane) (1961).

Yazarın eser verdiği diğer sahalar ise edebiyat tarihi ve folklor araştırmalarıdır. Sebit Mukanov'un "XX Gasırdagı Kazak Edebiyatı"(20.Yüzyıldaki Kazak Edebiyatı) (1932),"XVII-XIX Gasırdagı Kazak Edebiyeti Tarihi Oçerkteri"(17.ve 19.Yüzyıllar Arasında Kazak Edebiyatı Tarihi Notları) (1941), "Ösüw Joldarımız"(Gelişme Yollarımız) (1960),"Jarkın Juldızdar" (Parlak Yıldızlar) (1964), "Halık Murası" (Halkın Mirası) (1974) gibi araştırmaları ile "Abay Kunanbayev" monografisi yayımlanmıştır¹⁹.

¹⁶ a.g.e.

¹⁷ a.g.e

¹⁸ a.g.e.

¹⁹ a.g.e.

1.3.3.1. ROMAN ÖZETİ

1938’de ilk basımı “Jumbak Jalaw” (Jumbak’taki Bayrak) adıyla yapılan roman, yazar tarafından yapılan bazı değişiklikler ile 1953 yılında “Botagöz” adıyla basılmaya başlanmıştır. Romanın ana karakterleri Botagöz ve Askar olup, roman bu iki karakterin tanışıp birbirlerini sevmeleri, ayrı düşmeleri, kavuşmaları temelinde 1916 Kazakistan ayaklanmasını ve 1917 Bolşevik ihtilaline giden 5 yıllık zamanda Kazakistan bozkırlarında yaşananları anlatmaktadır. Sebit Mukanov’un sosyalist dünya görüşü ve Şubat 1917 devrimine olan desteği romanın her satırında kendini hissettirmektedir. Zaten romanın yazıldığı dönemde de Kazak yazarların eserlerinde ağırlıklı olarak Sovyet rejimi övülmekte, yıkılan çarlık rejimi ciddi şekilde eleştirilmektedir. Devrim sonrası Kazakistan’ın birlik cumhuriyeti oluşu ile Kazak toplum yapısının olumlu yönde değiştiği o dönemde Kazak aydınlar arasında yaygın fikirdir. Botagöz’de de Bolşevik devriminin propaganda amaçları söylemleri, devrimin birleştirici gücü, devrimin topluma yansıtacağı eşitlik fikirleri bolca işlenmiştir.

Roman, Kazak bozkırının devrimden 5 yıl önceki durumunu resmederek başlamaktadır. Çarlık Rusyası’na bağlı Kazakistan bozkırları, Rus ve Kazak yöneticilerin zulmüne uğramakta, toprak ağaları ve kolluk güçleri halka kötü muamele etmektedir. Burada özellikle tüm yöneticilerin kötü karakter olarak gösterilmesi dikkate değerdir. Rüşvet, yolsuzluk, adil olmayan uygulamalar halk arasında ciddi rahatsızlıklar doğurmaktadır. Bu sebeple Rusya’da yeni yeni filizlenmekte olan sosyalizm fikri halk arasında rağbet görmeye başlamaktadır. Aynı şekilde din adamları da kötü resmedilmekte, halkın inançlarını sömüren kişiler olduğunun üzerinde durulmaktadır.

Romanın başkarakterlerinden Askar burada ortaya çıkmaktadır. Askar, ‘Sosyalist Kazak Aydını’ tanımına uygun, genç, yakışıklı, dürüst, cesur ve yardımsever bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Botagöz’ün küçük ağabeyi Kenjetay’ın arkadaşı olan Askar, Kenjetay ile Kenjetay ve Botagöz’ün büyük ağabeyleri Baltabek’i ziyaretler sırasında Botagöz ile tanışır ve ilk görüşte birbirlerine âşık olurlar.

Botagöz'de devrimci Kazak kadını temsil eden güzel, zeki ve ahlaklı bir kişiliktir. Büyük ağabeyi Baltabek ile abla yerine koyduğu Baltabek'in karısı Aybala'nın yanlarında kalan Botagöz, bölgedeki Rus okulunda eğitim görmektedir ki eğitim görmektedir. Eğitim görüyor oluşu o dönemde Kazak kızları arasında pek yaygın bir durum değildir. Botagöz'ün güzelliği yanında okul okuması da Askar'ı etkilemiş, Botagöz ile evlenmeyi ilk tanışmalarından itibaren arzulamaya başlamıştır. Botagöz'de Askar'ın entelektüel kişiliğinden etkilenmiş ve Askar'a aşık olmuştur. Mukanov, her ne kadar geleneksel yaşam tarzına eleştirilerini her fırsatta dile getirmiş olsa da, Askar ve Botagöz'ü modern fikirli olarak resmetse de çiftin birbirlerine aşklarını dile getirmelerini geleneksel tarzda yazmıştır. Birbirlerine açılmayan Botagöz ve Askar'ın birbirlerine olan ilgileri yakınları tarafından dile getirilince ilan edilmiştir. İşin resmiyete dökülmesi de olayların hız kazandığı ilerleyen bölümlerinde Botagöz'ün dayısı Armantay'ın ikisini sözleşmesi ile gerçekleşmiştir.

Baltabek, uzun zamandır bölgenin toprak ağası İtbay'ın yanında karın tokluğuna çalışmış, müşfik ve çalışkan işçi sınıfını temsil etmektedir. Botagöz'ün ortanca ağabeyi Temirbek İtbay'ın yanında çalışmakta, güçlü ve biraz saf bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Botagöz'ün babası uzun yıllar önce hayatını kaybetmiş, annesi Ülbergen ve ortanca ağabeyi Temirbek köyde yaşamlarını sürdürmektedir. Kenjetay ise sahip olduğu kızaklı araba ile taşımacılık yapmaktadır.

Botagöz romanın başında ağabeyi ile yaşarken ve bölgedeki Rus Okulu'nda eğitim görürken toplumsal sıkıntıların henüz farkında değildir. Eğitim hayatına devam etmek istemekte fakat bunun güçlüğünün farkındadır. Baltabek ise elinden gelen tüm çaba ile kız kardeşinin okumaya devam etmesini istemektedir. Aksi takdirde kız kardeşinin küçük yaşta evlenmek zorunda kalacağını bilincindedir. Özellikle bölgenin toprak ağası İtbay'ın, kız kardeşini isteyeceğini tahmin eden Baltabek kız kardeşine kıyamadığı için onu okutmak istemektedir.

Botagöz bölge okuluna, bölgenin idarecilerinden Kulakov'un kızı ile birlikte gitmekte ve en yakın arkadaşı olarak Kulakov'un kızını görmektedir. Kulakov'un oğlu Aleksey Kulakov da Çarlık Rusyası'nın muhafız alayı subaylarından biri olup içki ve kadın düşkün bir kişiliktir.

Ayrıca sarsılmaz bir şekilde Çar rejimine bağlı olup devrim fikrine aşırı derecede düşmandır. Romanın olumsuz karakterlerinden biri olan Aleksey, romanın sonuna kadar Botagöz ve Askar'ın birleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur.

Ahlaksız, acımasız ve rüşvetçi Rus polis memuru Koşkin, Vali'den gelen mektubu toprak ağası İtbay'a ulaştırmak için Kenjetay'ın vasıtasını kullanırken sarhoş olmasının da etkisiyle mektubu kaybetmesinin acısını Kenjetay'dan çıkarması ve Kenjetay'ı ölümüne dövmesi o dönemde kolluk kuvvetlerinin halka uyguladığı baskının bir resmidir. Bu olay gerçekleştiği sırada İtbay halkın ileri gelenleri ile toplantı halindedir ve gündem konusu yaklaşmakta olan göç mevsiminde takip edilecek göç yollarıdır. Kazak bozkırında önemli bir yer tutan konar göçerlik tarzı da romanda bu şekilde işlenmiştir. Burada aynı zamanda romanın diğer birkaç olumsuz karakterini de tanıma imkânı bulmaktayız. İtbay'ın kâtibi sinsi, sahtekâr Gorbunov her durumdan kendine çıkar sağlayan bir karakterdir. İtbay'ın tembel ve zevkine düşkün kardeşi Elibay'da fırsatını bulduğu anda halka zulüm etmekten geri durmayan bir kişiliktir. Karşımıza düzenbaz, İtbay'ın en sadık adamı olarak çıkan Bürkitbay romanın ilerleyen safhalarında içindeki iyilik ortaya çıkan ve hatta devrim mücadelesine katılan bir kişi olarak çıkmıştır.

Bu kısımda İtbay'ın evinde yapılan toplantı üzerinden misafirperverlik konusu işlenmekte, ayrıca toplantıya katılan bölgenin önemli din adamının üzerinden ciddi bir inanç eleştirisi yapılmaktadır. Askar'ın da rahatlıkla ziyaret ettiği İtbay'ın evinde din adamının konuşması sırasında Askar'ın pek saygı duymayan tavırları dikkat çekicidir. Ayrıca İtbay'ın, aydın kişiliği sebebiyle Askar'a saygı duyduğu görülmektedir. Burada ayrıca Mukanov'un din konusunda özellikle duaların adlarına kadar yanlış bilgileri dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu yanlışlıkları bilgi eksikliği ile mi yoksa dine karşı tutumu dolayısıyla bilinçli mi yaptığı muamma olsa da Mukanov'un aydın kişiliği göz önüne alındığında bilinçli yapıldığı düşüncesi öne geçmektedir.

Askar'ın davranışlarından Botagöz'e olan alakasını anlayan İtbay, önce yanına gelen Armantay'ın ağzını arayarak Botagöz'e talip olduğunu belli eder sonra da Bürkitbay'ı Baltabek'e göndererek Botagöz'ü kendine

eş olarak istemek için ağız yoklar ancak olumlu yanıt alamaz. Buna oldukça sinirlenen İtbay, bunun acısını Askar'dan çıkaracaktır.

Gelen mektupta valinin ziyaretinin haber alınması ile İtbay şatafatlı bir karşılama töreni hazırlar ve bozkır yaşamında maddi durumu iyi olan kişilerin ev yaşantılarını gösterecek şekilde konaklama yeri hazırlar. Her ne kadar Vali konaklamasa da İtbay, Vali ile görüşür ve II. Nikolay'ın Petersburg'da düzenlenecek olan Romanov Hanedanı'nın anısına düzenlenecek olan önemli baloya Bölge İdarecisi sıfatıyla davet edildiği haberini alır. İtbay bu toplantıya iyi Rusça bilen Askar'ı da beraber götürmek ister ve onu bu yolculuk için ikna eder. Askar'da devrimle ilgili bilgiler alma umudu ile bu yolculuğa çıkmayı kabul eder.

Tanışmalarında sonra bir defa daha görüşebilen Botagöz ve Askar böylece ilk uzun ayrılıklarını yaşarlar. Askar Ulbergen'in ısrarıyla yol üzerinde Orenburg'da ünlü Kazak avukat Kuzgınbayev ile Kenjetay'ın durumunu görüşmek ister. Ancak Kuzgınbayev paragöz, çıkarıcı, halkına ve değerlerine oldukça uzaklaşmış bir karakter olarak çıkar karşımıza ve bu davayı üstlenmek için oldukça yüklü bir bedel ister.

Petersburg'a varan İtbay ve Askar burada Çarlık Rusyası'nda önemli bir siyasî mevkiye sahip olan Kazak aydınları Bazarhan ve Madiyar ile buluşurlar. Bazarhan bir Rusla evlenmiş, evinde "Boris Alekseyeviç" adını kullanmakla Kazak kimliğinden hayli uzaklaşmış bir kişilik iken Madiyar Milliyetçi Kazak Alaş partisini desteklemekte ve bağımsız bir Kazakistan fikrini savunmaktadır. Askar burada daha önce tanıştığı ancak pek konuşma imkânı bulamadığı Rus sosyalist Kuznetsov ile karşılaşır. Onun sayesinde fikirleri iyice olgunlaşır. İtbay, Bazarhan ve Madiyar ile sohbetleri sırasında Askar'ın heyecanlı bir şekilde devrim fikrini savunması İtbay'ın Botagöz mevzusunda intikam alma isteğini körüklemiştir. İtbay'ın ihbarı ile Askar'a yanaşan alımlı bir bayan vasıtasıyla Askar devrimci fikirleri ve hareketleri gerekçe gösterilerek tutuklanır ve Sibiryaya bozkırlarına sürgüne gönderilir. Bu sürgün bir yıldan fazla sürer ve bu sırada Askar gözaltında eğitimine uygun olarak çalıştırılır.

Bu sırada memlekete dönen İtbay, Botagöz konusunda ısrar etmeye ve baskı kurmaya başlayınca olaylar patlak verir. Durumu öğrenen Temirbek şiddetli bir tepki gösterir ancak İtbay'ın adamlarınca öldürülür.

Baltabek tutuklanır. Serbest kalınca İtbay'ı öldürerek intikamını alır ancak Baltabek de öldürülür. İtbay'ın yerine kardeşi Elikbay geçer ve aynı baskı düzeni devam eder.

Botagöz'ün dayısı Armantay liderliğinde baskılardan bunalan halk isyan eder. Ayaklanma gittikçe büyür ve bölgedeki Rus kuvvetlerince bastırılmaz hale gelir. Rus ordusu bu ayaklanmayı bastırmak için ağır teçhizatlı ordularını bölgeye sevkeder. Savaş hali dolayısıyla Armantay yerleşim yerlerine yaklaşamaz ve yeğeni Botagöz ile gelini Aybala'dan uzak kalır. Evlerinden olan Botagöz ve Aybala bölgedeki fabrikada karın tokluğuna çalışmaya başlarlar ve diğer işçiler ile beraber oldukça kötü koşullarda büyük barakalarda yaşam savaşı verirler. Aybala kötü koşullara dayanamaz ve verem olarak burada hayatını kaybeder.

Botagöz'ün yerini öğrenen İtbay kaçırılması için plan yapar ancak planı Bürkitbay tarafından Armantay'a haber verilince başarısız olur. Armantay yeğenini yanına alır. Burada Bürkitbay'ın fikirlerindeki ciddi değişimi görmekteyiz. Bundan sonra Bürkitbay hem Askar ve Botagöz'ün birlikteliği için hem de devrim için canı pahasına çalışmaya başlayacaktır.

Sürgün yaşantısı biten Askar gözetim altında memleketine döner ve ayaklanmaya katılır. Botagöz ile kavuşmalarının ardından Armantay sayesinde evlendirilirler. Botagöz de artık devrim fikrine iyice sarılmış kocası ile beraber halkının özgürlüğü için çalışmaya başlamıştır.

Ağır Rus birlikleri karşısında neredeyse silahsız direniş göstermeye çalışan isyancılar Rus devriminin başladığı haberlerinin etkisiyle geri çekilir ve dağılırlar. Karısını arkadaşı Asan'a emanet eden Askar Orenburg'a devrimci komitelere katılmak ve görev almak için gider. İkinci defa ayrılmak zorunda kalan Botagöz ve Askar bir daha ancak romanın sonunda bir araya geleceklerdir. Bu arada Botagöz hamiledir.

Asan ve karısının yanında kalan Botagöz Asan'ın yakınlarının baskısıyla Asan'a ikinci karı olmaya zorlanır ancak Asan buna şiddetle karşı çıkar. Bölgedeki başka bir toprak ağası da Botagöze göz koyar ancak elde edemez.

Şehirde çeşitli faaliyetlerde görev alan Askar sonunda devrimin gerçekleştiği ve Kızıl Ordu'nun çarlık güçlerini temizlemeye başladığı haberi ile Botagöz'e döner ancak bu sırada köylerde durum iç açıcı değildir.

Çarlık kuvvetleri Aleksey Kulakov öncülüğünde isyancıları yok etmeye yaklaşmıştır. Bu arada Botagöz'ün de yerini tespit eden Aleksey onu ele geçirmeye niyetlenir. Durumdan haberdar olan Botagöz oğlunu Asan'ın karısına emanet ederek kaçar. Son olarak elinde olan devrimin simgesi kızıl bayrak ile Jumbak Gölü'ndeki kayalıklara kaçıp saklanır. Peşinden gelen Aleksey onu tam yakalayacağı sırada Askar ve Kızıl Ordu güçleri bölgeye varır. Botagöz'ün kurtulmasına göz yummak istemeyen Aleksey onu vurmaktan son anda vazgeçer ve saklanır. Bir şekilde kurtularak çarlığın geri gelmesi için çalışmaya yemin eder.

Bu noktada “Jumbak Jalaw” isminin, romanın finalinde göreceğimiz üzere, karakterlerin ilk ortaya çıktığı Kazakistan'ın Akmola eyaleti Burabay ilçesi Jumbak gölündeki kayalıklara saklanan Botagöz'ün kendisini arayan kocası Askar'ın ve adamlarının dikkatini çekmek için bayrak sallamasına atıf olduğunu belirtmekte fayda olacaktır. Yazar daha sonra devrimde kadınların önemi ve etkisine vurgu yapmak için romanın adını “Botagöz” olarak değiştirmiş olma ihtimali yüksektir.

1.4.SMAGUL ELUBAY

1.4.1. HAYATI

1947 yılında Türkmenistan'ın Şarjau eyaletinde dünyaya gelmiş bir yazardır. 1930 yıllarında baş gösteren kıtlık nedeniyle Kazakistan'ın Aktöbe eyaletinin Bayganin ilçesinden Türkmenistan'a göç etmiş duvar ustalığıyla uğraşan yoksul bir ailenin çocuğudur. İlköğrenimini Türkmenistan'da yerel halkın konuştuğu Türkmen Türkçesiyle tamamladıktan sonra 1961 yılında göç yasağının da sona ermesiyle Kazakistan'a gelerek 1971 yılında Kazakistan El Farabi Üniversitesi'nin gazetecilik bölümüne başlamış ve 1975 yılında iyi bir dereceyle bu bölümden mezun olmuştur. 1976-1992 yılları arasında Kazak sinema-televizyon kurumunda çalışmıştır. 1992-1995 yılları arasında ‘‘Medeniyet’’ ve ‘‘Yaşam’’ gazetelerinin editörlüğünü yürütmüş, 1995 yıllarında Kazakistan'da faaliyet gösteren Amerika'nın özgürlük radyosunda spikerlik yapmıştır.

1.4.2. SANATI

1930'lu yıllarında yaşanan olayları dile getirdiği ‘‘Ak Boz Üy’’ romanından beyaz perdeye uyarladığı ‘‘Surapıl Surjekey’’ adlı filmleri 1991 yılında Kazak Film Festivali'nin en iyi film ödülüne layık görülmüştür. Film, 1992'de Akşabat, 1996'da Ankara'da düzenlenen film festivallerinde yılın en iyi filmi ödülünü almıştır. Yazar ‘‘Kızıl Otay, Ay Astıdağı Üy, Kız Betiş Pen Erseyit’’ hikâyeleri gibi roman ve hikâyeleri sinemaya uyarlayarak yönetmenliğini de kendisi yapmıştır. Ayrıca katıldığı televizyon programlarında köşe yazarlığı yaptığı; çeşitli gazete ve dergilerde, radyo programlarında toplumsal olaylara, 1930 yıllardaki yaşanan katliamlara, Kazak halkının dili, dini ve kültürü üzerinde sıkça durarak köleleştirilmeye çalışılan bu halkın sesini dünya duyurmaya çalışmıştır.

1.4.3. ESERLERİ

Oysıl kara (1972), Sattar sokpağı (1974), Jarık dünya (1978), Bilte şamnın jarığı, Ak boz üy (1989), Minajat (1994) kitaplarını kaleme almış olan yazarın birçok kitabı Rusçaya çevrilerek yayınlanmıştır.

1.4.3.1. ROMAN ÖZETİ

1897 nüfus sayımına göre Kazak halkının nüfusu 4 milyon civarındayken 1921 yılındaki açlık nedeniyle 2 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Açlıktan önceki yıllarda ise ‘mallara el koyma’ işlemleri sonucunda konargöçer yaşayan Kazak halkının düzeni bozulmuş ve bu durum onları felakete sürüklemiştir. Bunun yanısıra yönetimin acımasızlığı ve suçsuz birçok insanın sürgün edilmesiyle tüm bu yaşananlar acı bir tarih olarak kayıtlara geçmiştir.

Smagul Elubay, ‘‘Arasat Meydanı’’ romanında Kazakistan'ın bağımsızlığından önce Kazak halkının yaşadığı bu acı tarihi süreçleri, yaşanan insanlık felaketini açık bir biçimde anlatmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.GELENEK VE GÖRENEKLER İLE İLGİLİ FOLKLORİK UNSURLAR

2.1.1. MESLEK İLE İLGİLİ GELENEKLER

2.1.1.1. TİCARET

Kazaklarda hayvancılığa dayanan bir ticaret anlayışı gelişmiştir. İnsanlar, hayvanların sütünden, derisinden hemen hemen bütününden yararlanarak yemek, giyinmek ve barınmak temel ihtiyaçlarını karşılamakta ve pazarlarda hayvanlarını ya da hayvanlardan elde ettiklerini değış tokuş usulüyle paraya çevirmektedir.

Majan'ın idare ettiği ve içlerinde Fahreddin'in de bulunduğu köyün birçok adamı taa Temir'deki pazara, hayvanlarını satmaya gitmişlerdi. *Arasat Meydanı / S.12*

Pazara göturdükleri hayvanlarını giyecek, şeker, çay, un gibi yiyecek ve giyeceklerle değıştiren köy erkekleri, geri dönmüşlerdi. *Arasat Meydanı / S.24*

Anası sabahtan akşama kadar kat kat yorgan döşekle onlarca çift giysi dikmekle akşamı ederken, babası kış ortasında ta Oy'daki Beşkala'nın pazarına gidip geliyordu. Düğün için gerekli ihtiyaçları almak için, pazara sürüyle deve, at götürüyordu. Hansulu için dikilecek evi de o Karakalpak topraklarından getirmeyi planlıyordu. *Arasat Meydanı / S.59*

Birliğin sağlam olması için bu gibi durumlarda ya arada alışveriş olmalı veya Allah deyip dünür olmalı. *Botagöz/S.151*

Vali Muhammed Mezit Tarhan, Yesi'ye uğrayan Kazak kervanlarının malını zorla alıp tüccarlarını kuma gömdürdü. *Göçebeler-1 / S.312*

Kazak obaları Türkistan, Taşkent şehirlerine gelip keçelerini, hayvan derilerini, hatta atlarını ve koyunlarını getirerek pazarlarda satıyor ve sonra pazarlardan şeker, çay ve giysi gibi ihtiyaçlarını satın alıp geri dönüyorlardı. *Göçebeler-2 / S.84*

Bu Kazak gençleri Sibirya tüccarlarına Kazak ülkesinin at, koyun, yün ve derilerinin ilk satıcıları oldu. *Göçebeler-2* / S.127

Şimdi onlar bu kalelerdeki Rus tüccarlarına hayvanını, derisini ve yününü satmakta ve kendisine gerekli tahıl, kumaş, kap kakak, çekiç ve balta satın almaktaydı. Rus valileri Kazaklara sadece tüfek ve barut gibi tehlikeli teçhizat ve maddeleri satmayı yasaklamıştı. *Göçebeler-2* / S.253

2.1.1.2. HAYVANCILIKLA İLGİLİ GELENEKLER

Kazak toplumunun genel uğraşı hayvancılıktır. Koyun, keçi, sığır, at ve deve olmak üzere 5 cins hayvan yetiştirmektedirler. Koyun yavrusuna kuzu, sığır yavrusuna buzav, kısırak yavrusuna kulın ve deve yavrusuna bota denirdi. Bu yavrulardan sözgelimi üç-beş aylık kuzuya marka, altı aylık kuzuya toktı, kısırak yavrusuna tay denilmektedir.

Kazaklar besledikleri hayvanlardan çeşitli ürünler de elde etmekteydiler. Keçiden süt, et, deri, yün elde ederlerdi. Sığırın ise sütü, eti, içyağı ve derisinden yararlanıyorlardı.

Kazak toplumlarında zenginliğin işareti mümkün olduğu kadar çok hayvana sahip olmaktan geçirdi. Bundan dolayı göçebe olanlar zengin, yerleşik hayat yaşayanlar ise fakir sayılırdı.

Kazaklarda hayvanların ne kadar yüksek tutulduğu, selamlaşırken mal canın amanna (malın canın sağ mı?) cümlesinin kullanılmasından da anlaşılırdı; sözler öyle sıralanmıştır ki, önce hayvanların ve sonra da adamların sıhhati sorulurdu.

Köyün aşağısındaki kuyu başı şimdilerde pek kalabalıktır ve sürü sürü hayvanlarla doludur. *Arasat Meydanı* /S.12

Kapı önünde yeni kesilmiş hayvanın derisini tuzlamakta olan Şege'nin ise rengi kaçmış ve gözünü kan bürümüştü. *Arasat Meydanı* /S.38

Aybala taramıs* eğiriyordu. *Botagöz* / S.55

Hayvansız halk göçer mi? Bu nasıl kafi! *Botagöz* / S.233

Temel yaşam biçimi hayvancılık olan birçok Kazak uruğu artık şehir kurmaktan kesin olarak vazgeçip, uçsuz bucaksız bozkırında uruglar halinde konup göçmeyi tercih etti. *Göçebeler-1* / S.124

Kazak halkı tarımla uğraşan yerleşik bir halk değil. Tek geçim kaynağı hayvancılık. *Göçebeler-1 / S.272*

Kazak uruglarının kadim mesleği hayvancılık. Hayvan hem göç aracı, hem azık. Etiyle sütünden yiyeceğini, derisiyle yününden giyeceğini çıkarır. Hayvanı ne kadar çok olursa refahı da o ölçüde artar. O sebeple Kazaklar “hayvan acısı, can acısı” derler. *Göçebeler-1 / S.299*

Ucu bucağı olmayan Sibiry topraklarını eskiden beri hayvancılık ile uğraşan, balıkçılık ve avcılığı kendilerine meslek edinen Türk ve Moğol asıllı göçebe halklar yurt edinmişti. *Göçebeler-2 / S.125*

Ayrıca evimin etrafında yayılıp dolaşan elli koyunum ile dört devem, düşmana karşı binecek atım kaldı. *Göçebeler-2 / S.144*

Kasım Töre çok zengin bir bey değildi, bu yüzden bu topraklarda yayılan hayvanların azlığı hemen göze çarpıyordu. *Göçebeler-3/ S.114*

2.1.1.2.1. AT VE ATA BİNME

Türkler ata binen ilk insanlar olarak bilinmektedir. Atlar insanlara savaşlarda ve bozkır sulhunu bozan kan davalarında hareketlilik sağlardı. Çocuklar küçük yaştan itibaren at binmeyi öğrenirlerdi. Asırlara yayılan konar göçer yaşam tarzları nedeniyle Kazaklar, bozkıra ve sadık dostları atlara büyük saygıyla bağlanmışlardır. Onlar atlar olmasaydı bu geniş coğrafyada bir millet olarak hayatta kalamayacaklarını düşünmektedirler. Çünkü atlar; iş görüyor, yük taşıyor, silahlı ava katılıyor, yoldaş oluyor ve yiyecek sağlıyorlardı.

“Bizler Kazakız; bozkırların yerlisiyiz. Ne eşsiz eşyalarımız ne de pahalı malımız mülkümüz var. Zenginliğimizin kaynağı atlarımız. Etleri en iyi yemeğimiz, postları en iyi giysilerimiz, mayalanmış sütleri ise en sevdiğimiz içeceğimizdir. Bizim topraklarımızda bahçe ya da bina yoktur. Çayırlarda otlayan damızlık at sürülerimizi izlemek en büyük eğlencemizdir.” Dönemin önde gelen tarihçisi Mirza Haydar Duğlat’ın Tarih-i Reşidi’sinden alınan bu sözler XV.yüzyılda Kazak Hanlığı’nın güçlü yöneticisi Kasım Han’a aittir.

Atın ehlileştirilmesi ve atlı-çoban kültürünün ortaya konması ilk Türklere bağlanmaktadır. Dünya üzerinde atların ilk kez Kazakistan topraklarındaki Botay bölgesinde ehlileştirildiği söylenmektedir.

Kazaklarda atın önemi çok büyüktü, destanlarında bile kişileştirilmiş atların bulunduğu görülmektedir. Efsanelere konu olan kanatlı at Tulpar'ın milli armada kendine yer bulması gibi, atlar da Kazak evlerinin bir üyesi gibidir. Atla ilgili 100'den fazla deyim yer aldığı Kazak kültürünün meşhur destanı Kobılandı Batur'da kahramanın atı Tayburıl'ın doğumu detaylıca anlatılır.

Kazakistan'da atlar çeşitli isimlerle anılmaktadır:

“Cılkı”: Erkek ve dişi, yani at türüne verilen genel isim.

“Kulun”: Bir yaşına kadar olan at (cılkı) yavrusu.

“Tay”: Bir yaşla iki yaş arasındaki at yavrusu.

“Kunan”: Üç yaşındaki at.

“Kısrak”: Kısrak olan dişi at. İfade etmekte yarar, Anadolu Türkçesi'nde kısrak, malesef yanlış bir tanımla (Çünkü kelime kısrak'dan gelmektedir.) bütün dişi atlara denmektedir.

Gümüş eyer takımı batmakta olan güneşin alev gibi nuruyla birlikte pırıl pırıl parlıyor. Altındaki koyu doru yüksek atı da sahibinin bakımlı, güzel genç kız olduğunu biliyormuşçasına ayaklarını oynak oynak basıyor.

Arasat Meydanı /S.13

Gayretli gençler ata binip köy arasında tozularak koşturup duruyorlardı. *Arasat Meydanı /S.93*

Bir tek kapı önünde asılı olan eyer takımını alıp koltuğunun altına sıkıştırdı. *Arasat Meydanı /S.111*

İtbay'ın bu sözünü beğenmeyen kaymakam yüzünü kapı eşiğinin iki yanına çevirince, sarkıp duran türlü türlü koşum teçhizatını gördü. Hepsi altınla, gümüşle kaplanmıştı. Bunların içinde kaymakama en hoş gelen şeyler: Yaslı başlı Kazak eyeri ve eyer örtüsü, ayağı koruyan kısım, üzengi, kolan, kuskun, eyeri hayvanın göğsüne bağlayan kayış ve dizgin gibi araç gereçlerdi. *Botagöz/ S.107*

Tarlangök'ü uysallaştırmaya başarırsan sonra başka bir vahşi atı daha uysallaştır, dedi. *Göçebeler-1 / S.68*

Misafirlere hediye verilip akşam eğlencesine başlanacağı zaman Dombalık Bahadır'ın ikinci kızının at otlatmaya gittiğini öğrendi. Kazak uruglarının örf adetlerine göre eskiden atları otlatma sadece at bakıcılarının değil aynı zamanda kızların ve delikanlıların da işiydi. Bozkırın yeşil çayırlarında yazın ılık aylı gecelerinde kızların ve delikanlıların atlara bekçilik yapması Kazakların eski ilginç örf adetlerinden biriydi. *Göçebeler-1 / S.357*

“Hanım sultanlar sevdikleri yiğitleri önce vahşi atı ehlileştirme ile denerlermiş” diye bir efsaneyi Tuyak gençliğinde işitmişti. *Göçebeler-2 / S.269*

Uzun süre at üstünde koşturabilmek için bacağından başlayıp gövdesine kadar bütün vücudunu kıl organla çaprazlama sarıp bağlamıştı. Yalnızca iki eli boştaydı. *Göçebeler-3/ S.43*

Ama bu mesafeyi ancak günde yüz yirmi km yol alan Kazak atı katedebilir. *Göçebeler-3/ S.317*

2.1.1.2.2. AVCILIK

Uzun kışlarda yapacak pek işleri olmayan, hayvancılıktan başka işle uğraşmayan Kazaklarda avcılık, ihtiyaçların giderilmesinin yanı sıra eğlence olarak da yapılırdı. Ava özel eğitilmiş kartal ve köpeklerle, at üzerinde gidilirdi. Aynı özelliklerin Göktürkler'den itibaren Türk kültür hayatında da görülüyor olması Kazak kültürü ile Türk kültürü arasındaki benzerliği ortaya koymaktadır.

Jadakay ve Şege kuş avladıklarını unutarak koyu sohbete dalmışlardı. *Arasat Meydanı /S.65*

Koyulan kurallara karşı değilim fakat avcı olduğumu bütün millet biliyor. Altımdaki atımı, peşimdeki köpeğimi, elimdeki silahımı kim isterse istesin, vermeyeceğim, dedi Bulış, iyice sinirlenerek. *Arasat Meydanı /S.95*

Kartalın yakaladığı av karsaktı. *Botagöz/ S.99*

Kartalı baldağa kondurup, yorulan atının uyuşuk yürüyüşüyle yavaş yavaş ilerleyen Amantay, yolculara yaklaşınca; onların iki Rus ve önlerinde dizginlerini tutan bir Kazak olduğunu gördü. *Botagöz/ S.100*

Avdan dönerken, yolda karşılaştığımız için, Rus da olsa pay istemeye hakkı var. **Botagöz/S.102**

Gece pişirilen etten kartal için bir parçayı suya koydurup, ak yem yapmıştı.”Ben de yoruldu.” Der gibi başlık takılı başını omzuna çevirerek, gagasını kanadının içine daldırıp oturan kartal Amantay’ın yanına geldiğini sezmiş gibi çırpınmaya başladı. Amantay ‘‘ Yavrum yavrum, kel kel!’’ diye sevgi dolu bir sesle tay derisinden yapılmış eldiveni eline geçirdi, kartalı alıp dışarı çıktı, başlığını çıkardı. **Botagöz/S.144**

Erjan’ın kışlık mesleği; kokarca ve ak tışkan gibi ufak hayvanları avlamaktı. **Botagöz/S.360**

Han’ın ava çıkacağı zaman orda etrafındaki sultan, emir, bahadır ve bey gibi ileri gelen kişilere haber vermesi, kadim bir gelenektir. **Göçebeler-1 / S.35**

Hanların ava çıkması eskiden beri devam eden bir gelenektir. Av, insanların iyi at, yırtıcı kuş, gösterişli silah ve eyer takımı gibi sahip oldukları güzel şeyleri sergileyebildikleri bir yerdir. Yiğidin yiğitliğinin, ustalığının ve nişancılığının da belli olduğu yer burasıdır. **Göçebeler-1 / S.35**

Geniş kanatlı kartalın gözlerini ‘‘tomaga’’ adı verilen deri bir başlıkla kapatıp ip üstünde sallandırıp at üstündeki hareketlere alıştıırır. Sonraki aşamada eti suya koyup kansız vaziyetteyken verir. Başlarda istemese de acıkan kartal git gide bu kansız ete alışır.Bu şekilde vahşi kartal yavaş yavaş uysallaşıp sahibine itaat etmeye başlar.Bu safhadan sonra kartalın başlığı çıkarılıp kanlı et yedirilir. **Göçebeler-1/ S.37**

Karsak avına kartallarıyla çıkan avcılar seher vaktinde İli nehri tarafındaki Cungar memleketine doğru iki atlının dörtnala gittiğini görmüşlerdi. **Göçebeler-2/ S.307**

2.1.2. SOSYAL YAŞAMA DAİR GELENEK VE GÖRENEKLER

2.1.2.1. KONARGÖÇER YAŞAM TARZI

Konar göçer hayat tarzı Türklerin en eski devirlerinden beri görülmektedir²⁰. Çin kaynaklarında Göktürklerin keçe çadırlarda yaşayan göçebe bir halk olduğu kaydedilmiştir. Kazak Türklerinde de görülen konar göçer hayat bunun bir örneğidir²¹. Kazaklar yıl boyunca bozkırlarda dolaşır ve yerleşmelerini hayvanlarının beslenme koşullarını dikkate alarak yaparlardı.

Sabaha doğru ağaran tanla beraber o yalnız kervan, kocaman develerin boyunlarındaki bakır çanlarını şingırdatıp, adım adım ilerleyerek tekrar yoluna devam etmeye başladı. *Arasat Meydanı* / S.11

Erken düşen kar, göç kon işlerini zorlaştırmıştı. *Arasat Meydanı* / S.42

Güzelim, kalk artık, köy göçmek üzere, diyen anası, ona kışın giydiği sincap derisinden yapılmış kürküyle tilki başlığını, deri pantolonlarını uzatırken kendisi de sıkı sıkı giyinmişti. *Arasat Meydanı* / S.42

Kadının hamaratlığıyla, erkeğin gücü böyle zamanda belli olurdu. Böyle anda yüklerini hem çabuk hem de muntazam bir şekilde yükleyemeyen kimseler etrafa rezil olurlardı. Beceriksiz kadınla güçsüz, gevşek adamın yüklediği yükler, tepeyi aşmadan sarkarak devrilirdi. *Arasat Meydanı* / S.44

Deve üzerinde oturan kocakarılarla çoluk-çocuklar, göçü yedekleyen atlı genç kadınlar, göçle yan yana koşturan atlı delikanlılarla genç kızların hepsinin neşesi yerindeydi.(...)Önlerinde göçebe halkın rahatça sefa sürebileceği uzun bir yaz vardı. *Arasat Meydanı* / S.62

Biz eskiden beri alıştığımız babalarımızdan kalan işlerimizle uğraşıp hayvanlarımızı güderek göçüp konup yaşamaya devam edelim. O ‘şehir’

²⁰ Türk Milli Kültürü – Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu – Ötüken Neşriyat – İstanbul.2015 - Sayfa.33

²¹ Türklerin Tarihi (Historie des Turks) - Roux, Jean Paul (Fransızca) - 1984

dediğin şey de Kazaklara yakışmayacak şey, biz şu kötü keçe evde dünyaya gelmişiz, orada ölmeye de razıyız. *Arasat Meydanı* / S.90

Hükümet önümüzdeki malımızı, ağızımızdaki duamızı, göçüp konup yaşarken özgürlüğümüzü elimizden aldıysa Kazaklar için bundan öte bir şey var mıdır? *Arasat Meydanı* / S.123

“Kazakları yerleşik hayata geçirmek gerek, her köye belli bir yer tayin ederek vermek gerek.” Şeklindeki fikre karşı olduğunu Askar okumuştü. (...)Siz “Köy eskisi gibi göçsün.”diyorsunuz, “Yerleşik olursa köy eski töresinden ayrılır, ekin ekip yerleşik olur.” diyorsunuz. *Botagöz*/ S.209

Yaz mevsimi başlarken Janibek, göçebe halkın evladı olduğunu unutmadan Kazak geleneklerine uyarak hanlık merkezini Sığınak’tan Sirderya’nın ağızına taşıdı. *Göçebeler-1*/ S.388

Bunların çoğunluğu göçebe uruğlardan ve kışın kışlağa, yazın yaylaya çıkmak gerek olduğundan, obalarına dönmek için acele ettiler. *Göçebeler-2* / S.152

Gece boyu tedirgin bir şekilde gezinen gençler şimdi denklerini bağlayıp, atlarının kuyruklarını düğümleyerek uzun yolculuğa hazırlanmaya başladılar. *Göçebeler-3* / S.145

2.1.2.2. YÖN VE ZAMAN KAVRAMI

Eski çağlardan itibaren Kazaklar astronomi hakkında zengin bilgilere sahiptiler. Başlıca gezegenleri bilirler, konumlarını kesin olarak hesaplayabilirler, yıldızlara ve takımyıldızlarına farklı isimler verirlerdi. Örneğin, Büyükayı’ya karanlıkta gezerken “Büyük Pil” derlerdi. Takvimleri gündüz ile gece, ayın doğuşu ile batışı, yıldızların yer değiştirmesi ve mevsimlerin değişimi gibi doğa olaylarına dayanırdı.

Böylece, Kasım ayının yirmi dokuzunda öğleyin dul kadının kervanı gibi eğri büğrü olan Fahrettin’in yarım yamalak kervanı, yola çıkmak üzere hazır olur. *Arasat Meydanı*/S.193

Sararmaya başlamış gökyüzünün tam ortasında çoban yıldızı parlıyordu. Bir atla bir deveye binmiş yolcular, o yıldızı soluna alarak ilerlemeye çalışıyorlardı. *Arasat Meydanı*/S.211

Doğan güneşi sol taraflarına alan göç, güneye doğru yönelir. *Arasat Meydanı / S.216*

Botagöz, mum sönmeden önce, ancak bir kısraak sağımı süresince uyuklamıştı. *Botagöz/ S.252*

Tan atmadan önce gecenin karanlığının koyulaştığını biliyorsun. Kazakların ‘tan karanlığı’ dedikleri vakit, şafağın öncesi ve gecenin en karanlık vaktidir. Gece ne kadar karanlığını koyultursa, tan o denli tez atar. *Botagöz/ S.385*

Ona ancak iki kısraak sağımı süresi kadar Argun beyi Akyol rakip olabildi. *Göçebeler -1/ S.82*

Bu mevkiden Nura’nın Karatuzu denen yer normal bir at yürüyüşüyle yarım günlük bir mesafede. *Göçebeler-1 / S.315*

Kısraak sağımı kadar bir süre zarfında buraya ulaşırlar. *Göçebeler -1/ S.325*

Bu toplantı bittikten bir süt pişirimi vakit geçtikten sonra yanında elliye yakın adamıyla Tayman Batur han ordasından doğuya doğru çıkıp gitti. *Göçebeler-2 / S.191*

Kutup yıldızı görününceye kadar beni burda bekle! *Göçebeler-2 / S.306*

Bu gönderilen çok sayıdaki hediyelerin arasında bir de o senenin Çin takvimi vardı. Bu takvimi, Çin imparatoru sadece kendi ülkelerinin kültürünün bir parçasını tanıtmak için değil, aynı zamanda Kazaklar da bundan sonra gün, ay ve sene hesaplarını Çin takvimine göre yapsın diye mahsus göndermişti. Bu başka milletlere kendi nüfuzunu arttırmanın bir yolu... *Göçebeler-2 / S.377*

1824, yani Kazakça Maymun yılında Gökçedağ Bölge İdaresi kuruldu. *Göçebeler-3/ S.16*

Büyükayı yıldızı kepece şeklini aldığıında burada buluşalım. *Göçebeler-3 / S.44*

Büyük ihtimalle ülker yıldızı kaybolduğu zaman harekete geçeriz. *Göçebeler-3 / S.45*

İşte gördünüz mü Ağa Sultan, eğer haziran ve kasım aylarında Kasım yıldızı ile İkiz Zavza yıldızı aynı sırada görünürlerse kış sert olur. *Göçebeler-3 / S.151*

Böyle bir durumda toprak yığıldığı yerden bir delik açıp, iki üç denemeden sonra buz gibi berrak suya ulaştığını, dulkadın otunun tomurcuğunun eğildiği tarafa bakarak kuzey ve güneyi ayırt etmeyi bilen Kazak yiğitleri, boğazlanmış yatıyorlardı. *Göçebeler-3 / S.437*

Kazaklar, Demirkazık'ın iki tarafındaki “Akbozat ve Kökbozat” diye adlandırdıkları yıldızların durdukları yere göre yönlerini tayin edip yollarını bulurdu. Ayrıca Büyükayı ve Ülker yıldızlarına bakıp gecenin zamanını, yılın dönemini anlarıydı. *Göçebeler-3/ S.459*

Kazak inanişına göre Büyükayı Ülker'in kızını kaçırmış. Ülker kızını nasıl geri alayım diyerek Büyükayı'nın zayıf bir anını kollayıp onun etrafında dönüp izliyormuş. Bu Büyükayı'nın karşısına Ülker ne zaman denk gelirse o zaman gecenin kendine has bir anını gösterirmiş. Deminden beri hikâye anlatıp ne kadar zaman geçtiğini anlamayan Taymas, gecenin hangi vakit olduğunu anlayayım diye Büyükayı ile Ülker'e baktı. *Göçebeler-3 / S.460*

2.1.2.3. KADIN VE ERKEĞİN TOPLUMSAL ROLÜ

Kazak ailesinin merkezinde diğer Türk topluluklarında olduğu gibi erkek vardır. Ailede erkekler otlaklarda çobanlık ve ekim işiyle uğraşır; sürünün muhafazasını, kısırak sağma ve kıymız hazırlama işlerine bakarlar.

Kazak kadınları ise aileyle ilgili konularda ya da gerektiğinde bütün sülaleyi ilgilendiren konularda söz hakkına sahiptir. Bunun yanı sıra çadırın çözülmesi ve kurulması, araba yüklenişi, süt sağma, hayvanların doğurması, derilerin tabaklanması, nakış ve el işleri, tereyağ, peynir çıkarma ile uğraşırlar.

Ya, hükümet diyorsak da, karısını dövmeleyen erkek mi olur? *Arasat Meydanı/S.53*

“Kadın eşitliği” diyoruz. Oysa daha dün hepimiz bütün köy olup Hansulu'yu sevmediği biriyle evlendirdik. Bizlerde kadın eşitliği ne arar, deyip eklemiştii. *Arasat Meydanı /S.94*

Kocası hayvanlarla ilgilenirken, karısı ateş yakarak su kaynattı. *Arasat Meydanı /S.151*

İtbay'ın köyünde üç yıldır çocukları okutmasına rağmen, okulda okuyan bir Kazak kızı bile yoktu.(...)”Kız okuyup imam olmayacak.” diyordu ona kız çocuğu olan kişiler. **Botagöz/ S.10**

‘Şehirde kalayım’ sözün bir taraftan haklı gibi fakat darılma, sen atın kulağında oynayan erkek değilsin, eksik etekli kadınsın, bu devrin durumu belirsiz, rüzgâr sağdan mı eser, soldan mı eser? **Botagöz/ S.423**

“Adı kadın olmasa, erkekten üstün.” **Botagöz/ S.440**

Ganimet bir esir için kavgaya tutuşmak kadınca bir davranıştır! **Göçebeler-1 / S.62**

Süt kaynatmaya, yemek pişirmeye girişen kadınların yaktığı ateşlerin mavimsi dumanları obanın üstünden geniş daireler çizerek gökyüzüne yükseliyor. **Göçebeler-1 / S.308**

Kazakların kahraman kızlarının düşmana karşı savaşmaları yeni bir şey değildir. **Göçebeler-2 / S.157**

Künimjan Kazak kadınlarının âdeti üzerine Kenesarı'ya kocam, erim demez; yalnızca “törem” diye hitap ederdi. **Göçebeler-3 / S.133**

Demir parmaklıklı zindanı olan şehir bir yana, uçsuz bucaksız Kazak topraklarında da kızın rızasını kim sormuş ki?! **Göçebeler-3 / S.170**

2.1.2.4. GİYİM-KUŞAM

Kazak Türklerinin sahip olduğu bozkır kültürü giyim kuşamlarına da yansımaktadır. Kazak erkeklerinin kışın “tümak” adı verdikleri koyun ya da tilki derisinden yapılan şapkalar takarlardı. Yaz mevsimlerinde ise koyun yününden yapılmış fötr takarlardı. Genellikle koyun veya keçi derisinden yapılmış palto ve geniş ağılı deri pantolon giyerlerdi. Erkekler siyah fitilli ceket ve pantolonları sever; yazın astarı deve derisinden yapılmış yağmur geçirmeyen “kupe” ve siyah fitilli pantolonu tercih ederlerdi. Ayakkabı olarak ise uzun çizme veya avlanmak için yoksul çobanların giydiği deriden yapılmış hafif çizmeler giyerlerdi.

Kazak kadınları yelek, altta ve önde nakış bulunan deri ceket, deri çorap, çizme ve yüksek topuklu ayakkabı, yazın da etek giyerlerdi.

Başında puhu kuşunun tüyü takılan kunduz deri şapkayla elinde kamçısı vardı. **Arasat Meydanı / S.21**

Güzelim, kalk artık, köy göçmek üzere, diyen anası, ona kışın giydiği sincap derisinden yapılmış kürküyle tilki başlığını, deri pantolonlarını uzatırken kendisi de sıkı sıkı giyinmişti. *Arasat Meydanı / S.42*

Ya, Balkıya, bu köyün börklüleri nerede? *Arasat Meydanı / S.117*

Başına kunduz derisinden börk, üzerine kuzu derisinden yapılmış geniş bir kürk giymişti. *Arasat Meydanı / S.177*

Yanında eşarbi karkara gibi göze çarpan Büyük Nine oturuyordu. *Arasat Meydanı / S.248*

Sırtında kalın, siyah renkli, kuzu derisinden kürk, başında tüylü, siyah, kuzu derisinden kalpak vardı. *Botagöz/ S.26*

...başında tilki postundan börkü olan, yakası kaldırılmış, bel kısmından sıkılmış Nogay tarzı kurt postundan ışık giymiş İtbay kapının önündeydi. *Botagöz/ S.27*

“Kebis!” dedi Aybala. *Botagöz/ S.61*

Orta kısımda uçları kırılmış, yuvarlak, aksakallı, ala şapanlı, sarıklı yabancı bir adam oturuyordu. *Botagöz/ S.77*

Tastamam Kazak tarzında; işlemeli kalpak, bağcıklı çizme, bol omuzlu, uzun yenli cepken giyip, köydeki nazik adamlardan biri olup çıktı. *Botagöz/ S.231*

Hepsinin de sırtlarında ışık, palto gibi kalın giysiler vardı. *Botagöz/ S.386*

Üstlerinde iki yanı kunduz postundan kısa kaftan, başlarında Kazaklara has, kadife börk var. *Göçebeler -1/ S.39*

Başköşede, başına kara kunduz kürkünden börk, üstüne yakaları kara kunduz kürküyle kaplanmış, kara pelüştten bir kaftan giyinmiş, beline altın kuşak bağlamış Kerey ve Janibek oturmaktaydı. *Göçebeler -1/ S.171*

Normalde erkeğin süsü olan güzel ve pahalı kalpak, şimdi boyunla kendisi arasında önceden bir baş bulunduğunu işaret ederek insanda biraz evvelkinden daha beter dehşet uyandırıyor. *Göçebeler -1/ S.172*

Başındaki şapkası da gençliğindeki gibi kıpkırmızı kır tilkisinin derisinden değil, boz tüylü Karadağ karsağının derisinden yapılmıştı. *Göçebeler-2/ S.139*

Ayaklarında geniş konçlu deriden çizme ve başında da astragan börkü. *Göçebeler-2/ S.215*

Başlarına giydikleri göğüslerine kadar örten devetüyü başlık, alt tarafları baltanın ağzı gibi kıvrılmış, nakışlarla süslenmiş, ucu sivri kalpak... Diğer başlıkları da farklı. Üstü kadife kaplı, alt tarafı deri ile çevrelenmiş keçedendi. Sivriltilmiş tepesinin kulak tarafından başlayıp yukarı doğru altı kısma ayrılmış ve sırma işlenmişti. Deri pantolon, deve yününden cepken, geniş çizme, gri, çam ya da kızılçık ağacı rengine boyanmış yumuşak elbisenin, kısa, süslü cepkenlerinin etek ve yakalarında nakışlanıp altın işlenmişti. Ancak kadınların elbiseleri Arka giyimleri ile aynıydı. İşlemeli yelekler, sırmalı çapanlar. Kunduz derisinden börk, gümüş işlenmiş gelin başlıkları. Sırma ile işlenmiş gümüş para takılmış, yerleri süpüren geniş etekli kadife, pamuklu gömlek. Orasında burasında kenarlarına kadife şeritler tutturulmuş, beli büzölmüş, ipi inceltilmiş kadife yelek ve cepkenler... Gümüş toka, altın yüzük, taşlı gerdanlık, som altından bilezik, işlemeli küpeler... Hepsi de bütün Kazak kadınlarına yakışan şeylerdi. Ancak kadınların giysilerinde de farklılıklar vardı. Küçük Cüz'de başörtüsü yerine güneşlik giyilir. Genç gelinler bu nakışlı, işlemeli başörtüsünün bazen kulağa gelen kısmına veya tepesine kuş tüyü de takardı. Ancak kızlar Orta Cüz'ün kızları gibi ince bellerini büzen kemer, tüylü takke tercih etmezlerdi. *Göçebeler-3 / S.40*

2.1.2.5. EV KÜLTÜRÜ

Türklerin hayatında çadır önemli bir yere sahiptir. Eski Türklerin, konargöçer hayat tarzları sebebiyle sabit bir meskenleri bulunmamaktadır. Bu nedenle kurulması, toplanması ve taşınması kolay olan keçe çadırlarda oturmaktadırlar. Çadırlar da kağnılar, develer ve katırlar üzerinde bir yerden başka bir yere devamlı taşınırdı.

Çadırların renkleri, Türk ailesinin sosyal ve ekonomik durumunu göstermekteydi. Meselâ, beylerin çadırı, ak renkte olmaktadır. Ayrıca çadırlar şekil itibariyle gök kubbeyi simgelediğinden rengi ne olursa olsun “mavi çadır” diye anılmaktaydı.

Çadırın tek kapısı bulunmaktaydı ve o da doğuya açılmaktaydı. Tepesinde de bir duman deliği bulunuyordu. Dolayısıyla, çadırın tam ortasında ısınmada ve yemek pişirmede kullanılan “ocak” yer almaktaydı. Ocakta bir “saç ayağı”, onun üzerinde de yemek pişirilen büyük bir tencere durmaktaydı. Girişin hemen soluna, binek hayvanlarının eyer-koşum takımlarının üzerine konulduğu kanatlar ve ayaklar yerleştirilir. Çadırın zeminine keçeler, halılar, kilimler ve hayvan postları serilmekteydi. Duvarlarda çoğu zaman süslü keçeler vardı. Bu sebeple “Kiyiz Üy” e keçe ev denmiştir. Genellikle örtüleri beyaz keçeden olduğu için “Ak Üy” denmiştir.

Şu eskimiş keçe ev, Şege'nin evidir. *Arasat Meydanı* / S.21

Kalaşnikov hangi eve bakarsa baksın gördükleri, duvardan duvara sere serpe sergilenmiş olan süs eşyaları, hayvan derileri, çeşit çeşit dünya mülkten ibaretti. Çadır evin başköşelerine serilmiş olan desenli keçeler, asılmış kilimler, kat kat olarak toplanmış yastık yorganlar, kemikten yapılmış sandıklar, ahşap, ayaklı elbise askılıkları, örgülü ip askılar vardı. *Arasat Meydanı* / S.70

Ocaktaki tezeğin közü sönmek üzereydi. *Arasat Meydanı* / S.187

Karnak'ta, Kazak toprakları üzerinde ilk olmak üzere kurşun eriterek yapılan bir tay etinin tamamının sığabileceği büyüklükte ve kırk kulpa sahip, meşhur bir bakır kazan bulunuyor. *Göçebeler-1* / S.295

Keçe çadırın “şarırak” denilen kubbe gibi tepesinin ortasındaki delikten gökteki yıldızlar gözüküyordu. *Göçebeler-2* / S.70

Sair zamanlarda han çadırının hava girmesi için kaldırılan etekleri de kaldırılmamıştı. *Göçebeler-2* / S.171

Abılay otağın kubbe biçimindeki “şarırak” olarak adlandırılan tavanının ortasındaki yuvarlak ışıklıkta gözünü almadan yeni doğmakta olan sabah aydınlığına bakarak uzun bir süre daldı. *Göçebeler-2* / S.381

Konurkulja'nın yattığı çadır en küçük hanımı Zeynep'in yedi kanat ak çadırıydı. Çadırın içi gösterişliydi. Yere serili açık kırmızı renkli kilim, başköşede kırmızılı yeşillik teneke saçlarla işlenmiş, nakışlı iki sandığın üstünde çadırın duvarını oluşturan çapraz çitalara yaslanmış bir şekilde duran kuş tüyü yorgan ve yastıklar... Kapıya doğru oymalı, işlemeli sandık, eşığe yakın her iki tarafta süs için konulmuş dokuz kara kunduz, dokuz kara

tilki postu... Kapı ağzında zeminde kara tüylü iki kurt derisi seriliydi.
Göçebeler-3/ S.147

2.1.2.6. YEMEK KÜLTÜRÜ

Türk töresinde yemeğin yeri ve önemi büyüktür. Bu nedenle sosyal hayatın hemen her safhasında ve sosyal münasebetlerin çoğunda işin sonunda yemek vardır²². Doğum, sünnet düğünleri, düğünler, bayramlar, yağmalı ve yağmasız toylar, imece toplantıları, yaş ve ölüm olaylarında törelere göre sofralar hazırlanır, yemek çıkarılır, bütün oymak veya köy halkı birlikte yer, birlikte eğlenir veya birlikte acıyı paylaşır²³.

Toplumların yemek kültürünün oluşmasında yaşam biçimleri, buldukları iklim vb. birçok unsurun önemi vardır. Bu nedenle Kazak yemekleri Türk yemekleri ile birçok ortak özelliğe sahiptir. Her iki toplumda da et ve etli yemekler ağırlık kazanmıştır. Nitekim Türkiye’de var olan birçok yemeğin kökeninin Orta Asya’dan geldiği bilinmektedir²⁴.

Kazakların temel gıdaları hayvanlarından elde ettikleri süt ve ettir ve bunları buğdaydan yapılan yiyeceklerle desteklerler. En popüler yemeği Kazak yöntemiyle pişirilen at etidir. Bundan sonra koyun eti ve sığır eti gelir. Bu yörelerde özellikle yağlı etler tercih edilmekte ve yenilmektedir. Hayvanın uygun yerlerinden büyük parçalar halinde haşlanarak hazırlanan etler sofraya bütün olarak getirilir. Kazaklar kısırak, deve, koyun, keçi ve sığır sütünü hem tek başına hem de türevleriyle birlikte geniş ölçüde tüketmektedirler. Kazak mutfağında kurutulmuş, tuzlanmış, dumanlanmış et çeşitlerine rastlanır²⁵.

Kuzey Kazakistan'da pilavın eti ve beş parmağın eti çok olur. Güney Kazakistan da ise pilavı çok eti az olur, etin suyu ile birlikte pilav yapılır. Kısaca Kazakistan'da etsiz pilav düşünülemez ve olamaz²⁶. Kazak

²² Bradley, Catherine. Kazakhstan . Brookfield, CT: Millbrook Press, 1992.

²³ Milli kültürümüz ve meselelerimiz – Prof. Dr. Mehmet Eröz – 1996 – Sayfa.106

²⁴ Eski Türklerde Yiyecekler – Sefa Öcal – Türk Dünyası Araştırmaları Fındıkoğlu Armağanı Sayı:35 – İstanbul 1985

²⁵ <http://www.foodbycountry.com/Kazakhstan-to-South-Africa/Kazakhstan.html#ixzz4kdllJzVC>

²⁶ Türk Milli Kültürü – Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu – Ötüken Neşriyat – İstanbul.2015.

atasözünde konuk için et yemeğinin önemi şu şekilde vurgulanmıştır, "Konuğa et pişirilir, et pişirilmezse bet (yüz) pişirilir"²⁷.

Etlı yemek çeşitleri olarak beş parmak, kavurma, kazı, karta, mantı gibi et ve etli yemekler sayılabilir. Süt yiyeceklerinden bazıları tereyağı, kaymak, yoğurt, ayran, kurt, ak irimşik, köje, şalap, irkittir. Unlu yemekler olarak külşe, ekmek, bavursak, şelppek sayılabilir. Özellikle bavursak ve şelpeksiz sofrı düşünülemez (Ergalieva, 2000, 44)²⁸. İçecekler ise, şubat, ayran, kımız, kımrın, katık, şalap, çay, koce sayılabilir. Sütlü çay çobanların ihtiyacıdır ve her öğünlerinin ayrılmaz parçasıdır²⁹.

Çay sandığından parmak başı kadar sarı şekeri çıkararak, sofraya bırakır.(...) Babası parmak başı kadar o sarı şekeri, "kıt" diye dişleyerek çay konmuş çemberli kâseyi eline alır. *Arasat Meydanı* / S.20

Kazısı bile neredeyse bir karış büyüklüğündedir. *Arasat Meydanı* / S.43

Sofranın ortasına tabak dolusu et getirilir. Semiz ve taze kısrak etinin buharı iştah açıcıdır. *Arasat Meydanı* / S.44

Ortadaki üç bacaklı demir ocakta yemek pişmekteydi. *Arasat Meydanı* / S.52

Sofralar, Kalaşnikov'un hiç görmediği bauırsak, süzölmüş yoğurttan yapılan tuzlu ve kurutulmuş yiyecek, peynir, darıdan yapılmış tatlılarla dolup taşıyordu. *Arasat Meydanı* / S.71

Sırğa Hanım, sakince hareket ederek, kendi elleriyle büyük kara deri kaptan nefis kokulu sarı kımız ikram etti. (...) Fahreddin, iki şişe çekuşke çıkarıp ortaya koydu. *Arasat Meydanı* / S.72

Şarip sarı şekerden "kıt" diye ısırarak çayını yudumladı. *Arasat Meydanı* / S.88

Evin içinden üç bacaklı sacayağına asılmış olan kara çaydanlığın sesi geliyordu sadece. *Arasat Meydanı* / S.118

Deve sütü doldurmakta olan anası endişelenerek ikisinin yüzüne şaşkın şaşkın bakıyordu. *Arasat Meydanı* / S.196

²⁷ B.K.Kazbekof - Vneshneekonomicheskie otnosheniia gosudarstva v perekhodnyi period: Regulirovanie, problemy, perspektivy (Russian Edition) – 1996 – Sayfa.208-220

²⁸ Kazak Kültürü - Jannat Ergalieva ve Nurhat Şakuzadauli – KATEV – 2000 – Sayfa.44

²⁹ a.g.e.

Annesinin ‘‘Ayrar i en azından’’ diye yalvarmalarına bile bakmaz.
Arasat Meydanı / S.199

Büyük Nine’nin eski, yırtık evinde toplanan cemaat et yiyip,
ardından Şubat içtikten sonra evlerine dönerler. *Arasat Meydanı / S.227*

Aradığı ksk adlı ot ise epey iyi bir yiyecek sayılırdı. *Arasat Meydanı / S.248*

Hansulu’nun gözlerine parçalara bölünmüŐ beyaz kurt çok sıcak gelmişti. *Arasat Meydanı / S.264*

Edige ile Tgelhan samsa satmakta olan kadının yanından ayrılmak istemiyordu. *Arasat Meydanı / S.269*

‘‘Şiş içine işlemesin, ylkının yumuşak kazısını bağlamak lazım’’ dedi birisi. *Botagöz/ S.41*

Masaya sobadan yeni çıkan ekmekler, kalaŐlar, yumurtalar, süt ve yağ koydu. *Botagöz/ S.55*

Sol yandaki eve girdiğinde, bir kadın sobanın önünde bawırsak piŐiriyordu. *Botagöz/ S.74*

Yola gidecek olduğu için İtbay kısır bağlattı haberi Amantay’ın kulağına gelmişti. Oturduktan sonra onun gözü İtbay’ın önündeki tahta kaba takılmıŐtı, kap kımızla dolup taşıyordu. *Botagöz/ S.77*

Nasıbayın var mı ağam? *Botagöz/ S.81*

Sıkma kurttan başka yemek görmüyoruz. *Botagöz/ S.86*

Sogımda keseceğimiz kısırağımızı alıp götürdüler. *Botagöz/ S.91*

ay içip ısındım, onun arkasından kımız içip karnımı doyurdum. Gönül doyarsa kursak da doyarmıŐ. Keçe adırlı Kazaklarımın övgüye değer bir ağdeti bu misafir aŐı değil midir? *Botagöz/ S.111*

Kjeyi ısıtıver yavrum! *Botagöz/ S.159*

Dilinin altında nasıbay olan kişi ‘‘r’’ harfini syleyemezmiŐ.
Botagöz/ S.208

Ah Kazak bozkırılı!.. Kımızılı!.. Toklusu!.. Kazısı, kartası. *Botagöz/ S.218*

Mayısın kımızını nasıl, mübarek!(...)Bürkitbay dıŐarıdan birini çağırıp, gümüş yayığı, ağzına kadar dolu, büyük, siyah tulumu, evi başına kaldırarak hprdeterek alkaladı da, gümüşle kaplanmış, büyük, sarı, ağaç

tasa köpüğünü alıp koydu. Yeni tasa koyulmuş koyu kırmızın kokusu sekiz köşeli çadırın içini doldurur gibi oldu. **Botagöz/ S.241**

Marka da pişip yetişmez şimdi yahu. **Botagöz/ S.242**

Bu sırada biraz olsun esen sıcak yele oranın halkı ‘anızgak’ derdi. Eve giren anızgak insanın yemek borusuna yapışır, tükürüğünü tüketir, damağını kuruturdu, insan kırmız içse boğazı kurur, damağında balgamı katılaşırdı, anızgakta insanın susuzluğunu gideren sadece kaymak katılmış koyu çaydı. **Botagöz/ S.250**

Dünyada kurumuş sıkma kurtla kaymak koydurup, koyultup içilen çaydan güzel bir şey var mı bu havada? **Botagöz/ S.251**

Fakat süte katılmış irkit gibi ‘Çocuğun kalacak.’ sözü, idarecinin köyüne hep beraber gelen eşrafın arasında nifak yarattı. **Botagöz/ S.294**

Bela gelince kımıran ekşir. **Botagöz/ S.309**

Bu yemeğin içindeki çift kazının bir tarafındaki kaburgasının yerine sağlam bir bıçak koyduk. **Botagöz/ S.356**

Ayjan askerlere sığır etiyle birlikte, boyun gibi değersiz kısımları pişirdi; tutuklulara ise çift kazı, karta, uzun omurga, ense gibi makul kısımları karıştırarak pay etti. **Botagöz/ S.365**

Erjan sogımı yakın arada kesmişti. Ruslardan güz günü satın alıp, üç ay yulafla besledikten sonra kestiği mestekten iki parmak kazı çıkmıştı. **Botagöz/ S.365**

Ayjan ekmeği şehir âdetlerine göre mayalayıp, kalaş haline getirerek pişirirdi. **Botagöz/ S.365**

O günlerin birinde, Temirbek için pişirdiği salmayı tabağa koyan Botagöz, sabah erkenden dairesinden çıkıp, Esil’in kıyısına yakın kurulmuş şehrin dışındaki beyaz boyalı cezaevine yöneldi. **Botagöz/ S.368**

Yemek saklanan çadırda şeker ve bawırsak çuval çuval olup yığılmıştı. **Botagöz/ S.491**

Gece kestiği toklunun akciğerini ve karaciğerini Botagöz baltayla kıyıp, beyaz peynirle karıştırarak tatlı mantı pişirmişti. **Botagöz/ S.505**

Kazakların yemeğe hürmet ettiğini bilirsin. **Botagöz/ S.557**

İhtiyar Kotan, önünde duran sihirli kaptan, baharın sarı renkli ilk kırmızını bir dikişte içip boşalmış kaseyi yerine bıraktı. **Göçebeler -1/ S.100**

Mahmud Sultan'ın kırmızı halılarla döşenmiş sarayına yerleşmiş ve beyaz yumuşak yastığı koltuk altına alıp içi kestam dolu büyük bir gümüş kaseyi kafasına diktikten sonra aksi mizacına uygun olarak muhafızlarına keyifle buyurdu. **Göçebeler -1/ S.408**

Şimdi deve sütünden bir nevi ayran olan şubat ve kısrağın sütünden kımız içip, sohbet ediyorlardı. **Göçebeler-2 / S.38**

Sofradan büyük değiliz. **Göçebeler-2 / S.182**

Kıştan çıkan kurutulmuş et yenildi, sabah sağılmış taze kımız içildi. **Göçebeler-3/ S.233**

2.1.2.7. SAĞLIK VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Kazakların tıp hakkında derin bilgileri vardır. Birçok hastalığın tedavisini bilirler. Hayvan bağırsağı, şap ve kükürt gibi ilaçların ana kaynakları hayvanlar, bitkiler, mineraller ve otlaklardaki kimyasallardır.

Sanki dişi ağrıyormuş gibi borkünün altından çenesini bezle sıkıca sarıp bağlamıştı. **Arasat Meydanı /S.229**

Oğultac Nine, ayaklarını ovmak için kâsede biraz eritilmiş koyunun kuyruk yağını getirdi. Büyük Nine o yağla Hansulu'nun ayaklarını dizlerine kadar ovdu. **Arasat Meydanı/S.284**

“Şiş içine işlemesin, yılmının yumuşak kazısını bağlamak lazım.” dedi birisi. **Botagöz/ S.41**

Falcı ve baksıların türlü ilaçlarıyla hastalık iyileşmeyince onu doktora da gösterdi.(...)Baltabek'in duyduğu ilaçlardan bulamadığı; genç kısrağın kımızına kazı salınarak yapılmış hoşaf içirmektir. **Botagöz/ S.255**

Tavanda yaşlı kadının önceleri çocuk beşiğini astığı demir halka vardı. Botagöz sancılanınca, yaşlı kadın Kazak tarzı doğum yaptırırım diyerek ona asma ip bağlamıştı. Yatakta yatan Botagöz, sancı bastırıldığında dayanak görüp, o ipe ara sıra asılırdı. **Botagöz/ S.457**

Bahtiyar Bahadır ile Karaşın Batur, hanın kuru bir ağaç dalı gibi sararmaya başlayan cesedini sıcak havada bozulmaması için, içi balla dolu, altı kulaçlık bir tabuta koyup Sozak şehrine götürmek üzere yola çıktı. **Göçebeler-1 / S.379**

Abdullah kokuşmaya başlamış olan keller bozulmasın diye bal dolu küpün içine koydurdu. **Göçebeler-2 / S.106**

Hoca ve mollalar başında ağrısı olan insanı “kanı taşmış” diyerek damarlarından kan akıtarak tedavi ederler. **Göçebeler-2 / S.113**

Akböken kımızı getirirken, birkaç gün önce dişi ağrıdığına acısını dindirmek için dişine bastığı sıçanotunun bir kısmının kesesinde olduğu aklına gelmiş. **Göçebeler-3 / S.61**

Ölümün pençesindeki yiğidini ecelden kurtarmak için gece boyunca çağırmadığı şaman, üfürükçü kalmadı. Okuyup üfleme, şişen yerden kan verme gibi Kazakların sürekli kullandıkları tedavi yöntemlerinin hepsini denedi. **Göçebeler-3 / S.422**

Bizim gibi kafatasları her yıl vitrinden alıp alt kattaki bir odaya götürerek kurumamasın diye ilaç sürüp az çok yağlayarak tekrar alıp getiriyorlardı. **Göçebeler-3 / S.456**

2.1.2.8. SAYGI VE TERBİYE KURALLARI

Tüm toplumlarda olduğu gibi Kazakların da sosyal hayatlarını düzenleyen birtakım kuralları vardı. Sofraya, büyüklerine, misafirlerine vb. saygılarını çeşitli şekillerde gösterirlerdi.

Örneğin; Kazak toplumlarında hasırda bağdaş kurup oturulmalı, bacaklar uzatılmamalı ve ayakkabı çıkarılmamalıdır. Gençler yaşlılar önünde içki içmezler. Ev sahibi kadın yemek hazırlarken konuklar mutfağa veya yemek hazırlanan yere girmemelidir. Hava karardığında ev sahibi konuğuna kalmasını teklif eder, yanlış anlaşılmasın için ev sahibinin sunduğu yatak örtüsü reddedilmemelidir.

Bunun farkında olan millet, sofraya getirilen birkaç tabak dolusu eti sünnetleyerek silip süpürürler. **Arasat Meydanı / S.44**

Hansulu evdeki büyüklerden utandığı için yan dönerek eve girer. **Arasat Meydanı / S.224**

E, akli başında mı bunun? O nasıl iş, birinin atına izinsiz binmek? **Botagöz / S.81**

Sürücü, köye yaklaştıklarında yavaş giden, hızlı gitmeyi delilik sayan köy halkının âdetine uyararak, urganı geçtikten sonra ahesteden biraz daha hızlı, tırıs sürüşle ilerliyordu. *Botagöz*/ S.234

Büyük dururken küçüğün konuşması Kazak töresinde ayıp karşılanır. *Göçebeler-1*/ S.272

Janibek'e saygı gösteren ihtiyarlar ne ayaklarını uzattılar ne yastıklara dayandılar, bağdaş kurup oturmaya devam ettiler. *Göçebeler-1* / S.310

Ağabeyi varken kardeşi öne çıkmaz! Ağabeyin buyruğunu kardeşinin dinlemesi Kazakların eski âdeti. *Göçebeler-1* / S.338

Sıradan halktan bir kişiye hanın kendisinin böyle yastık atması da büyük bir hürmetti. *Göçebeler-2* / S.264

O zamanlar daha ergenlik yaşına ulaşmamış erkek çocuğunun, yetişkin veya yetişmeye yakın kız çocuklarıyla aynı yatakta yatmalarında bir sakınca görülmezdi. Hatta ana babalar yetişkin kızlarına sahip çıksınlar diye böyle erkek çocuklarını bilerek birlikte yatırırlardı. *Göçebeler-3* / S.232

2.1.2.9. SELAMLAMA

Asan Bolşevik, altındaki atını tepinerek ihtiyarın karşısına çıktı ve selam verdi: -Esselamünaleyküm, Ahun Baba. -Aleykümselam, evladım. Yolun açık olsun. *Arasat Meydanı* /S.119

“Merhaba kardeşim!” dedi Askar, el sıkışıp selamlaşmak için Botagöz'e doğru adım atıp. *Botagöz*/ S.13

Malın canın esen mi? *Botagöz*/ S.183

Han şimdi de Kazak âdetlerine uygun olarak kucağını olabildiğince açtı ve karşılıklı göğüslerini birbirine iki kere çarpıtarak, kucaklaşarak önce Asan Kaygı ile selamlaştı. *Göçebeler-1* / S.310

-İyi misiniz dostlarım? -Var mısın Argunların bilgesi! -Varım yigitlerim! *Göçebeler-2* / S.287

Kazakların eski âdeti üzerine onu kucaklayıp, göğüs göğüse vurarak selamlaştı. *Göçebeler-3* / S.420

2.1.2.10. MİSAFİRPERVERLİK

Misafirperverlik Türk toplumlarının en belirgin özelliklerinden biridir. Dede Korkut, Dirse Han'ın attan, deveden ve koçtan kestirerek iç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine büyük toy (ziyafet) verip, açların doyurulduğunu, çıplakların giydirildiğini ve borçlarının ödendiğini belirtmiştir (Gökalp; 1978: 2002).

Her topluluğun kendine has bir konuk ağırlayışı vardır. Kazak Türklerinde konuklar çadırların şeref köşesine oturtulur. Sofrada statüsü en büyük kimseye kesilen hayvanın başı ve uyluğu büyük bir tabak içinde ikram edilir. Kazak geleneğinde bir kimse yabancı bir köye geldiğinde daha iyi ağırlanması için köyün en gösterişli evine davet edilir. Kazak atasözünde "Eve girinceye kadar misafir utanır, misafir eve girdikten sonra ev sahibi utanır." deyişi ile ev sahibi ve misafir ilişkisi ortaya konmuştur.

Misafir yemeğe başlamadan önce eline su dökülerek ellerini yıkar ve havlu ile kurutur. Misafirin eline su döken çocuğa "Tengri jarılğasın (Allah yardımcın olsun), ülken yiğit ol, mutlu ol, bahtın bol olsun, sulu ömürlü ol" diye dua eder. Kazak atasözünde "Konuğun altınını alma, duasını al" denilir.

Konuklara önce kıymız, şubat ya da ayran; sonra sütlü çay, irimşik ve kurt ikram edilir. Eve gelen her misafir için hayvan kesilmez. Fakat evin kadını genellikle et, yağ ve gerekli yiyecekleri gelebilecek konuklar için önceden saklar. Bu uygulamaya konukların "sıbağası"(payı) denilir. Genellikle yaz aylarında eve gelen misafirlere küçükbaş hayvan (koyun-keçi türü) kesilir. Kış aylarında kesilen büyükbaş hayvanların etleri, Orta Asya'da kışları sert geçmesi dolayısıyla bozulmaz ve gelebilecek misafirler için saklanır. Bundan dolayı her Kazak Türkünün evinde genellikle et bulunur.

Misafir evin başköşesine doğru geçer. *Arasat Meydanı* /S.58

Kadınlar yatak yaparken, misafirin dışarı çıkarak beklemesi adettendi. *Arasat Meydanı* /S.157

Başköşeye yatak serildikten sonra Askar öyle yapmadı. *Botagöz* /S.18

"Bir evde konaklayıp dinlenin." Dedi Askar Madiyar'a.(...) Çay içip ısındım, onun arkasından kıymız içip karnımı doyurdum. Gönül doyarısa

kursak da doyarımış. Keçe çadırılı Kazaklarımın övgüye değer bir âdeti, bu misafir aşısı değil midir? *Botagöz/S.111*

Misafirlere ikram edeceği yemeğe gücü yetmemesi epey ağırına giden Baltabek, başka çaresi olmadığından, parayı alıp et almaya gitti. *Botagöz/S.135*

Kışlık sıbagası da vardır. *Botagöz/S.241*

İdarecinin oğlu geldiği için, ev sahibi yemeği ense ve but eti, kazı ve karta gibi kıymetli kısımlardan yaptırmıştı. Ayrıca semiz hayvanın tuzlanmış eti de vardı. *Botagöz/ S.272*

Ben Kazakların âdetlerini biliyorum. Kazaklar evlerine gelen konukları ilk önce yemekle ağırlarlar. Bende toklu ve kımız yok. *Botagöz/S.379*

Koyunun başını yemeye hakkı olan bir insandın. *Botagöz/ S.481*

Sen eve misafir olunca bir koyunumu yemezsen razı olmam. *Botagöz/S.556*

Gölün kuzeyine konuklar için ak keçeden, on iki kanatlı üç yüz çadır kuruldu. *Göçebeler-1 / S.81*

Dışardaki hizmetçilerine, misafirler onuruna bir genç deve kestiren Torgınay adlı eşi eve girdi ve beş tay derisinden dikilmiş saba içindeki kımızı kara yayıkla gürül gürül sallayıp içme kıvamına getirdikten sonra, büyükçe kâselere doldurmaya başladı. *Göçebeler-1 / S.176*

Asan Kaygı için bir beyaz çadır kuruldu, üç ozanın onuruna besili büyük bir kısır kısırak kesildi. Kepe ile karıştırılmış sarı bahar kımızı su gibi aktı. *Göçebeler-1 / S.313*

Hanım, dışarı çıkıp misafire çay koydur, koyun kestir, dedi. *Göçebeler-3 / S.169*

2.1.2.11. EĞLENCE İLE İLGİLİ GELENEKLER

Kazakların eğlence faaliyetlerinin farklı türleri vardır ve esas olarak 16 maddede özetlenir. Bunlar:

1. Dombıra ve kopuz çalmak
2. Şarkı söylemek
3. Destan söylemek

4. Aken gösterileri (Aytis)
5. At yarışı
6. Güreş
7. Kız takip etme
8. Kuzu kapma
9. At üstünde kumaş kapma
10. At sırtında gümüş para toplamak
11. Altın külçeye ok atmak
12. At sırtında güç denemesi
13. Dörtnala yarış
14. Savaş becerileri yarışı
15. At sırtında savaş becerileri yarışı
16. Dans.

Bu eğlence faaliyetleri esas olarak Nevruz, Ramazan ve Kurban gibi bayramlarda düzenlenir. Buna ek olarak bu etkinlikler doğum ve evlilik törenleri sırasında veya ölen ünlü insanların anılmasında da yapılır.

2.1.2.11.1. OYUNLAR

Böyle sakin ve güzel akşamı kahkahalarıyla doldurarak, köy ortasında bir sürü kızla delikanlı, “Sokır teke” oynamaktaydı.(...)Hansulu “Körebe” olsun!(...) Gözleri siyah eşarpla bağlanınca Hansulu hiçbir şey göremez olur. Balcan Hansulu’nun elinden tutarak onu ortaya getirir ve durduğu yerinde hızla döndürerek: -Körebe sesime gel! Diyerek, kendisi yanından hemen kaçırır. *Arasat Meydanı / S.25*

“Aksüyek” oynarken de, “Aygölek” oynarken de:

“Gel yoksul gençler

Birlik ol uşaklarla.

Zengin ile mollayı

Kov gibi kov kamçıyla” diye geceleyin ortalığı çınlatırlarmış. *Arasat Meydanı / S.90*

Boğabay yerinden fırlayarak kaçmaya çalışırken, yakasına yapışan demir gibi iki el, ne olduğunu anlamasına fırsat vermeden kökpar gibi sürükleyerek alıp götürüyordu. *Arasat Meydanı / S.109*

Şu eskiden “Aksüyek” için koşuşturup tartışan genç çocuklardan biri değildi artık Şege. *Arasat Meydanı* / S.119

Ezbergen, Asan Bolşevik’i kökpar gibi sürükleyerek atının önüne almak üzereyken, Ezbergen’in sırtından Bulış gelip yakalayiverdi. *Arasat Meydanı* / S.124

Bir torba taştan ikisi iki sakayı seçip, beş taş oynamaya başladılar. *Botagöz*/ S.142

Botagöz aşıkları vuracaktı. Sakayı yukarı atıp, tekrar eline yaklaşınca kadar, saçılarak etrafta duran aşıklardan beş altısını topladı, sakayı yere düşürmeden tuttu. Bu şekilde aşıkları aşağı yukarı on kez saçıp yeniden oynayınca, Askar çok puan aldı. *Botagöz*/ S.142

Kökpar oynarmış gibi, kalabalık onun arkasından gürültü patırtıyla at sürüyordu. *Botagöz*/ S.314

Baytal dörtlüyle koşup yarış kazanmaz. *Botagöz*/ S.374

Toy ve düğünlerde, yarışlarda jambıyı bir atışta yere düşüren nişancıların av esnasında ayaklarının arasından hızla kaçıp giden kır tavşanından ürküp okunu elinden düşürerek komik duruma düştüğü yer de burasıdır. *Göçebeler-1* / S.36

İlk gün çadırların kurulduğu bu bölgeden yola çıkan insanların bir gün, bir gecede ancak ulaşabileceği Argunatı Dağı’nın en uç noktasında bulunan Şoyındı Gölü’nden başlayan at yarışında birinciliği, üç yüz seçkin yürük atın içinden Ebu’l-Hayr’ın Tarlangök adlı atı elde etti.(...) Takip eden günlerde güreş müsabakaları başladı. *Göçebeler-1* / S.82

Burunduk etrafına bakmadan hızla kendi askerlerinin olduğu tarafa gökbörü oyunu oynuyormuş gibi “Ervah! Ervah!” diye naralar atarak yöneldi. *Göçebeler-1* / S.341

Şakalaşma, atışma, Kazakların eskiden beri devam edegelen eğlence türleri “gece ekleme”, “deve güreşi” gibi çeşitli oyunlar oynayarak şafak vaktinde uyudular.(...) Güreş, yarışma, gökbörü oyunundan sonra sıra jambı vurmaya geldi. *Göçebeler-1* / S.357

Kazaklar şimdi gökbörü oyunu için kesilmek üzere olan bir keçi gibiydi. *Göçebeler-2*/S.11

Ama güreş, jambı vurma, yerden tenge alma gibi yarışlarda birbirlerini yenemediler. *Göçebeler-2* / S.182

Abılay yerden “tenge alma” oyununu seyrediyordu. *Göçebeler-2 / S.278*

Atılmış ak kemiği aramış gibi yaparak diğerlerinden ayrılan Noyan ile Kuralay bir tenhada yalnız kaldılar. *Göçebeler-2 / S.305*

Gençlerin olduğu yerde gökbörü oyunu ve pehlivan güreşlerinin olması eskiden beri âdetti.(...)Navrızbay baş ödül olarak aldığı sülün gibi kara küheylanı başka obanın kızı ve yanındaki arkadaşını yenmenin tazminatı diyerek Akböken’e hediye etmişti. *Göçebeler-3/ S.208*

İkisi karşı karşıya oturup toplum önünde atışma yapmışlardı. Bu atışmadan sonra topuk tutuşmuşlardı. Kazak âdetlerine göre bir kıza bir yiğidin koyunun topuk kemiğini vermesi sadece bir oyun değildir, bunda iki gencin ancak kendilerinin bildiği derin sırlar da söz konusudur. *Göçebeler-3 / S.211*

2.1.2.11.2. ŞARKI VE TÜRKÜ GELENEĞİ

Kazak hayatı ile Kazak musikisi birbirine çok bağlıdır. Yaz olsun kış olsun baş eğlencelerinden biri şarkılardır. Halk kendi kendine türkü söyler. Düğünler, cenazeler ve yaz törenlerinde söylenen şarkılar vardır.

Hansulu’nun yanındaki kızlar çoktan hareketlenerek şarkı türkü dinlemek üzere yanından ayrılmışlardı. *Arasat Meydanı / S.77*

Askar’ın aklına ‘Kara serçe’ türküsü geldi.(...)

“...Esil’in öte yakasında derin bir vadi,

Sürüklemiş ipek urganı kahverengi tay.

Öte taraftan bir kız alıp gelirken,

Ard arda söyler bu şarkıyı kara serçe.” *Botagöz/ S.228*

Askar, Kazakların şarkılarının çoğunun tarihini bilirdi. Onun bildiği Kazak şarkılarının çoğu belli bir olaya dayanıyordu. ‘Kara serçe’ de böyle bir şarkıydı. Onun içeriği şuydu: Uzak yerde güzel bir kız olduğunu duyan şarkıcı adam nice gün, nice gece yol alıp, kızı bulmuştu. O kız kendisine eş seçiyormuş. “Bana kişiliği, tavrı hoş gelmeyen adama varmam!” dermiş. Nice zengin adam, nice yakışıklı adam gelmişse de, birisini bile beğenmeden geri göndermiş. O kızı, kendisini arayıp gelen adamın şarkıları

kurşun gibi eritmiş, bir sihirbaz gibi büyülemiş. Kız adamın kendisinden ziyade, şarkılarına âşık olmuş.

Şarkılarla büyülenen kız, gökyüzünün yükseklerinden aldanıp yere inerek yılanı yem olan serçe gibi adamın iradesine boyun eğmiş. Fakat o sırada halkın gururu fazlaymış. Şarkı söyleyip avare avare gezen adama asil halk kız vermezmiş. Eğer kızı alma niyetini sezerlerse, en hafifi; döverler, en ağırını; ortadan kaldırırlarmış. Bu tehlike birbirini seven iki kalbe engel olmamış. İki gecenin karanlık örtüsünün altında, zenginlerin yarış için yaratılmış atlarına binip kaçmaya başlamışlar. Onların gizlice kaçtıkları sıralar, bunun gibi mayıs günlerindeymiş, derler. Adam ve kız Esil Nehri'ne tan ağarırken ulaşmışlar. Esil'in dalgalanan, süslü, öbek öbek yoğun ağaçlarının arasına saklanmışlar, derler. Tehlikeden sağsalim kurtuldukları için sevinen iki genç, yeşil ağaçların arasında, yeşil otların üstünde konuşurken, güneşin doğduğunu bile farketmemişlerdir, derler. Doğan güneşe hürmet edip, onu şarkıyla karşılayan bir grup kara serçe, ağaçların altında oturan iki genci farketmeden, dalların üstüne konup ötmüş, derler. Yeşil yaprakların arasından bakan âşıklara, serçeler, dalların başında bolca biten yabani üzüm meyvesi gibi görünmüş, derler. Derken, o serçelerin şarkılarına kapılan şarkıcı adam sesini serçelere katınca, serçelerin sesiyle onun sesi aynı çıkmış, serçeler seslerine insan sesi karıştığını anlamamış, derler. Yanındaki sevgilisi, şarkıcı adamın yeni şarkısıyla neşelenince ağaçların arasında, serçelerin kanatlarının altında oturdukları aklından çıkmış, kendisini şildekanada oturuyor sanarak, 'Hey yiğit!' diye adamı kaldırıncaya, serçeler ürküp uçmuş, derler. "Kara serçe" şarkısı, adamın oradaki şarkısıymış, derler. *Botagöz/ S.229-230*

"...Askeri vali sorguya çektiğinde, Kara toprağı sarsarak yere basışım ah..." (Halk şarkısı) *Botagöz/ S.349*

O bir ara Orak türküsüne başladı.

"Çekme de çek dağ gelirse,

Deve de çeker bükülerek.

Göz ucunda bir şey belirirse,

Alaca şeyler gibi olur bulanık."

Orak türküsünün insanı korkutan, bedeni titreten kurt uluması gibi kendine has serbest ve eski melodisi var. Bu melodiye uygun olarak, Kotan

Ozan kopuzunu sert sert dokunuşlarla inletti ve sonra gençliğindeki gibi coşkuyla söylemeye başladı. *Göçebeler-1/S.332*

Bu afetten dolayı perişan olan halkın kanlı gözyaşından doğan ve kederine dünyadaki hiçbir şarkının eş gelemeyeceği meşhur ‘‘Elim-ay’’ (Vatanım-ah) şarkısı ortaya çıktı. *Göçebeler-2 / S.34*

Kazakların şarkı türkü söylendiği zaman toplanıp bir araya gelmeleri âdettendi. *Göçebeler-2 / S.349*

Tepeye doğru ilerleyen kervanın bir yanından yele ve kuyruğu kırkılmış taya binen, ellerini koynuna sokmuş ‘‘Ah Vatanım’’ türküsünü söyleyen on dört on beş yaşlarında kız çocuğu görüldü. *Göçebeler-3 / S.19*

-Kimin türküsü?

-Ozan Atıgay İrim’in.

-Nasıl bir olay üzerine söylemiş?

-O sene Atıgay Karavıl ve Altın, Toka toprak kavgası yapıp pek çok adam gürz ile öldürüldüğünde...

Kazakların iç çekişmelerden zarar gördüğünü ifade eden böyle türkülerin olması ne güzel! *Göçebeler-3 / S.340*

Ne kadar türkü, destan olursa olsun hepsini yalnızca Ulu Cüz ile Sirderya boyunu tutan Küçük Cüz halkının söylediği ‘‘Boyım Talday’’ makamıyla söylemekteymiş. *Göçebeler-3/ S.461*

‘‘Türkünün başkenti Arka’dır. İşte bu yüzden türkünün memleketi Arka’dan öğrenip şimdi biz de tamamen türkücü oluverdik’’ diyerek Bukarbay sırtmış. Bunun ‘‘Türkücü oluverdik’’ dediği de şu eski ‘‘Boyım Talday’’ türküsüydü. *Göçebeler-3 / S.462*

2.1.2.11.2.1. MÜZİK ALETLERİ

Kazakların kullandıkları çeşitli çalgıları vardı. Bunlar Türklerin ilk icat ettikleri sazlardan olan kopuz, dombra, şankobız gibi müzik aletleridir. Kazak kopuzları biçim, yapılış, ses ve kullanılış bakımından en eski Türk müzik aleti özelliğini taşıyan sazlardır.

Labak Ahun, coştukça coşarak dombirasına atılıyor, öğüt veren sözlerini yağmur gibi döktürüp, dolu gibi yağdırmaktadır. *Arasat Meydanı / S.25*

Hansulu yanan ateşten gözlerini ayırmadan dombirasını çalıyordu.
Arasat Meydanı/S.52

Labak Ahun, büyükçe gelen kahve renkli dombirasını gümbür gümbür çalarak ayarını yapmak için epey bir süre bekledi. *Arasat Meydanı/S.77*

Bu köyde dombıra çalıp, şarkı söyleyip, iyi ata binip, beyzadelerle birlikte gezen yakışıklı bir adam vardı. *Botagöz/ S.338*

Kaztugan Ozan, hiç susmayacak hissi uyandıran ve sesi ağıt yakar gibi yanık çıkan dombirasıyla yerinde bir an olsun oturamadı. *Göçebeler - I/ S.86*

Kopuzunu yavaşça eline aldı. *Göçebeler -I/ S.100*

Çam ağacından yontulmuş dombirasını coşkuyla sallayıp gözlerinden kıvılcımlar saçarak gazabını dışarı vurdu. *Göçebeler -I/ S.108*

Sadece puhu kuşu asılı dombirası yeni idi. *Göçebeler -2/ S.139*

Nihayet Ozan Nısanbay, çam ağacından yapılmış, ihtiyar dombirasına daha hızlı vurarak Çağatay ve Cuci neslinin asırlarca, ucu bucağı olmayan geniş bozkırı nasıl yönettiklerini övünerek anlattı. *Göçebeler -3/ S.116*

2.1.2.11.3. KUTLAMALAR

Kazak Türkleri düğün, bayram, sünnet ya da düşmandan kurtulmanın şerefine çeşitli kutlamalar yaparlardı. Bu kutlamalarda misafirlere Kazakların geleneksel yemeği olan beşparmak, kıymız ve ayran sunulurdu. Geceleri sıra sıra ateşler yakılır, sohbetler, şakalaşmalar olurdu. Âşık atışmaları olur, bu atışmanın sonunda kazanan aşığa ödülleri verilirdi. Ayrıca başta at yarışları olmak üzere çeşitli oyunlar oynanır ve bu oyunlarda Kazak gençleri hünerlerini sergilerdi.

Düğüne sayılı gün kala Kurban Bayramı olmuştu. Millet sabahın erken saatlerinde kalkıp, ağıldaki hayvanlarının içinden kurban edecek mallarını seçerek hazırlıklara başlamışlardı. Güneş doğar doğmaz evlerin önünde kurbanlar kesilerek, ateşler yakılır. (...) İşte, bugün, köydeki evlerin hepsinin kapısı açıktı. İyi niyet hâkimdi. Sofralar seriliydi. Üç gün boyunca bu sofralar hep serili kalır ve üç gün boyunca bayramlaşmaya gelenler de

hiç eksilmezdi. Kapına kim gelirse gelsin, o senin misafirin olurdu. Böyle günlerde bütün herkes en yeni ve en güzel giysilerini giyer, yiyecek konulan sandıklar açılır, bağlanıp saklanan bütün dünya mülkleri, giysiler, kumaşlar çıkarılarak sergilenirdi. Evlerin içi zengin kızın çeyizi gibi süslenip püslenip güzelleşirdi. *Arasat Meydanı /S.67*

“Kenjetay’ın iyileşmesi kutlamasına gelsin.” demiş. *Botagöz/ S.84*

Kendisini şildekanada oturuyor sanarak, ‘Hey yiğit!’ diye adamı kaldırıncaya, serçeler ürküp uçmuş, derler. *Botagöz/ S.230*

Bugün benim Türkistan’a sahip olmam onuruna toy şölen yapılınsın!- dedi. *Göçebeler-1/ S.25*

Bu andan itibaren Abdullah’ın baş düşmanlarından kurtulmanın şerefine büyük bir şölen toy başlattı. *Göçebeler-1/ S.106*

Janibek Han’ın emriyle, han heyetinin meclisi kısa süreliğine durdurulup yiğitlerin düşmanı kaçırmaya şerefine üç gün, üç gece toy şölen yaptılar. *Göçebeler-1/ S.344*

Bugün benim Türkistan’a sahip olmam onuruna toy şölen yapılınsın! *Göçebeler-2/ S.25*

Bu andan itibaren Abdullah’ın baş düşmanlarından kurtulmanın şerefine büyük bir şölen toy başlattı. *Göçebeler-2/ S.106*

Düğün Abılay Han ve Kalden Seren’in kızkardeşi Hoça’dan doğan ilk çocuk, yedi yaşına gelmiş Kasım’ın sünneti içindi. *Göçebeler-2/ S.261*

Bundan bir ay önce Baytabın seferdeyken Navrızbay ve Akböken Kazakların “şildehana” dedikleri bir doğum şöleninde karşılaşmışlardı. *Göçebeler-3/ S.211*

2.1.3. SİYASİ YAŞAMA DAİR GELENEK VE GÖRENEKLER

17. yy. başlarında Kazaklar üç büyük cüze bölünmüştür: Uluğ cüz, Orta cüz ve Küçük cüz.

Uluğ cüz Kazaklarının doğrudan temeli Batı Moğalistan göçebe kavimleriydi. Efsanelere göre Uluğ cüz Kazakları kavimlere bölündü: Celayir, Dulat, Albanlar, Suanlar ve Kanglılar.

Orta cüz Kazakları Orta, Kuzey ve Doğu Kazakistan topraklarını aldılar. Şu etnik gruplara bölündüler: Argın, Nayman, Uak, Kerey, Konrat ve Kıpçaklar.

Küçük cüz Kazakları, Hazar Denizinin aşağı kısmının doğu kesimini ve Mangışlak yarımadasını içeren tüm Batı Kazakistan topraklarında yaşadılar. Küçük cüz üç kavime bölündü: Alimoğulları, Bayoğulları ve Jetirular.

2.1.3.1. HAN İLAN EDİLME

Ögedey ve Çağatay soyundan bir grup sultan, hanı tahta oturması münasebetiyle kutlamak üzere Karakurum'a gelir. *Göçebeler -1/ S.21*

İki eli kana bulanmasına rağmen, on yedi yaşındaki Ebu'l-Hayr'ı güçlü taraftarları Deşt-i Kıpçak'a han ilan edip ak keçe üzerine kaldırdı. *Göçebeler -1/ S.28*

Birincisi Rebiülevvel ayının başında yaşının büyüklüğü dikkate alınarak Kerey ak keçeye kaldırmak suretiyle Kazakların hanı ilan edildi. *Göçebeler-1 / S.300*

Janibek'in kırkını verir vermez halk toplanıp, sıraya uyarak Kerey'in oğulları içinde en yiğit mizaçlı Burunduk'u ak keçe üzerine kaldırıp han seçtiler. *Göçebeler-1 / S.400*

Kasım Sultan'ı bir boz kısrağın sütüyle yıkadıktan sonra ak keçe üzerinde kaldırıp Burunduk'un yerine han ilan ettiler. *Göçebeler-1 / S.445*

Türk ve Moğol geleneklerine göre "Büyük Orda" hanı olmaya sadece hanın büyük hanımından doğan çocukların hakkı vardı. *Göçebeler-2 / S.121*

Üç cüzün ileri gelenleri Abılay'ı ak kısrağın sütüyle yıkayıp, ak keçeye kaldırarak Büyük Orda'nın hanı seçmelerine rağmen, çarıçenin egemenliği altındaki tüm Kazakların hanısın şeklindeki kararnameyi çıkmamıştı. *Göçebeler-2 / S.380*

Orta Cüz'ün gerçek anlamdaki emiri olan Abılay'ı bu üç cüzün ileri gelenleri 1770'de onu keçeye kaldırıp han seçmişlerdi. *Göçebeler-3 / S.48*

Dedemiz Abılay'ı üç cüzün mübarek aksakalları boz kırsağın sütüne daldırıp, ak keçeye kaldırarak han ilan ettikleri günün gecesinde müthiş bir rüya görmüş. *Göçebeler-3 / S.266*

2.1.3.2. YÖNETİM

Kazaklarda yönetim beylerin elindeydi. Hanlar beyler arasından seçiliyordu. Han oğulları memleketin farklı kısımlarını yönetiyorlardı. Han ve beyler yanında çeşitli konularda karar veren, fikirler alınan ihtiyarlar (aksakal) bulunurdu.

Akşamleyin köyün önemli beş on aksakalı, Fahreddin'in beyaz evinin gölgesine geniş keçe örtüyü serdirip, hep beraber oturarak, büyük bir meclis yaparlar. *Arasat Meydanı /S.222*

Kazaklar Rusya'ya tabi olduğundan, bu halktan Orınbor'daki Nepluyev adlı generalin huzuruna çıkıp, çara sadakat yemini eden altmış aksakaldan biri İtbay'ın dedesi. *Botagöz/S.7*

Gelecek halk kurultayında bu üç önemli meselenin ele alınması kararlaştırılarak ozanların da katıldığı Han Meclisi sona erdirildi. *Göçebeler-1 / S.315*

Kambar Batur maysarı olarak Kıpçak, Argun yiğitlerini, maymene olarak Alşın, Duvlat ve başka kabile savaşılarını koydu. *Göçebeler-1 / S.335*

Janibek bu meseleleri Han Şurası'nda görüşmek istedi. O vakitler karmaşık meselelerin hepsini Han Şurası çözerdi. Hanın teklifi ancak Han Şurası tarafından kabul görürse uygulama aşamasına geçebilirdi. Abılay Han'a kadar bütün Kazak tarihinde bu böyle ola gelmiştir. Janibek devrinde ise Han Şurası iki çeşitti: Birincisi "Tağanak Şurası", ikincisi ise "Turımtay Şurası" diye adlandırılır. Birincisi büyük Han Şurası, ikincisi küçük Han Şurası işlevini ifa eder. Birincisine belli başlı urugların önde gelen temsilcileri eksiksiz katılır. Burada sadece han seçimi, savaşa girme gibi önemli meseleler görüşülebilir. Bu sebeple bu şura bazen de üç cüze ayrılma kararının alındığı yere atfen "Karatuz Şurası" diye adlandırılmıştır. Turımtay Şurası'nda ise yabancı bir ülkeye elçi gönderme, yerleşim için arazi belirleme gibi daha az önemli meseleler görüşülürdü. Bu şuraya

Maymene ile Maysarı'dan başka, Orda yakınındaki ordu komutanları ile hanın oğulları katılabilir. Birinci şura yılda bir defa, ikinci şura ise haftada bir toplanırdı. **Göçebeler-1 / S.389**

Hanın "Taganak Meclisi" bu defa normal geleneklerden farklı bir şekilde başladı. (...) Taganak Meclisi'nde Çinlilerle savaşmama kararı alındı. **Göçebeler-2 / S.364**

Abılay dedem üç cüzü birleştirip, Kazakların özgürlüğünü koruyarak onların müstakil devletini kurmaya çalışan bir handır. **Göçebeler-3 / S.271**

Tahta oturan hanın sağ yanındaki adama maymene, solundakine maysara denilmiştir. **Göçebeler-3 / S.445**

2.1.3.3. HUKUK KURALLARI VE CEZA

Kazaklarda işlenen suçların cezası "töre"ye göre verilirdi. Nikâh, boşanma, miras, alışveriş gibi konular da töreye göre halledilirdi.

O, zamanında aksakalların uzlaştırmaları sonucunda sona eren dava idi.(...)Irgatlar dövülebilir diye bir kanun yoktur. O, Mikhail'in zamanı gerilerde kalmıştır. Günümüzde ırgatları dövenlere ceza kanununda madde vardır. **Arasat Meydanı /S.34**

Kendisini de Sibirya'ya sürsünler."Giden Dönmez" hapishanesine. **Arasat Meydanı /S.35**

Rençberler Asan'a at şapan tazminatı kesip; at cinsinden kendisinin seçkin kızıl doru atını, şapan cinsinden deve yününden cepkenini vermesini ondan rica ettiler. **Botagöz/ S.525**

Benim kızım Gaip Sultan Begüm'ün, atalarının yasasına göre kan dökülmeden öldürülmesi gerekiyor. "Kanını dökmeden" öldürme... Beyaz keçeye dolayıp keçenin her iki tarafını kıvrıp boğarak ya da ayakla başını arkasına çevirip omurgasını kırarak öldürme... Kadim Moğol töresine göre bu, kolay bir ölümdür. **Göçebeler-1 / S.34**

Ebul'l Hayr'ın aklına yeniden, ölüm cezasına çarptırması gereken genç geldi. **Göçebeler-1/ S.45**

Bir suçluyu ölüm cezasına çarptırma, daima ülkenin kadim töreleri doğrultusunda halkın kararına bırakılmıştı. Suçlu ve davacılar tarafından toplanan beyler ve aksakallar heyeti, suçlu kimsenin hatasını, kusurunu akıl

terazisine vurup, törelere uygun olarak hüküm vermişlerdir. Han yalnızca bu hükümleri cellatları aracılığıyla yerine getirmiştir. **Göçebeler-1/ S.59**

Ebu'l Hayr Han, Rabia Sultan Begüm'ün neden ısrarla bu Sayan'ı oğluna lala tayin etmesi için kendinden ricacı olduğunu hemen anladı. **Göçebeler-1/ S.74**

Evladı huzurunda suçlu ananın cezasını bizzat evladının söylemesi gerek. **Göçebeler-1/ S.143**

Hey, gözüm, Ebu'l-Hayr'a erdin; punduna getirip evladımı öldürdün, kan bedeli ödemedin. **Göçebeler-1 / S.175**

Ancak yine de ‘Han sırrına vakıf olanın kanı dökülmelidir!’ şeklindeki töre hükmünü uygulamadı. **Göçebeler-1 / S.190**

Kabantay atına binip şehir halkının toplanacağı, idamlar için darağacı ve halka duyuru yapan tellalları olan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nin önündeki meydana doğru atını dörtnala sürdü. **Göçebeler-2 / S.26**

Abılay hatasını kabul etti ve Botakan'ın ölümü için normalden üç misli diyet, yani her birinde büyük erkek deve olan dokuz büyük baştan yirmi yedi büyük baş ve ayrıca birer at ve kaftan verdi. **Göçebeler-2 / S.283**

Bojbanları neden atkuyruğuna bağlama emrini verdin? **Göçebeler-2 / S.398**

Beş baturu atkuyruğuna bağlayıp öldürtmeni Konurat yiğitleri affedecek diye düşünüyor musun? **Göçebeler-2 / S.404**

Burnunun kıkırdağı koparılmış, geniş alnında demirle kızdırılarak basılan ‘h’ harfi vardı. Bu ‘hırsız’ olduğunun işaretiydi. Böyle tamga veya işaret kanunsuzluk yapanlara veya kaçmaya çalışan mahkûmlara çarın maden ocaklarında basılırdı. **Göçebeler-2 / S.408**

Düzeni bozanlar için Kenesarı'ya ‘şık’ adı verilen yeni cezayı kullanma yetkisi verildi. ‘şık’ düzeni bozan kişinin yüzüne kılıçla veya mızrakla bir iz bırakmaktır. Böyle bir işareti olan askerin suçunu ancak bir kahramanlık veya samimiyet göstererek temizlemesi gerekir. İki kez ‘şık’ işareti alan kişi beylerin mahkemesine çıkacak, mal veya başka bir ağır ceza ile cezalandırılacaktı (bir yıl oda hapsi veya koyun gütmek gibi). Üç kez ‘şık’ izi almış biri, Kenesarı'nın grubundan kovulacak, eğer suçu ağır ise ölüm cezasına çarptırılacaktı. **Göçebeler-3/ S.393**

2.1.3.4. HEDİYELEŞME

Hediyeleşme; doğum, sünnet, kız isteme, nişan, düğün, bayram gibi kişiyi ve toplumu ilgilendiren hadiselerle bağılı olarak gerçekleştirilen bir nezaket ifadesidir.

Hediye alışverişinin altında gönül alma, maddi ve manevi destek sağlama, cömertlik gibi duygu ve düşünceler vardır. Bu sayede, hediye bazen kutlama, bazen teşekkür, bazen de özür dilemek yerine geçebilir.

Göçebe toplumlarında belki de en değerli hediye atdır. Zorlu hayat koşullarında insanların en büyük yardımcısı, sırdaşı, dostu at olmuştur. Sıkıntılar, zorluklar, engeller daima at sayesinde atlatılmıştır. Bu sebeple Kazak Türklerinde de hesaplar at üzerinden yapılır.

Kürk, kunduz postu gibi münasip mallarınız varsa, hediye etmeniz de fena olmazdı. **Botagöz/S.104**

Cepken, kalpak, keseli kemer, çizme, enfiye kutusu; beşini götürsen, hem değerli hediyeler olur, hem de çarın huzurunda senin Kazak olduğunu belirtmiş olursun. **Botagöz/S.201**

Abbasi Halifesi Mutasım'ın elinden kaftan giymiş ve özel iltifat görüp Kur'an-ı Kerim hediye almış biriydi. **Göçebeler -1/ S.26**

Gölün yüzeyine konuklar için ak keçeden on iki kanatlı üç yüz çadır kuruldu. İçleri Buhara ve Semerkant'tan dokuz kervanla taşınmış kırmızı halılarla; kalın, yumuşak ve parlak, en kıymetli ipekten kılıflanmış yastıklarla; keçi ve deve yününden sıyrılmış yorganlarla teşrif edildi. **Göçebeler -1/ S.81**

Kendisini vurmak isteyen nişancı Kapan'a tüfeğin hedeften şaşmasını diye, onu durduran Bekbolat Bey'e ölümden kurtardığı iyiliği için diye kunduz kürkünden yakası olan birer deri içlik giyim ile yürük küheylan hediye etti. **Göçebeler-2 / S.283**

Ayağa kalktı ve dilsiz Özbek gencine duvarda asılı duran kunduz yakalı kaftanı ile samur kürklü börtünü hediye etti. **Göçebeler-2 / S.343**

Esengeldi ve Sarcan Kazakların âdeti üzere Taşkent valisine eyer takımı, dizgin ve kuskunları gümüşten, yelesi ve kuyruğu uzun, Arka'dan getirilmiş dokuz kara küheylan, dokuz boz küheylan, erkeklerin giydiği

dokuz kara kunduz kürkü, dokuz kahverengi samur kürkü hediye getirmişlerdi. *Göçebeler-3 / S.105*

2.1.3.5. SAVAŞÇILIK VE ORDU

Bu gibi savaş zamanında silah kuşanıp, erkeklerin yanında meydana çıkan nice kadın vardır. *Botagöz/ S.303*

O, Kazaklarda yiğitlik olduğunu gördü. Takip edip vuruştuklarında kurşunlarını ıskalamayan, göğüs göğüse dövüşte mızrağını boşa atmayan, kandan korkmayan nice cesur Kazakların hareketlerini görerek içinden sevindi bile. *Botagöz/ S.351*

Teke tek çarpışmada gücü yetmediğinden can veren bir yiğidin davasını kimse güdemez. Bu, atalarımızın kadim töresi... *Göçebeler-1 / S.160*

Yaverleri, hanın cesaret ve savaşçılığının kanıtı olarak kaplanın ve erkek kurtların derilerini yüzüp eyerlerinin önlerine asıp geri döndüler. *Göçebeler-1 / S.231*

Temir Bey tartışma arzusu ağır basarak, kadim gelenek uyarınca, çatal dişli, altın simle kaplı, kızılıcak saplı kamçısını önüne doğru fırlattı. *Göçebeler-1 / S.321*

“Kavga henüz bitmedi!” anlamında önündeki kamçıyı tekrar salladı. *Göçebeler-1 /S.323*

Diğer oğullarına güzel kıyafetler, gösterişli eyer takımları yaptırırken bunun için yay, kılıç ve pala gibi silahlar yaptırmıştı. *Göçebeler-1 / S.329*

O dönemlerde savaşma usulü iki türlüydü. Biri aniden düşmanın üstüne atılma, ikincisi savaş alanında yüz yüze gelerek açık savaşma. Bu son durumda, önce savaşılacak mıntıka belirlenir, daha sonra baturlar meydana çıkarak tek tek dövüşürler. İki taraftan teke tek çıkan bahadırlara kimse destek vermez. Kimin gücü üstünse o galip çıkar. Bazen teke tek mücadele her iki taraftan bahadır bulununcaya kadar uzar. Bazen teke tek usulüne dayanamadan düşmanın bir tarafı saldırıp savaşa başlar. Bu da büyük ayıp olur. Daha sonra barış yapılırken bu kusur dikkate alınır. *Göçebeler-1 / S.337*

Bazen teke tek usulüne dayanamadan düşmanın bir tarafı saldırıp savaşa başlar. Bu da büyük ayıp olur. Daha sonra barış yapılırken bu kusur dikkate alınır. *Göçebeler-1 / S.337*

Geçmişten bugüne kullanıla gelen kadim bir usul var: “Yeni düşmanını ortadan kaldırmak istiyorsan, sana alışkın olan eski düşmanınla dost ol!” *Göçebeler-1 / S.424*

Düşmana karşı halkı çıkarmak için davul çalmak gerek. *Göçebeler-2 / S.26*

Han ordası doğu taraftaki cephede idi. Kim bu cepheyi yönetirse genelde onun başkomutan sayılması gerekirdi. *Göçebeler-2 / S.156*

Şehir içi savaşlarını bilmeyen Kazak yiğitleri hiç değilse kendi canlarını da koruyamadılar. Düşmanla her halükarda bozkırlarda vuruşmak gerekliydi. *Göçebeler-2/ S.158*

Silahsız başkomutan tuvalete giderken peşinden gelen nöbetçinin de silahsız olması eski devirlerden gelen bir âdetti. *Göçebeler-2 / S.340*

Her askerin taktığı işlemeli keçe ve deri sadaklarda oklar sıra sıra dizilmiş.(...)Onlardan bazılarının uçları yılan zehri ya da şap hastalığına yakalanan sığırın salyası ile kaplanmış. *Göçebeler-3 / S.53*

Jolaman şimdi pütürlü yaş kayın ağacından bükülerek yapılmış, teli dokuz kat deve derisinden şeritle örülmüş, “Kayın Ecel” adlı yayını eline aldı. Ucu yılan zehrine batırılmış, biz uçlu “Dağdeler” denilen, sekiz karış uzunluğundaki beyaz okunu alıp, sol koluyla yayın ok ile birleşen yerinden tutarak telini çekmeye başladı. *Göçebeler-3 / S.68*

2.2.ÖRF-ADETLERLE İLGİLİ FOLKLORİK UNSURLAR

2.2.1. EVLENME İLE İLGİLİ GELENEKLER

2.2.1.1. ERKEN (KÜÇÜK YAŞTA) EVLENME

Aile kurmanın Türk kültüründe kutlu bir yeri vardır. Günümüzde beşik kertmesi, berdel, kız kaçırma şeklinde yapılan evlilikler büyük ölçüde azalmış olsa da bunlar Türk toplumlarında sıkça görülen evlenme âdetleridir. Kazaklarda evliliğe bağlı gelenek, görenek, örf ve adetler

oldukça zengindir. Kazak örfüne göre erkek çocuk on yaşına basınca babası ona bir gelin alırdı. Kızlarsa daha buluşa ermeden evlendirilirdi.

“Kıza kırk evden yasak” şeklindeki atasözünü Aybala çok iyi biliyordu. “On üçte yuva sahibi” sözü uyarınca, kızların küçük yaştan itibaren evden çıkarılmadığı, kontrol altında tutulduğu köyü hala unutmuş değildi. *Botagöz/ S.15*

Doğu halklarının ananelerine uygun olarak “on beşinde otağ kurup evlenen”, Ebu'l-Hayr Han'ın Mangıt hanımından doğan ilk çocuğu Şah Budak geçen sene ölmüştü. *Göçebeler-1 / S.70*

Tavke Han şatafatlı bir düğün yaptı ve “Erkek çocuk on beşinde ocak sahibi olur” geleneğiyle Abılay'ı dostu ve silah arkadaşı Kırgızların önde gelen manaplarından Tiyes'in küçük kızı, on dört yaşındaki Zeren ile evlendirmişti. *Göçebeler-2 / S.22*

2.2.1.2. EVLENME BİÇİMLERİ

2.2.1.2.1. BEŞİK KERTMESİ

Beşik kertme ile evlenme Dede Korkut Hikâyeleri'nde de sıkça geçen çok eski Türk âdetlerindendir. Beşik kertmesi; iki ailenin çocukları doğduktan sonra, çocukların beşiklerine büyüdüklerinde evleneceklerine dair kertik atmak yoluyla söz vermelerine dayanan bir evlenme şeklidir.

Kazaklarda kızları beşikte sözlemek âdeti vardı. *Botagöz/ S. 5*

Fakat, söz kesmek için henüz küçük. *Botagöz/ S.19*

Kahrolasılar beşikteyken dünür olup, kız bırakmıyorlar. *Botagöz/ S.152*

Onu, dayısı Jolaman Baytabın'a beşik kertmesi yapmıştı. *Göçebeler-3 / S.54*

Akböken'in Baytabın'a daha küçükken beşik kertmesi yapıldığını, birbirlerinde gönüllerinin olduğunu, sadece bu keşmekeş zamanda yabancı bir yerde evlenmeyi uygun görmediklerini ifade ettikten sonra şunları söyledi. *Göçebeler-3 / S.276*

2.2.1.2.2. LEVİRATUS GELENEĞİ

Bazı kaynaklarda bir evlilik türü olarak ‘leviratus’tan söz edilmektedir. Bu geleneğe göre ölen kardeşin dul kalan karısıyla yani yenge ile evlenme vardır. Bunun temelinde ailenin bedelini ödediği gelin, aile malı sayılmaktadır anlayışı bulunmaktadır.

Bekar kayını olduğu için köy halkı “Ağabey ölürse, kardeşe mirastır.” diyerek vefat eden adamın yılı dolunca, Kalima’yı ona verecek oldular. *Botagöz/ S.514*

Ağabeyi ölse eşi, kardeşine miras! Oğlum Şah Budak ölse de geride on oğlum var, dilediğinin adını versin, evlendireyim. *Göçebeler-1 / S.135*

“Ağabeyi ölürse dul eşi kardeşine miras kalır” kadim Kazak töresi uyarınca Kasım Han, Nigar Sultan Hanım’ı altıncı eşi olarak almıştı. *Göçebeler-1 / S.447*

Tavke töre gereği, akrabası Veli’nin dul kalan karısı Nurbike ile evlenmişti. *Göçebeler-2 /S.21*

Burada Kazakların leviratus geleneğine göre, Haknazar’dan ayrılmakla beraber hala güzelliğini kaybetmemiş olan Aktorgın’ı eş olarak aldı. *Göçebeler-2 / S.134*

“Ağabey ölürse kardeşi mirasçısı” şeklindeki Kazak örf adetlerine göre, Esim Han ağabeyinin ölüm yıldönümündeki aşından sonra onunla evlenmeyi düşünüyordu. *Göçebeler-2 / S.266*

Kazak geleneklerine göre Esim Han’ın akrabasından kalan bir dula her istediğini yapma yetkisine sahipti. *Göçebeler-2 / S.267*

2.2.1.2.3. BARIŞ VE DOSTLUK İÇİN EVLENDİRME

Birliğin sağlam olması için bu gibi durumlarda ya arada alışveriş olmalı veya Allah deyip dünür olmalı. *Botagöz/ S.151*

Normalde düşmanlarıyla barışma adına kız alıp vermeye hazır Cengiz torunu bu defa inat etti. *Göçebeler-1 / S.33*

Kazak örf adetlerine göre, halk birliğini “nesil birliği” ile pekiştirmek amacıyla Nogay halkı Haknazar Han’a kız vermeye karar verdi. *Göçebeler-2 / S.47*

Onunla dünür olmak demek, on iki kanat ak çadırıma bir kanat daha eklemek demektir. *Göçebeler-3 / S.159*

2.2.1.2.4. KIZ KAÇIRMA

Kazak Türklerinde geleneksel evlenme biçimleri arasında “kız kaçırma” yoluyla da evlenme yaygındır. Kızın ailesi oğlan istemediği zaman kız ile oğlan anlaşır ve oğlan kızı kaçıtır veya kız evlenmeyi daha sonraya bırakmak ister, ama oğlan evlenmek istediği için sevgilisini kaçıtır.

“Kaçır” diyor ya. Kaçırılacak kız mıydı o? *Arasat Meydanı /S.48*

Anasını sattığım, kızı kaçıralım en iyisi. *Arasat Meydanı / S.66*

O gün şu barakadan Kadir tarafının erkekleri kız kaçırmaya gelip erkekler yokken tüm kadınlar toplanıp kızı vermeyince maskara olup dönmüşler diye duymuştum. *Botagöz/ S.271*

Bu haberi aldıktan sonra çatışmaya, namusunu korumaya kesin karar veren Asan, akrabalar gelecekler denilen günün arifesinde gece vakti Kalima’yı kaçırdı. *Botagöz/ S.518*

Altından tek atı, elindeki iki telli dombırasından başka başlık için verecek malı mülkü olmayan Jiyembet kızı İndir Dağı’na kaçırmıştı. *Göçebeler-2 / S.139*

Erden, Kudaymendi Batur’un nişanlısını kaçıtırıp kendisine karı olarak aldığı ve obasına Kara Kengir ve Sarı Kengir’den arazi vermeyerek Sarısu tarafına kovduğu için bize katıldı, dedi. *Göçebeler-3 / S.75*

2.2.1.2.5. KUMA

Kazaklarda genellikle tek kadınla evlenilse de çokeşli evlilikler de görülmekteydi. Ancak üzerine kuma getirilse de evin içinde en itibar sahibi ilk kadındı. En çok o sayılır, onun sözü dinlenirdi. Yönetimde hakanın oğlunun, hakan olması için anasının mutlaka hatun olması şarttı.

Pazara giden Majan’ın köyde kalan genç kuması Balkıya’ya, Jadakay Hansulu’ya hastadır. *Arasat Meydanı / S.12*

Genç kumanın kapısını açacak dedikleri avcı Buluş, halen ortalarda gözükmüyor. *Arasat Meydanı / S.15*

Kuması biraz dik kafalı biriydi. *Arasat Meydanı* / S.59

İlk hanımım yaşlandı, sen de biliyorsun. Ortanca hanımım biraz hasta. Küçük hanımımı işler için gerekir diye almıştım, fakir kızıydı, beceriksiz bir insan. *Botagöz*/ S.152

Fakir kızını ya hayvan bakmaya ya çocuk yapmak için kumalığa alıp cariyeye eden Kazak zenginlerinin âdetini iyi bilen Askar, Sagit'in gururunu kırmamak için ondan ötesini sormadı. *Botagöz*/ S.166

Bir savaşta dört eşinin üstüne kuma olarak Barlas uruğundan almış olduğu karısından da Ak Buyruk ile Said Baba dünyaya gelmişti. *Göçebeler-1*/ S.138

Ebu'l Hayr'ın dördü nikâhlı resmi eşi, üçü de nikâhsız cariyesinden on beşten fazla çocuğu vardı. *Göçebeler-2*/ S.200

2.2.1.3. EVLENME AŞAMALARI

2.2.1.3.1. KIZ İSTEME

Geçmişten beri devam eden görücü usulü, birbirini beğenen kişilerin anne babalarının rızasıyla evlenmeleridir. Kazaklarda kız isteme toplumun saygın bir büyüğünün ya da bir elçinin arabulucuğuyla yapılırdı. Ayrıca erkek tarafından bir grup kız istemeye gider ve giderken yanlarında iyi cins bir atı hediye olarak götürürdü.

“Dava muradı bitmektir, yol muradı ulaşmaktır, kız muradı gelin olmaktır.” Gençlerin arzuları var. Torka gelinin oğlu delikanlı olduysa, lakin senin de kızın yetişmiş durumdadır, Fahreddin, dünür olun giden adamı geri getirin. Buna razılık bildiriyorsanız, hadi açın ellerinizi... Diyen Labak Ahun dua etmek üzere ellerini açar. *Arasat Meydanı* / S.38

“Dünürler gelmeye başlar, Askar, Baltabek'e görücü gönderip, Botagöz'ü istediğini söyler.” diye bekliyordu. *Botagöz*/ S.56

Ben seni ata da bindiririm, sana kaftan da giydiririm. Fakat buna bir arabulucu gerekmez mi? *Botagöz*/ S.151

Kazak örfüne göre Ayjan'a “Çöpçatanlık et!” diye rica etmişlerdi. *Botagöz*/ S.359

Sultan, Uludağ'a döner dönmez Altın Han'ın ülkesine kız istemeye adam gönderdi. . *Göçebeler-1* / S.360

Hana tölengit olan adamın kendi rızasıyla kız verip, kız almaya hukuku yoktur. Hepsine han karar verir *Göçebeler-3* / S.55

2.2.1.3.2. BAŞLIK VE YÜZGÖRÜMLÜĞÜ

“Bet açma” geleneği, Kazak Türklerinin düğünlerindeki en eski geleneklerden biridir. Gelin, oğlan evine götürüldüğünde yüzü örtülür. Ozanlar tarafından şiirler okunduktan sonra yüzü açılır. Gelinin yüzü ilk açıldığında karşısında kimi görürse onunla arasının çok iyi, çok tatlı olacağına inanılır.

Başlık, evlenecek erkeğin, kız tarafına verdiği eşya, büyükbaş hayvan veya paradır. Kazaklar, başlığa “kalınmal” derler. Erkek tarafı kalın mal verir, kız tarafı da çeyiz verir. Böylece denklik sağlanır. Kalın mal, Kazak Türklerinin hayvanlarının bol olduğu bir zamanda ortaya çıkan gelenektir. İnsanlar, başlığı kendi imkânlarına göre vermişlerdir. Kitaplarda ve eski kaynaklarda başlık miktarının 47, 37 veya 20 at olduğu söylenmektedir. Tarihi kaynaklara göre Kazak Türklerinin en çok başlık miktarı zenginler için 20 dana, 1000 koyun, 100 tay; orta gelirli insanlar için 75-100 dana; fakirler için 20-40 dana; çok fakir ise 10 dana olmuştur. Eski Türklerden günümüze kadar gelen başlık parası geleneği, günümüzde eskisi kadar yaygın değildir.

Bu bey kapısındaki uşağına kendi kızını vererek bu bayram sonrası düğün yapmaya hazırlanıyor. Bu da yetmiyormuş gibi, başlık almadan veriyor kızını. *Arasat Meydanı* / S.72

Köyde başlık parasıyla satılmayan kız yoktu. “On üçte yuva sahibi” diyerekten, nice kız 12-13 yaşlarında kocaya veriliyordu; nice fakir, başlık parası alıp, kızlarını ihtiyara, engelliye veriyordu. *Botagöz*/ S.10

Sen onlara başlık verdin mi Askar? *Botagöz*/ S.48

Han'ın haşmetinden gelinin yüzünü kapatacak peçeyi çekmeyi unutmuş olan gelinin yengelerinden birisi hemen koşarak geldi ve peçeyi çekti. -Sevgili damat, yüzgörümlüğü vermeden benim bembeyaz kuğumu görmek için neden o kadar acele ediyorsunuz? *Göçebeler-2*/ S.48

“Gelinin yüzünü ilk kim açarsa o sıcak görünür” derler. *Göçebeler-2/ S.139*

Bu yüzden Baybolat’a verdiği yüzgörömlüklerinin üç katı fazlasını tazminat olarak aldı ve zararını çıkardı. *Göçebeler-3 / S.133*

2.2.1.3.3. DÜĞÜN VE NİKAH

Kazakistan’da maddi durumu çok iyi olmayan ailelerin düğünü bile bolluk içinde geçer. Düğünlerde her çeşit yemek vardır.

Talak etmedi mi? *Arasat Meydanı /S.56*

Öğleyin Hansulu’nun kaldığı eve gençler toplanarak “Jarjar” şarkısını söyleyerek, öğleden sonra “kızı yolcu etmek” için halkın hepsi dışarı çıktı. Bu geleneğe göre, gelin olan kız ana baba, kardeş ve akrabalarıyla vedalaşma anında duygularını şiir yolu ile terennüm etmesi gerekiyordu. Mutlaka ağlaması gerekiyordu. Başta annesi olmak üzere bütün kadınlar sırayla Hansulu’ya sarılarak, sesli bir şekilde şarkılar söyleyerek, veda ediyorlardı. Gözyaşları sel olmuştu. Daha sonra bir grup kız arkadaşı onu köyün diğer tarafındaki Kozbağar’ın evine, gelin olacağı eve doğru götürmek için yola çıktılar. Yolu yarılacaklarında Kozbağar’ın annesi, Torka Nine, başta Jaybaskan olmak üzere köyün bir grup kadınları saçı atarak karşılayıp, başına “başörtüsü bağlayıp”, beyaz örtüyle başını örttüler. Hansulu’nun beyaz evi Kozbağar’ın evinin yanına dikilmişti. Geline oraya getirdiler. Bu evde de yatağın yanına perdeler çekilmişti. Artık “gelin alma” düğünü başlamıştı ve ertesi akşam geç saatlere kadar sürmüştü. Düğün sonra ermeden evvel “duvak açma” şarkısını söyleyen ozan Ağdos, Hansulu’nun duvağını açtı. Düğüne gelenlerin evlerine dağıldığı akşam, Hansulu’nun nikâhı kıyıldı. Kayıp molla bir kâse suya dua okuyarak “nefes ederek”, iki ayrı evde oturan damat ile geline rızalığını vererek, o kâsedeki okunmuş sudan birer yudum içmeleri için suyu gelinle damada gönderdi. Hansulu kâseyi ağzına götürünce içinden, “Razı değilim, her iki dünyada da razı olmam” diye geri çevirdi. Böylece nikâhı kıyılmış oldu. Hansulu ise içinden “nikâhım kıyılmadı” diye yorumladı. Sebebi, kâsedeki okunmuş suyu içmezse nikah geçerli olmuyor, diye bir yerlerden duyduğu vardı. *Arasat Meydanı / S.79-80*

“Talakım” de Hansulu’ya. *Arasat Meydanı* / S.84

Otuz kırk gün süren düğün dernekten sonra kalabalık bir kervan eşliğinde kızını, Muhammet Şeybani’nin kendisinden aldığı Savran’a ötekisini ise Otrar’a gönderdi. *Göçebeler-1* / S.432

Kırklarına yaklaşmış Haknazar Han tül örtüler altında beyaz entariler giymiş, üzerinde kenarları işlemeli yelek ve başında puhu tüyü ile değerli taşlarla süslenmiş takkesiyle eşini gördüğünde yüreği hızlı hızlı çarpmaya başlamıştı. İki tarafın askerleri barış içindeydi ve her yerde yarışmalar, güreşler, gökbörü ve jambı vurma oyunları oynanmaya başlamıştı. *Göçebeler-2* / S.48

Sultan kızına el kalkmaz. Sultanlar böyle bir kadını, törelere göre, ancak hoşuna gitmezse veya tadı tuzu kalmadı diyerek birbirlerinden nefret ederlerse bırakabilirler. *Göçebeler- 3*/ S.164

2.2.1.3.4. ÇEYİZ VE GELİN ALAYI

Kızların çeyiz eşyaları keçeye sarılıp, sandıkta saklanır ve gelinle birlikte koca evine taşınır. Gelin babasının evinden götürülürken, eski âdete göre, üzerine yassı şeritlerle süslü kırmızı kumaştan bir elbise ve başına da dantela ve maddi süslerle tezyin edilmiş sivri bir gelin şapkası ‘’savkala’’ giydirilir. Gelin gümüş işlemeli eyer vurularak süslenen rahvan ata bindirilir. Gelin göçünü, kızlar, hanımlar ve geride kalanlar, göçle birlikte biraz mesafeli yürüyüp ağlayarak uğurlarlar.

Kışlağa yerleşince kızının çeyizini hazırlamaya girişmişti. Sabah akşam dikiş makinesiyle hep bir şeyler dikmekle meşguldü. *Arasat Meydanı* / S.51

Hansulu’yu gelin etme düğünü için anasıyla babası hazırlıklarını hızlandırmıştı. Anası çeyiz hazırlamakla uğraşmaktadır. Anası sabahtan akşama kadar kat kat yorgan döşekle onlarca çift giysi dikmekle akşamı ederken, babası kış ortasında ta Oy’daki Beşkala’nın pazarına gidip geliyordu. Düğün için gerekli ihtiyaçları almak için, pazara sürüyle deve, at götürüyordu. Hansulu için dikilecek evi de o Karakalpak topraklarından getirmeyi planlıyordu. *Arasat Meydanı* / S.59

Semerkant beyzadeleri, kızı, kervanbaşı yapılmış ak fil üstüne yerleştirilmiş ve en kıymetli ipek kumaşlarla örülmüş bir sayeban içinde, çok pahalı çeyiz eşyalarını kırk köle ve kırk cariye ile birlikte gönderdiler. (Gelin alayı) *Göçebeler-1* / S.195

Bu yüzden de kızın anne ve babası düğünden önce arkadaşlarıyla eğlensin ve hoşuna giden çeyiz eşyasını kendisi alsın diye bir kervana bir grup kızla birlikte katmıştı. *Göçebeler-2*/ S.84

O yüzden şu üstündeki has ipekten, incili elbiselerinin, altın bileziklerinin, altın tokasının, altın yüzüklerinin hepsi de gelin olduğu zaman ailesinin verdiği hediyelerdi. *Göçebeler-3* / S.129

Bir hafta geçtikten sonra Elke Baydalı ve Akkoşkar Saydalılar, üç boz atın çektiği gümüş işlemeli siyah faytonla, çeyizlerin yüklendiği dokuz deveyi de arkalarına katıp Künimjan'ı salına salına Gökçedağ'daki Kasım Töre'nin obasına uğurlamışlardı. *Göçebeler-3*/ S.132

2.2.1.3.5. DÜĞÜN OYUNLARI

Kazak düğünlerinde gündüz çeşitli eğlenceler yapılır. Bu eğlencelerin merkezinde de at vardır. At yarışları eğlencelerin en önemlisidir. At yarışlarından birinci gelene çok güzel hediyeler verilir. Gençler gece yarısına kadar şarkı söyleyip, “körteke”, “aksüyek”, “körsi –körsi” gibi milli oyunlar oynarlar.

Düğünün ikinci günü delikanlı ve kızlar toplanarak “jar jar” (yar yar) türküsünü söyler. Karşılıklı atışma çekilinde türküler söylenir ve evlenecek olan genç kız arkadaşları ile vedalaşmış olur. Gelin ve damadın etrafını saran gençler hep birlikte obanın dışında kurulan salıncaklarda sallanır ve eğlenirler. Türküler ve maniler söylendikten sonra, güreş, altıbakan, at yarışları düzenlenir.

Köyün iki ucunu birleştirecek şekilde yüzü aşkın ev dikilmişti. Yüzlerce koyunlar kesildi. “Düğün başı” şarkısını söyleyen ozana at bindirdi. “Ocak yarışı” yapanlara bile başta bir at olmak üzere bir sürü mal dağıttı. Bütün köyün katıldığı at yarışına iki yüz kadar at verip, büyük ödüle kocaman iki deveyi dikti. Güreş yapan pehlivanlara büyük ödül olarak bir

at verdi. Aşıklar atışmasında yenenlere de yenilenlere de ödülleri dağıttı.

Arasat Meydanı / S.75

Kervansaraylar, şehirlerde, bağ ve bahçelerde şarkı türküler söyleniyor, oyun ve eğlenceler düzenleniyordu. İki tarafın askerleri barış içindeydi ve her yerde yarışmalar, güreşler, gökbörü ve jambı vurma oyunları oynanmaya başlamıştı. *Göçebeler-2 / S.48*

2.2.1.3.6. GERDEK

Yüz açma merasimini bazıları düğünle aynı gün, bazıları da düğünün ertesi günü yapar.

Başını kırmızı başörtüsüyle örten Hansulu, atlı genç kızlarla kadınların arasında duruyordu. *Arasat Meydanı / S.127*

Ayrıca kız uyandırıyorumsa gencim, gençliğinde kız uyandırmayan Kazak var mıdır? *Arasat Meydanı / S.172*

Gelinin yüzünü kim açarsa o sıcak. *Botagöz / S. 335*

Sultan Begüm'ün yüzünü çoktan açtığını hana ima etmişti. *Göçebeler-1 / S.33*

Şimdi ise zeytin gözlü, yüksük ağızlı güzel Nigar Sultan Hanım'ın ömürboyu hayalini kurduğu ve yüzünü ilk olarak açan Kasım Han'a vardığı için çok mutluydu. *Göçebeler-1 / S.446*

Damat Han yoldaşları ile odasına girdiğinde, Han'ın haşmetinden gelinin yüzünü kapatacak peçeyi çekmeye unutmuş olan gelinin yengelerinden birisi hemen koşarak geldi ve peçeyi çekti. "Sevgili damat, yüz görümlüğü vermeden benim bembeyaz kuğumu görmek için neden bu kadar acele ediyorsunuz?" diyerek yengesi şakayla güldü. *Göçebeler-2 / S.48*

2.2.2. ÖLÜM İLE İLGİLİ GELENEKLER

Eski Türk inancını ve buna bağlı gelenekleri, uzun yıllar göçebe yaşam tarzını devam ettirmiş olmaları sebebiyle koruyan Kazaklar ölümle ilgili joktav (ağıt), hürmet göstererek gömme, mezarın başına bir işaret koyma, aş verme gibi gelenekleri devam ettirmişlerdir. Kazakların bu

gelenekleri Göktürklerin ve Oğuzların gelenekleriyle büyük benzerlik gösterir. Anadolu topraklarında da bu geleneklerin izlerine sıkça rastlanır.

2.2.2.1. AĞIT

Ölünün ardından ağlama, feryat etme bütün Türk kavimlerinde ortak bir ögedir. Kazaklar, Eski Türkçe’ de sağı, mersiye, ağıt olarak da bilinen ölen kişi ile ilgili söz veya şiirlere ‘Joktav’ adı vermişlerdir. Bu kelime ölümlle ilgili tüm tören, ziyafet ve kutlamaların ortak adı olan “yog/yuğ” kelimesinden türemiştir.

Kazaklarda çadırın eşiğine bağlanan kara, obanın erkekleri tarafından itina ile dikildikten sonra ağıt yakma faslı başlar. Joktav bittikten sonra Kur’an okunur. (Kurbanali 1910: 493) Günümüzde Anadolu’nun çeşitli yörelerinde ağıt geleneği devam etmektedir.

“Evladım! Ey-vaaah, ciğerimi söktüler!” diye ağlayarak ağıtlar yakan Büyük Nine’nin matemli sesi atan tanla birlikte yükseklere ulaşıyordu. *Arasat Meydanı* / S.221

Yaslı obaya yaklaştığında “Oy gardaşım!” diye ağıt yakarak at koşturma, Kazak uruglarının kadim zamanlardan bu yana cenaze evine başsağılığına gelenlerin yerine getirdiği bir anane. *Göçebeler-1* / S.170

Biricik oğlunu kaybettiği için sahipsiz kalan Kotan Ozan, han geldi diye yaktığı mansum ağıtı durdurmadı. . *Göçebeler-1* / S.171

Han ordasına yakın kurulan Tölengit obasından “vah kardeşim!” diye ağıt yakarak beri tarafa atlarıyla gelmekte olan kadın erkek karışık bir grubu gördü. *Göçebeler-2* / S.201

Agıbay ayaklarına kadar ter içinde kalan atından inip kemerini boynuna astı ve Kazakların kara bir haberi duyurmak için yaptıkları alışkanlıklarıyla, iki elini göğe kaldırarak dizlerinin üzerine oturdu, hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak kara haberi verdi. *Göçebeler-3* / S.139

Kazakların eski âdeti üzerine “Ah! Kardeşlerim!” diye ağıtlar yakarak obaya doğru yöneldi. *Göçebeler-3* / S.344

2.2.2.2. BELİRLİ GÜNLER VE AŞ VERME

Türk töresinde yemeğin yeri ve önemi büyüktür. Bu nedenle sosyal hayatın hemen her safhasında ve sosyal münasebetlerin çoğunda işin sonunda yemek vardır. Doğum, düğünler, bayramlar, toylar, yaş ve ölüm olaylarında törelere göre sofralar hazırlanır, yemek çıkarılır, bütün oymak veya köy halkı birlikte yer, birlikte eğlenir veya birlikte acıyı paylaşır (Eröz, 1983; 106).

Ölünün yedisinde, kırkında veya yıl dönümünde “As” denen merasim tertip ederler. Kazakların en büyük hanlarından olan Abılay Han’a verilen aş, hem mükemmel organize edilmesi hem de törenin sonunda yapılan at yarışlarında dereceye giren 40 ata ödül (bayge) verilmesi bakımından en muhteşemi kabul edilir (Kurbanali 1910:671).

Geçmişte İbray’ın hayrına verilen yemekte, aksakallar oturan evden beni, ‘kunduracının yeri ocağın yanındır’ diyerek dışarı çıkartıp yün gibi döven kimdi? *Arasat Meydanı* /S.34

Ağabeyimin yılı çıksa ne olurdu? Ben onun yıldönümü törenini yapıp, duasını okutup, yengeme “Nurum, genç insansın, kalmak da gitmek de senin iradene bağlı.” desem ne olurdu? (...) Bu halkın örfü değil mi? *Botagöz* /S.521

Kızını törenle defnedip yedisini verdikten sonra han tekrar Kurubay’ı çağırır. *Göçebeler-1* / S.34

Han, üç gün sonra bu sevgili oğlunun cenaze aşını vermek istiyordu. Aş verme, defnetme değil, Deşt-i Kıpçak gelenekleri doğrultusunda gerçekleştirilen büyük bir şölendi. Aşa, Deşt-i Kıpçak ve Maveräünnehir iler gelenleri ve soyluları iştirak edecek, namlı bahadırlar müsabakalar yapacaklar. *Göçebeler-1* / S.77

Bu gencin cezasını Şah Budak Sultan’ın birinci ölüm yıldönümü sebebiyle düzenlenecek anma yemeğinde veririz. *Göçebeler-1* / S.77

Ölüm yıldönümü aşına bütün Deşt-i Kıpçak ve Maveräünnehir’in bey ve sultanlarının eksiksiz iştirak edeceğini bilen han, aş törenini geniş bir yaylada yani Uludağ’ın batısındaki Akgöl’ün kıyısında düzenlemek düşüncesindeydi. *Göçebeler-1* / S.79

Aş başlayalı 7 gün olmuştu. İlk gün çadırların kurulduğu bu bölgeden yola çıkan insanların bir gün, bir gecede ancak ulaşabileceği Argunatı Dağı'nın en uç noktasında bulunan Şoyındı Gölü'nden başlayan at yarışında birinciliği, üç yüz seçkin yürük atın içinden Ebu'l-Hayr'ın Tarlangök adlı atı elde etti.(...) Takip eden günlerde güreş müsabakaları başladı. *Göçebeler-1* / S.82

Kazak geleneklerine göre dileyen herkesin aş katılma hakkı vardı. *Göçebeler-1* / S.133

...dedi cenazenin kırk günlük aşını vermek için toplanan Argun beylerine ve bahadırlarına. *Göçebeler-1* / S.350

Janibek'in kırkını verir vermez halk toplanıp, sıraya uyarak Kerey'in oğulları içinde en yiğit mizaçlı Burunduk'u ak keçe üzerine kaldırıp han seçtiler. *Göçebeler-1* / S.400

Esim Han ağabeyinin ölüm yıldönümündeki aşından sonra onunla evlenmeyi düşünüyordu. *Göçebeler-2* / S.266

Bütün Tabın şehitlerine kan ağlayarak dualarla yedisini verdikten sonra üç yiğit tekrar kafa kafaya verdi. *Göçebeler-3* / S.75

Bopay'ı geçtiğimiz yıl merhum Baygöbek'in ölüm yıldönümü için verilen aşta görmüştüm. *Göçebeler-3* / S.172

2.2.2.3. YAS TUTMA

Kazaklarda yas alametlerinden ilki, ölü çadırına kara bağlamadır. Kazaklarda yas alameti, umumiyetle 'kara'dır. Ölüyü defnettikten sonra ölünün çocukları ve yakınları toplanarak, ölü çadırının eşiğine matem alameti olarak sırık veya mızrak üzerine üç köşeli kara kumaş veya keçeden kara adlandırılan bir âlem bağlar ve Kazaklarda buna "kara turgızuv" denir (Kurbanali 1910: 492; Kazak SSR 1983: 378).

Kara bağlamanın sebeplerinden diğeri ise, işareti görenlerin fatiha okumanın şart olduğu bilinciyle gelip Kur'an okunmasıdır. Yas bitince ölünün eşi bağladığı karaları çıkarır, bu durum hem matem bittiğini hem de kadının artık evlenebileceğini gösterir.

Ebu'l-Hayr ve beraberindekiler Akyol Bey'in cenazesi için kurulan çadırlara iyice yaklaşmışlardı. Kengir'in ilkbaharda taşmasıyla meydana

gelen kara kamışlı Karasu'nun kıyısına yerleşmiş ve karabastırık ile atkuyruğu kılları bağlı mızrakları eşiklerine asmış bu obada, yas tuttuğunu ilan eden yüze yakın ak boz çadır bulunuyor. Bu ak boz çadırların başköşesinde, bir kuğu sürüsünün ortasına uçup gelmiş kara kartal misali on altı kanatlı, her yeri kara koyun yünüyle döşenmiş heybetli kara otağ özellikle göze çarpıyor. **Göçebeler-1 / S.169**

Fakat bunu yakınlarına belli etmemeye çalışarak karalara bürünüp yas tutarak yedisini yaptı. **Göçebeler-3 / S.182**

Adamlarına duyduğu saygıyı göstermek için sultan, yerlere kapanıp üzülerek bütün halka üç gün karalar giydirip ağıtlar yaktırdı. **Göçebeler-3 / S.442**

2.2.2.4. CENAZE

Ertesi gün öğleden sonra, Bulış'ı köyün kible tarafındaki tepenin üzerine götürerek toprağa verirler. **Arasat Meydanı / S.221**

Dört beş delikanlı köyün kible yanından Bulış'ın mezarını kazarlarken, seçilen bir grup adam vadinin altında kuyu kazıyorlardı.(...)''Ölenle ölünmez'' diye âdet edindikleri gibi, Bulış'ı hemen toprağa verdikten sonra: ''Çadırlarınızı dikin, şimdilik burda kalacakmışız'' diye, köy büyükleri tarafından alınan karar kadınlara duyurulur. **Arasat Meydanı / S.222**

Aybala'nın naaşını Buwrabay'dan alıp defnettikten sonra Ulbergen'in:''Botagöz'ü ara, soruştur, bul!'' demesine aldırmadı. **Botagöz/ S.305**

Biz akrabalarımızı şehirde bırakamayız, göbek bağının kesilip doğup büyüdüğü topraklara götüreceğiz. Botagöz'ün niyeti ağabeylerini oraya defnedip işe girmek, Askar ve Kenjetay'ı beklemektir. **Botagöz/ S.419**

Kıymetli beyimizi kefenleyip toprağa verelim hele, sonra konuşuruz, dedi. **Göçebeler-1/ S.173**

Tavke Han altmış yaşında öldüğünde bütün Kazak halkı yasa büründü ve naaşını Hoca Ahmet Yesevi Hazretleri'nin mezarının yanına defnettiler. **Göçebeler-2 / S.17**

2.2.2.5. MEZAR TAŞI VE MEZAR

Ölünün mezarına türbe yapılması, Türklerde eski bir gelenektir. Kazak toplumunda saygın kişilerin kabri taştan, yuvarlak veya kenarlı korgan şeklinde inşa edilir ve uçlarına köşe yerleştirilir. Meşhur kişilere, bütün halk toplanarak, taş tuğladan minareli, gösterişli kümbetler de inşa eder. (Mınjan 1994: 394). Bu türbelerin ihtişamı, ölen kişinin toplum ve devlet katındaki derecesiyle doğrudan ilgilidir.

18. asrın ilk yarısında Rus hâkimiyetini tanıyan meşhur Kazak hanlarından Ebulhayır öldüğü zaman yakınlarının, Han'ın şanına yakışır büyük bir türbe yapılması hususundaki çabaları, Ruslarla, Küçük Cüz Kazakları arasında sorun yaşanmasına sebep olmuştur. Ebulhayır'a yapılan türbe, kare biçiminde ve kemerlidir (Yorulmaz 2005: 396-397).

15-17. asırlarda ölen Kazak hanlarından, sultanlarından bazıları, Altınorda hanlarının defnedildiği Sarayşık (Saraycık)'e ve bazıları da Türkistan şehrindeki Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'ne defnedilmişlerdir. Bunlardan Kasım Han'ın ve Janibek Han'ın türbeleri Sarayşık'tedir. Kazak Hanları, Türkistan'da, türbeler ve dini muhtevalı imaretler yaptırdı. 17. asırda Kazak Hanlarından Esim Han ve Jangir Han'ın Türkistan'daki kabirleri üzerine türbeler dikilmiştir (Kazak SSR 1983: 321). Bu türbeler, kumbetli imaretler şeklindedir.

Dört beş delikanlı köyün kible yanından Bulış'ın mezarını kazarlarken, seçilen bir grup adam vadinin altında kuyu kazıyorlardı. **Arasat Meydanı /S.222**

O Bulış, etrafı çevrilmemiş olan, baş tarafına ağaçtan bir işaret konan tepeciğin altında yatıyordu. **Arasat Meydanı /S.243**

Kabirler sık ormanlık içindeki Müslüman mezarlığındaydı.(...)Botagöz taze kabirlere böyle güzellik katmakla yetinmeyerek, taş ustası bulup, Temirbek ve Bürkitbay'ın isim ve soyisimlerini taşa kazıttı da iki kabrin arasına koydurdu. **Botagöz/S.427**

Tepenin üstünde boz renkli bir kurgan taşı ile birkaç balbal var. Kurgan taşı; sarkık bıyıklı, sağ elinde kırmızı içmede kullanılan tahta kaseye benzer bir kap tutan, büyükçe ve iri cüsseli harikulade bir insan şekli. Bu taşlar hakkında halk arasında yayılmış olan iki efsane mevcut: İlki, kadim

Kıpçaklarda ölen bir kimsenin cenaze töreni sırasında veya yedisi, kırkı aşları verilirken görünümüne uygun olarak ağaçtan heykel oyulup üstüne de sağlığında giyindiği elbiselerin giydirilmesi ve törene katılanların arasında oturtulması şeklinde bir geleneğin olduğu yönündedir. Zira kadim Kıpçak inancına göre, insan ruhu ölümsüzdür, her an hısım akrabalar arasında bulunur. Cenaze aşına katılan herkesin ruhu kendi bedeninde olduğundan ölünün ruhunun gidip kendisinin tahtadan yapılan suretine yerleşmesi gerekir. Kukla görünümünde de olsa kendi cenaze törenine, yedisine, aşına katılması lazımdır. Akrabaları ve yakınları arasında oturup kendi cenaze törenini onlarla yaşar. Yakınları da ona karşı kusursuz bir şekilde saygıda bulunmakla yükümlüdür. Eline içi kırmızı dolu bir kap tutuşturulması, önüne de yemek konması şarttır. Statü ve mertebesine uygun olarak, adak koçtan başlayıp üç dokuza varana dek ölen kimsenin hayrına armağanlar sunulur, kurbanlar kesilir. Arap müellif Ebu el-fi'nin bildirdiğine göre, Kıpçaklar insanları da kurban etmişlerdir. İşte bu kurgan ve balballar o geleneğin kalıntıları imiş. Elinde kap tutan insan biçimli kurgan taşı, yemek yemeye hazırlanan, ölen kişinin bizzat kendisi; yanındaki balballar ise onun cenazesini defneden ailesi ve akrabaları imiş. İkinci rivayete göre, ölen kişinin sağlığında öldürdüğü düşmanlar öte dünyada kendisinin kölesi olacakmış. İşte balballar bu inancı tasvir ediyormuş. Yine bu rivayete göre, insan suretindeki kurgan taş, merhumun sağlığında öldürdüğü can düşmanı olup efendisine yemek hazırlamakta imiş; balballar ise merhumun can düşmanının müttelikleri, yakınları ve akrabalarıymış. **Göçebeler-1 / S.80-81**

Haknazar Nogay ülkesine yaptığı ziyaretin sebebini Sarayşık şehrindeki babası Kasım'ın mezarına gelip Kur'an okuma ve kubbeli yeni bir mezar inşaatı olarak gösterdi. (...) Kasım Han senin baban ise, Nogayların da hanı idi, mezarın üstündeki altın ayına hiçbir toz ve leke düşürmeden hürmet ettiğimizi dün kendin de görmüştün. **Göçebeler-2 / S.44-45**

Kazak topraklarında ne çok, mezar çoktur. Ayrıca hepsinin bir adı var. Sevdikleri insanı isimsiz bırakmazlar. **Göçebeler-3 / S.318**

Yedisini yaptıktan sonra Baytabın'ın öldüğü yere gidip başına mezar taşı diktirip buraya "Baytabın Tepesi" adını koydu. **Göçebeler-3 / S.442**

Kazak topraklarında ne çoktur, mezar çoktur. Bunlardan bazılarının mezar, bazılarının balbal, bazılarının da anıt mezar denilebilir. Kazakların bunların hepsine birden”oba” yani kurgan demektedir. Bunlar taştan oyularak yapılan heykellerdir. Kocaman taş bedenlerin hepsi kadına benzer. Bazılarının avucunda gövde hizasına kadar kaldırılmış kâse, bazısının elinde kısa ve kalın sopa benzeri silah... Yüzleri Moğol suratına benzer, bazısının gür bıyıkları aşağı sarkmıştır. Bu heykellerin yanında taşların yan tarafını kesip örülen mezara benzer taş kurgan dikilmiştir. Heykelden doğuya doğru yüz elli, iki yüz adımdan sonra uzun dört köşeli, uzunluğu yarım kulaçlık taşlar birleştirilip oturtulmuştur. Bu dizilen taşlar (balballar) ikinci kurgan taşına kadar uzanır. Bu şekilde pek çok balbal sıralanmış gider. Böyle bir tepenin başında taş kurganın yanında üç adam oturmaktadır. Biri Kenesarı, diğer ikisi Taymas ve Ebu'l Gazi. *Göçebeler-3* / S.445

2.2.2.6. TAZİYE VE TAZİYE EVİ

Günümüzde taziye evi diyebileceğimiz ve geçmişi Hunlara kadar uzanan ölü çadırının kurulması; ölenin yaşına, mevkiine ve cinsiyetine göre değişiklik gösterirdi³⁰. Ölünün giyim-kuşamı, hayatta iken kullandığı araç-gereçleri, silah ve eyer takımları vb. nesi varsa, her şeyi bu çadırda sergilenirdi³¹. Büyük aşın sonuna kadar taziyeler burada kabul edilir, ağıtlar burada yakılırdı.

Taziyelerde de bozkır çevresinde oluşan eski inanç ve yaşam tarzının izleri görülür. Kazak Türklerinde ölen kişi için ayrı bir keçe ev kurulur. Evin içine mızrak dikilir, mızrağın ucuna kara bayrak veya bez bağlanır. Eğer ölen kişi gençse; kırmızı, orta yaşlıysa; kara, yaşlıysa ak bez bağlanır. Karalı evdeki ölenin nasıl biri olduğunu yabancı biri bu işareten hemen anlar. Kazaklarda ölüm vukuu bulduğunda ilk olarak ölen kişi adına ak üy (ak çadır) kurulur³².

³⁰ Tevarih-i Hamse-i Şarki - Ali Hacı Halidoğlu Kuban – Örnek Matbaası – Kazan 1910

³¹ a.g.e.

³² a.g.e.

Ebu'l-Hayr, Tarlangök'e binip beraberindeki kalabalık maiyeti ve Hanlık Muhafız Birliği askerleriyle, kadim Kazak geleneklerine uyarak taziye için Akyol Bey'in obasına doğru hareket etti. *Göçebeler-1 / S.167*

Han ancak oturduktan sonra kara otağın içinde göz gezdirmeye başladı. Otağın dışı ne kadar kara ise içi de o kadar iç karartırcasına karaydı. Altın ve gümüşle işlenmiş siyaha boyalı çadır sırtıkları, çadır duvarları, direkleri... Muazzam büyüklükteki kara çadır kubbesinden yere sarkan kara devetüyü ipinden örülmüş saçaklı örtü... Evin içi, insanın tüylerini diken diken edecek oranda ürkütücü. Ebu'l-Hayr şimdi de sol tarafta kara kadifeden nakışlarla bezenmiş ak keçe üzerinde yatan naaşa baktı. *Göçebeler-1 / S.171*

Yalnızca hiç bozulmayan (ya da az önce kurulup tamamlanmış) büyük üç beyaz otağın kapısının önünde bu çadırlarda ölü olduğunun işareti at kuyruğuna tuğ bağlanmış güzler ve çadırın üstüne çaprazlama bağlanmış kara kurdeleler görünüyor (Ölü çıkan çadırı bu şekilde belli etmek bazı boyların eski âdetidir). *Göçebeler-3 / S.348*

2.2.3. İNANÇLARLA İLGİLİ GELENEKLER

Kazak Türkleri, bozkırlı Türk Kültürünün inanç yapısı paralelinde bir inanç dünyasına sahiptiler. Bozkır sahasındaki dini inançların şamanlığa bağlanması âdet haline gelmiştir. Kazaklarda “baksılık” denen şamanlık meselesi vardır. Bunlar acayip hareketler yapıp kendilerinden geçerler. Dombıra, kobız çalarak oynarlardı. Bunlar hastalıkları tedaviye çalışırlar ve fal açarlardı.

İyice yaşlanmış olan ihtiyar Ahun, böyle destanlarla şiirlerin en heyecanlı yerlerini okurken, yerinde oturamayarak zikreden şamanlar gibi hiddetlenerek coşup giderdi. *Arasat Meydanı / S.78*

2.2.3.1. DUA VE DUA ŞEKİLLERİ

İslâm kültürünün önemli bir parçası olan dualar, Kazakların Allah'a, peygambere ve ahiret gününe inandıklarının bir göstergesidir. Kazakçada

“bata” sözüyle ifade edilen dualara Kazakların hayat tarzı, din ve dünya görüşleri yansımıştır.

Labak Ahun ahenkli sesini şarkı söyler gibi uzatarak, yüksek sesle, makamlı bir şekilde dua etmeye başlar. *Arasat Meydanı / S.39*

Dua etmek üzere “Barak Ata” türbesine gitmişti. *Arasat Meydanı / S.54*

Evet, Allah bizleri korusun. Ata babalarımızın ruhları yardımcımız olsun. *Arasat Meydanı / S.119*

Haydi, yaradan Rabbim yardımcımız olsun. Yolumuz açık, Hızır Aleyhisselam yoldaşımız olsun. *Arasat Meydanı / S.126*

Halk mübarek büyüğün türbesine doğru dönüp oturarak, dualar etti. *Arasat Meydanı/ S.126-127*

Göç eden halk, dualar etmeye başladı. “Ya, Barak Ata! Ya, Beket Ata!” Hansulu da pirlere yalvarmaya başladı. *Arasat Meydanı / S.128*

“Çoluk çocuğunun hayrını gör. Bana yaptığın iyiliklerin karşılığını Allah versin.” diye dualar ettim. *Arasat Meydanı / S.286*

Cabbar olan Allah’ım, beni affet, diye yalvardı. *Arasat Meydanı / S.293*

“Tanrı dengine rast getirsin, yeter” diye diliyordu. *Botagöz/ S.56*

İtibarımı yerle bir etme yaradan! Adağım olsun! *Botagöz/ S.124*

“Tanrım!” dedi Ulbergen, aydan gözlerini ayırmadan ellerini açıp içinden dua okuyarak.’’Tanrım, bu mutluluğu iki gözbebeğime çok görme! Artlarından ay, önlerinden güneş doğdur!’’ *Botagöz/ S.308*

Benim az biraz “Kulhuvallah” okumuşluğum vardı. Oturun, Müslüman evladınız yahu, bildiğimiz bir şeyleri okuyup gidelim. *Botagöz/ S.430*

Dileğin gerçekleşsin! Âmin! *Göçebeler-2 / S.29*

Ya Allah’ım, yolumuzu açık et! *Göçebeler-2 / S.306*

“Ey Allahım, sen bizi koru” *Göçebeler-3 / S.26*

Allah’tan affımı dileyip kurban keseceğim ve boynuma boncuk takıp yakarıyorum: Allahım gazabını başka çocuklarıma dökme! *Göçebeler-3 / S.141*

Ölü olan bir yerde dua okumadan geçmemek Kazakların eski bir âdeti. *Göçebeler-3 / S.350*

2.2.3.2. BEDDUA

Seni bozulmuş karı, sülalen batsın senin. *Arasat Meydanı* / S.53

Vay, çenen tutulsun. *Arasat Meydanı* / S.98

Yediklerin haram olsun Kaukaş. *Arasat Meydanı* / S.102

Soğuk nazarını dikerek, kalabalık halka gözlerini kısıp süzerek bir baktı. *Arasat Meydanı* / S.175

Hak-ıkn vebali boynundadır ve rahat bırakmayacaktır. Engel olacaktır sana. Allah'ın önünde sen daha hesap vereceksin, zaman. Hiçbir suç cezasız kalmayacaktır. *Arasat Meydanı* / S.292

Burnuna kurt girsin! *Botagöz* / S.79

Yere batasınca! *Botagöz* / S.115

“Ocağında incir bitsin” diye beddua etti. *Botagöz* / S.160-30

Eğer bu arzumu yerine getirmezse ak sütüm haram olsun! *Göçebeler-1* / S.373

Eğer andımı bozup iki kardeşime ilk ben saldırırsam, şu asil anam Jagan Bike'nin ak sütü beni çarpsın. *Göçebeler-1* / S.373

Allah seni de ağlatsın! Çoluk çocuklarının hayrını görme! Mezarında inle, mezarında inle taş yürekli han! *Göçebeler-2* / S.202

Ocağın sönsün! *Göçebeler-2* / S.230

Halkına merhamet etmeyenin bahtı kapansın, demez mi Kazaklar? *Göçebeler-3* / S.336

2.2.3.3. ADAK-KURBAN KESME

Sadaka olsun diye kesilip dağıtılan ettir bu. *Arasat Meydanı* / S.43

O zaman adağımızı yerine getirmeliyiz. *Arasat Meydanı* / S.213

İtibarımı yerle bir etme yaradan! Adağım olsun! *Botagöz* / S.124

Siz ortadan kaybolunca bir kurban adayacağıma dair Allah'a ahdettim. *Göçebeler-1* / S.232

Daha yeni Allah'a kurbanlar keserek, yeminler ederek düşmana karşı birlikte savaşmaya karar veren Babasultan bir grup askeri ile hiçbir şeyden kuşkulanan Jalim Sultan'ın yanına gelerek atının dizginlerinden yakaladı. *Göçebeler-2* / S.63

2.2.3.4. KUR'AN OKUMA VE OKUTMA

Mollalara Kuran-ı Kerim hatmetmeleri için emir verilir. Hatim yapan kişilere, yerine göre at veya deve hediye edilir (Kurbanali 1910: 492).

Labak Ahun, kalabalık halkın önünde, rüzgarın ortasında aksakalları uçuşarak makamla Kur'an okudu. *Arasat Meydanı* / S.126-127

İhtiyarlar Kur'an okuyup dua ederler. *Arasat Meydanı* / S.224

Eve girer girmez Amantay'ın kulağına okunan Kur'an'ın sesi çalındı.(...)Baştaki odaya girdiğinde ayet okunuyordu, ahali elini açıyordu. Önlerinde et sofrası vardı *Botagöz*/S.82

Kur'an'da 'Li ilafi Kureyşin' diye başlayan bir ayet olacaktı, o ayetin dediğine göre : 'Arap memleketinde Kureyş adlı bir kabile vardı, o kabilenin insanları tanrıyı tanımadıkları için, gökten melekler gelip taş atmış, onların soyunu sülalesini kurutmuştu.' *Botagöz*/ S.451

Bu Kur'an'ı başımın üstüne koyarak yemin ederim ki, ömrümün sonuna kadar kocasız yaşayacağım. *Göçebeler-1*/ S.136

Derviş Kur'an okumaya başladı. *Göçebeler-1*/ S.173

İşte Kur'an, işte ekmek. *Göçebeler-1*/ S.216

Hadis "Adalet için kan dökmeni gerektirecek bir durumla karşılaşarsan Allah Teâla yardımcın olsun!" diyor. *Göçebeler-1*/ S.218

Beylerin Kur'an'a el basarak anlaşmaya vardıkları Nogay beyzadeleri Haknazar'ın Han'ı kendilerinden hoşnut etmek için en güzel kızlardan biri olan Aktorgın'ı hana eş alarak uygun gördüler. *Göçebeler-2* / S.47

Orta Cüz Hanı Ebu'l Mambet ve Abılay Sultan Kuran-ı Kerimi başlarına koyarak ant vermişlerdi. *Göçebeler-2* / S.232

Bayanavul'da vefat eden bahadırı için Abılay Han halkını Türkistan'da topladı ve Kuran-ı Kerimler okutarak sevabını ruhlarına bağışladı. *Göçebeler-2* / S.417

2.2.3.5. SADAKA VERME

Sadaka olsun diye kesilip dağıtılan ettir bu. *Arasat Meydanı* / S.43

Halkın âdetine göre iyi at satın alsa bile sadakasını verirdi. *Botagöz/*
S.498

Ayrıca ‘‘Orak’’ın yağmaladığı at sürülerim, o fakir balıkçı köylerine
oğlum için verdiğim sadakam olsun’’ dedi. *Göçebeler-1 / S.402*

2.2.3.6. TÜRBE-MESCİD-CAMİ

Kazaklarda birçok türbe bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü
Türkistan’da bulunan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi’dir. Kazak halkının
inanışlarına göre bunca eziyet ve baskıya rağmen halen ayakta kalınıyorsa
bunun sebebi bölgedeki Ahmed Yesevi Hazretlerinin hatırdır. Türkistan’da
Hoca Ahmed Yesevi’ye duyulan saygı nedeniyle türbeyi aşan bir yapı
bulunmamaktadır. Kazaklarda insanlar çocukluklarından itibaren Yesevi
mantığı ile büyütülmüş, Yesevi Hazretleri’ni daima örnek almış, onun
hayatından ve eserlerinden istifade etmişlerdir.

Ayrıca Kazaklar arasında İslâmın yayılmasıyla birlikte Kazakistan
topraklarında cami inşaatları çoğalmıştır. Güney Kazakistan’da yapılan
arkeolojik çalışmalar sonucunda, bu bölgedeki şehirlerde 9-12. yüzyıllarda
Müslüman ülkelerdeki şehirlere ait rabat, cami, hamam vs. eserlerin inşa
edildiği ortaya çıkmıştır (Baypakov 1989: 99).

Dua etmek üzere ‘‘Barak Ata’’ türbesine gitmişti. *Arasat Meydanı /*
S.54

Bu yüzden bugün tan ağarır ağarmaz köyün bütün erkekleri ‘‘Barak
Baba’’yı ziyarete gitmişlerdi. Çünkü Kalmuk zamanında Kazakları düşmana
kaptırmayan meşhur ecdadının türbesinde anlaşıp yemin edeceklerdi.
Arasat Meydanı / S.115

İnişli çukurdan başlayarak küçük tepenin üzerinin hepsi hep dört
kulaklı kabirlerle kaplıydı. Sazdan, kara taştan karışık yapılmıştı. Dimdik
dizilerek duran dört köşe damlar vardı. ‘‘Barak Ata’’,”Barak Ata’’ türbesi
diye, göç edenler arasında fısıltılar aldı başını gitti. *Arasat Meydanı / S.126-*
127

Bu mescit, kerpiçten örülen minareli, Labak Ahun mescidiydi.
Birçok nesil burada okuma yazma öğrenmişti. *Arasat Meydanı / S.149*

Şu önümüzdeki kabir rahmetli mübarek atamız kahraman Davut Ata'nındır. Barak, Barak'tan Asau, Asau'dan Davut dünyaya gelmiştir. Kahraman Barak'ın kabiliyetleri kendinden sonra oğlu Asau, Asau'dan sonra şu torunu Davut'un ruhuna işlemiştir, diyorlar. Ruhlarına sığınarak kabrine gidelim, yalvaralım. *Arasat Meydanı* / S.261

Devenin üstündekiler indiği sırada, mollaların arasından sakallı biri caminin kapısına çıkan merdivenlerden yukarı çıktı, sağ eliyle sağ kulağının ucunu tutarak, kaba, hırıltılı sesiyle ezan okudu. *Botagöz*/ S.421

Mayıs ortalarında Sovdep oturumunda ele alınan mesele, N... şehrindeki üç camiden "Mavi Cami" adlı en büyüğünde son zamanlarda namazın vakitsiz kılınıp, önceki gibi değil, uzak yerlerdeki idarecilerin, beylerin de namaza çokça gelip gitmesi hakkındaydı. *Botagöz*/ S.454

Türk mimarisine uygun olarak altın hilalli, beyaz taştan inşa edilmiş çok yüksek bir camisi vardır. Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi adına Aksak Timur'un inşa ettirdiği türbeye de Feodosiya şehrine yakın eski Kırım'da Özbek Han'ın yaptırdığı camiye de benzemez. Artık adı unutulmuş olan bir mimarın, kusursuz bir sanat eseri olarak kendi elleriyle ilmik ilmik dokuyup meydana getirdiği özgün bir mimari modelidir. *Göçebeler-1* / S.132

Ürgenç'in düz arazisinde altın hilalli, gök kubbeli bir cami inşa ettirdi. *Göçebeler-1*/S.234

Akkuzu Hanım, Muhammed Akim el- Tarazi'nin toyundan sonra iki oğlunun nazar değmemesi için sadaka vermek ve Kur'an okutmak maksadıyla Yesi şehrindeki Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'ne bir ziyaret gerçekleştirmişti. *Göçebeler-1* / S.369

İshak "Babamın öldüğü mekân" diyerek camiisi ile medresesi olan "Baba" isminde küçük bir şehir inşaa ettirdi. *Göçebeler-2*/ S.116

İki gün sonra Abdullah'ın naaşı Hoca Nakşibendi'nin ünlü türbesinin mahzenine yerleştirildi. *Göçebeler-2* / S.151

Alaşa Han'ın türbesi, Kazak halkının ilk hanlık bayrağını diktiği XIV.yüzyılın önemli bir anıtıydı. *Göçebeler-3* / S.374

Alaşa Han'ın yanında iki türbe daha vardı. Biri uzunluğu on kulaç kadar, otlu kerpiçten yapılmış Embulak Han'ın mezarı, ondan biraz ötede Alaşa Han'ın türbesine benzeyen ama ondan daha küçük olan Cuci'nin mezarı. *Göçebeler-3* / S.375

2.2.3.7. FETVA VERME

Ezbergen'in kollarını çözdürerek Şotan, Motan, Kapan'ları da çağırıp, erkeklerin gözü önünde bembeyaz sakallarını sıvazlayarak fetva verdi. *Arasat Meydanı* / S.126

Labak Ahun halka korku salarak Âdem baba neslinin yeryüzündeki uzun yaşamının sonundaki azap günü ve ahir zaman hakkında adeta gözüyle görmüş gibi hikâye eder. *Arasat Meydanı* / S.227

Dağ dağa çarpar, deniz kendi seviyesinden yükselir, doğudan bir ateş, batıdan bir ateş görünür, demiştim. Gökten Hz. İsa inecek, yerden Mehdi çıkacak, demiştim. İnsanoğlu Arasat Meydanı'nda toplanacak. Orada Allah'ın suretini görecek. Allah'ın önünde bütün insanlar büyük hesaba çekilecektir, demiştim. *Arasat Meydanı* / S.292

“Biraz hastayım.”dediği için, Şeyh Gaynolla ayrı bir evde misafir edilmiş, yemeği orada ayrıca verilmişti, misafirlerin oturduğu eve gelmediği için vaaz verme vazifesi emsali Akbas Hoca'ya düşmüştü. *Botagöz*/ S.170

Adamlar ‘‘Bu konu hakkında kitap ne diyor?’’ diyerek mollalara soruyorlardı, onlar da: ‘‘Bu ahir zaman belirtisidir. Kitap ‘Ahir zaman olunca halk böyle, hükümdara tabi olmaz.’ diyor. Bu, Allah'ın insanoğluna bozuk niyeti için göndermekte olduğu kerametidir.’ diyorlardı. *Botagöz*/ S.412

2.2.3.8. İBADETLER-NAMAZ

Yol boyunca sabah, öğlen namazlarının vakti geldiğinde, devesini çökertir çökertmez seccadesini kumların üzerine sererek kibleye yönelen Labak Ahun'u farkedenden Apanas, alelacele emirler vererek göçü durdururdu. *Arasat Meydanı* / S.144

Yüzü kibleye dönük, namaz okuyan molla gibi dizlerinin üzerine çökmüştü. *Arasat Meydanı* / S.168

Sabaha doğru Labak Ahun'un ezan okuyan ahenkli sesi yükselir. *Arasat Meydanı*/S.215

İtbay oruç ve namaza gönülsüzdü. *Botagöz*/ S.124

Sabah orucumu kımızla açmıştım, yolda midem ağrıdı. *Botagöz/ S.270*

Namaz vakti girdi, dedi Han, Kaztuvgan Ozan'ın koçaklamalarını namazdan sonra dinleriz. Ebu'l Hayr, müslüman olmakla birlikte Hazreti Peygamber'in yolunun sıkı bir takipçisi değildi. Namazı bazen kılar bazen de terk ederdi. *Göçebeler-1 / S.118*

Kutsal dinin gereğince Buhara'nın yüzlerce camiisinin minaresinden yüzlerce müezzin Allah-u Teâla'dan Abdullah'ın günahlarını affetmesini dileyerek şehri sela sesleriyle doldurdu. *Göçebeler-2/ S.151*

Törem, namaz mı kılıyorsun? *Göçebeler-3/ S.128*

2.2.3.9. BATIL İNANIŞLAR

Batıl inanışları “birlikte yaşayan insanlar arasında kimi zaman korkudan, kimi zaman çaresizlikten, kimi zaman da rastlantılardan doğan birtakım inanışlar” olarak tanımlayabiliriz. Bu inanışlar, ilk insanın var oluşundan günümüze kadar sürüp gelmiştir. Çoğunun bilimsellik, akılla, çağdaşlıkla ve dinsel inançla bir ilgisi yoktur³³.

Eserlerde Kazaklara ait batıl inanışları incelediğimizde birçoğunun Türklerde de bulunduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan aynı ırka bağlı olmanın etkisinin yanında birçok batıl inanışın evrensel nitelik taşıdığını da söyleyebiliriz.

Korktuysanız damağınızı çekin. *Arasat Meydanı / S.262*

“Peri mi çarpmış, zamansız dışarı çıktığından?” diye homurdandı birileri. *Botagöz/ S.39*

Gaynolla Hoca'nın üfürüğü ilahtı, hangi hastalık olursa olsun iyileştirmeden bırakmazdı. *Botagöz/ S.83*

Hocanın zikrine gideyim diyordum, eskiden beri, senin de bildiğin migrenim hala iyileşmedi. *Botagöz/ S.93*

İtbay'ın batıl inançları vardı. İki günden beri sol gözü seyiriyordu. İçinden “Bir şeye mi üzüleceğim?” diye düşünüyordu. *Botagöz/ S.122*

³³ www.kulturturizm.gov.tr/portal/kultur

“Küçük çocuğa nazar değer.” Şeklindeki batıl Kazak inancını Botagöz umursamıyordu. *Botagöz/ S.477*

Akkuzu Hanım, Muhammed Akim el-Tarazi'nin toyundan sonra iki oğlunun nazar değmemesi için sadaka vermek ve Kur'an okutmak maksadıyla Yesi şehrindeki Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'ne bir ziyaret gerçekleştirmişti. *Göçebeler-1/ S.369*

Olağanüstü varlıklara inanan kimi ihtiyarlar içinden “İnsan değil de Han Ordası'na kasdi gelen bir albastı olmalı” diye geçirdiler. *Göçebeler-1 / S.391*

Beyaz mendilini eline alıp Kabanday'a “Sağ sağlim kavuşalım” diye salladı. *Göçebeler-2 / S.30*

Bindiği ak boz küheylanının alnındaki bir tutam kâkülünün üstüne eski geleneklere göre “talih kuşu” niyetine süt gibi bembeyaz bir bozdoğan oturtmuştu. Eğer bozdoğan düşmanı görünce korkup uçup gitmezse, baturun talihi yaver gidecek demektir. Ama kuş düşmanın silüeti uzaktan görünür görünmez uçup giderse, o zaman savaş batur için çetin geçecek demektir. Kâhin ve falcıların yaygın olduğu devirde böyle durumlarda baturlar bunu hayra yormayıp geri de dönüyorlardı. *Göçebeler-2/ S.98*

Baht ve yetenek yedi göbekten sonra tekrar gelir, şeklinde Kazaklarda bir inanç var. *Göçebeler-2 / S.195*

Hayır, bu sefer yenemeyecekti. Çünkü akdevesinin bugünkü yatışını beğenmemişti.(...) Halk bu deveyi benim uğurum olarak boşuna söylemiyor olsa gerek, bu defa devenin gösterdiği tarafa sefere çıkayım. *Göçebeler-2 / S.323-324*

Yiğidim, Abılay'ın ak buğrası Gökçedağ'ın kutsalı idi, seni çarparsa ne yaparsın! *Göçebeler-3 / S.141*

Falcı Jarkulak ve Falcı Dekir'in dediklerini dinlemem ne kadar isabetli oldu. *Göçebeler-3 / S.151*

“Ak Yol” yöntemi töre, yani Cengiz Han neslinin kadın ve kızlarını şehvetten, erkeklerini aldatmaktan korumak için Abılay'ın bulduğu bir yoldu. Bu uygulamaya göre sultan neslinden olan bir kadın, yaralının üstünden atlardı. Eğer kadın erkeğini aldatmamış, sadık biriyse yaralı sağlığına kavuşur. Ancak kadın namusunu koruyamamış bir günahkâr, yaralı sağlığına kavuşamayıp ölürdü. *Göçebeler-3 / S.422*

Kazaklar rüyasında ölen adam uzun yaşar derler, uzun yaşayacaksınız Kene Ağa. *Göçebeler-3* / S.453

Kazak düşüncesine göre yıldız kayması birinin öldüğüne işaretti. Bu yüzden yıldızın kaydığını gören insan, ecelim gelmesin diye “yıldızım yükseğe” derdi. *Göçebeler-3* / S.460

2.3.KISA FOLKLOR TÜRLERİ İLE İLGİLİ FOLKLORİK UNSURLAR

2.3.1. ÂŞIKLIK-OZANLIK GELENEĞİ

Sözlü edebiyat ve bu edebiyatın dokunaklı mısraları Kazak kültüründe daima övgüyle yüceltilir. Bu sanat kolunda ustalaşan hikâye anlatıcıları boyların hayatında tarih boyunca önemli bir role sahipti. Geleneğe göre göçebelere öğüt veren, onları eğlendiren ve hayatlarını kayıt altına alan iki tür ozan var: Akın ve jırav.

Jıravlar ‘jır’ adı verilen destansı şiir söylerken, akınlar düğünlerde ve kutlamalarda diğer akınlarla âşık atarlardı. Gerek akınlar gerekse jıravlar ihtiyaç halinde dombıralarını bir kenara bırakıp boylarla birlikte savaşa katılan yiğit savaşçılardı. Kaztugan, Erçoban ve XV. yy’da İstanbul’u ziyaret edip şiirlerinde bahseden Dosmambet Jırav gibi başarılı ozanların zamanı geçmiş olsa da ünleri devam etmektedir.

Yanındaki ak deveye binmiş olan, beyaz kaftanlı, başına beyaz sarık sarmış olan, tabii ki, Labak Ahun idi. Labak Ahun, bu köyün şeyhidir ve köy çocuklarını okutur. Jıjıbulak’ta meclisi vardır. Hansulu okuma yazmayı ondan öğrenmişti. Çok okumuş görmüş, ulema bir kimsedir kendileri. Sayısız kitapları vardır. Üstelik o, dünyanın birçok destanlarıyla uzun manzum şiirlerini ezbere söyleyebilen ozandı. *Arasat Meydanı* / S.23

Halk, Fahreddin’in misafirhanesine toplanıp, Labak Ahun’un öğüt ve nasihat dolu manzumelerini sessizce dinliyordu. *Arasat Meydanı* / S.24

Evin başköşesinde oturan zayıf, saçı sakalı bembeyaz, kurumuş ağaç gibi olan ihtiyar Ahun, bunun üzerine elindeki dombırasını daha bir coşkuyla çalmaktaydı.(...)Taa, Âdem babamızdan türeyen insan neslinin nice soyluları, dünyayı titreten Süleyman gibi padişahları, İskender gibi kahramanları, Lokman Hekim gibi ulemaları, Ez Janibek gibi hanları, Asan

Kaygı gibi dertlileri, Ayteke, Töle, Kazıbek gibi biyleri, onun bu tarafında, çünkü Kalmuk döneminde Kazakları düşmana kaptırmayan ve şu halkın arasından çıkan Barak gibi kahramanlar bile, bu yalan dünyada rahat edememiştir, hiç kimse de gün yüzü görmemiştir der Labak Ahun. *Arasat Meydanı* / S.24

Labak Ahun ahenkli sesini şarkı söyler gibi uzatarak, yüksek sesle, makamlı bir şekilde dua etmeye başlar. *Arasat Meydanı* / S.39

Bir süre sonra ay ışığı altındaki beyaz çadırdan beyaz kaftanlı, beyaz sarıklı, saç sakalı bembeyaz, uzun boylu, seksevil gibi kuruyup solmuş, ruh gibi bir ihtiyar çıktı. Elinde dombırası vardı. Bu Labak Ahun idi. (...) Zamanında Buhar medresesinde tahsil gören Ahun, Arap ve Fars dillerindeki kitapların hepsini rahatça okuyup öğrenerek, onlardan şiirlerle destanlar oluşturarak, böyle kalabalık halka daima dinletirdi. *Arasat Meydanı* / S.76

Atışma hakemi yüz yaşını devirmiş büyük ozan Asan Kaygı. *Göçebeler-1* / S.82

Nihayet Ozan Nısanbay, çam ağacından yapılmış ihtiyar dombırasını daha hızlı vurarak Çağatay ve Cuci neslinin asırlarca ucu bucağı olmayan geniş bozkırı nasıl yönettiklerini övünerek anlattı. *Göçebeler-3* / S.116

2.3.1.1. OZANIN TOPLUMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Türk Edebiyatında âşık diye adlandırdığımız kişilerin Kazaklardaki karşılığı olan Jıravlar, kopuz veya dombıra ile destan ve hikâye anlatan kişilerdir. Jıravlar sözlü edebiyatın temsilcileri olmakla birlikte tarih boyunca siyasî askerî ve diplomatik işlerde han ya da beylerin yardımcısı, danışmanı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Türkistan sahası destancılık geleneği ile ilgili tespitlerde bulunan Karl Reichl; “Karakalpak destan anlatıcıların bir tipi için kullanılan jırav terimi Kazaklar arasında da bulunur. Bu terim Abılay Han’ın (1711-1781) sarayında yaşamış olan Buhar Jırav (1693-1789) gibi daha eski Kazak destancılar için kullanılmış bir terimdir. Buhar Jırav gibi şahıslar sadece şair değil aynı zamanda hanın yönetim işlerinde danışmanlık yapan ve han

meclisinde üyelik yapan kişiler olarak yönetimle de ilişkilidir “ ifadeleri ile jıravların fonksiyonlarını ızah etmektedir.

Halk yığınlarının derdine tercüman olan, sazını sözünü bir silah gibi kullanan Kazak ozanları düşüncelerini her zaman açıkça dile getirmişlerdir.

Göçebeler-1/S.104

Ozanlar, halkın nazlı çocuklarıdır; ne söyleyeceksen hiç çekinme, dedi gönülsüzce. **Göçebeler-1 / S.104**

Ozan halkın gözü, kulağı, yüreği... Halkın nabzının nerde attığı, insanların iç dünyasını, derdini sıkıntısını bunlardan daha iyi bilecek kimse olamaz. Halkının ağır sıkıntılarını hanlar karşısında dile getirdiği için sürgüne gönderilen yahut öldürülen şairlerin ozanların sayısı hiç de az değildir. **Göçebeler-1 / S.308**

Asan Kaygı için bir beyaz çadır kuruldu, üç ozanın onuruna besili büyük bir kısır kısarak kesildi. Kepçe ile karıştırılmış sarı bahar kımızı su gibi aktı. El üstünde tuttıkları kıymetli ozanlarını her gün bir başka ev misafirliğe davet etti ve böylece oba Kazakları bir haftayı sohbet ve muhabbetle geçirdi.(...)billur gibi sesiyle bülbül gibi şakıyan on beş yaşındaki Şalkiyiz Ozan çıkıp geldi. Uzak yoldan gelen kıymetli misafiri han obasının genç kızları at üstünden yere indirmeden götürüp kendisi için özel olarak kurulan ak boz çadıra yerleştirdi. **Göçebeler-1 / S.313**

(...) yiğitlerin düşmanı kaçırma şerefine üç gün üç gece toy şölen yaptılar. Tam bu sırada Kırım’ ı gezen Asan Kaygı Ozan da döndü. Başta Janibek olmak üzere tüm Kazakların saygıdeğer beyleri ve baturları ihtiyar şairi halı üzerinde kaldırarak karşıladılar. Ona özel olarak ak otağ kurulup taylar kesildi. Üst üste şölen oldu. **Göçebeler-1 / S. 344**

Halk arasında dolaşan şair ve ozanlardan maiyetindeki halkın kendi hakkındaki olumlu ve olumsuz düşüncelerini sorup öğrenmek her zaman hanların âdetidir. Bundan dolayı “halkın gözü, kulağı” olarak görülen ozanı davet etmiş ve sefer öncesinde halkın durumunu bilmek istemişti. **Göçebeler-2 / S.141**

Mecliste önemli konular ele alınacağı için Abılay, ozanı özellikle çağırmişti. Ozan içeri girdiğinde Abılay, kalkarak sağ tarafından yer gösterdi. **Göçebeler-2 / S.286**

Genel olarak göçebe halkların geleneklerine göre ozan ve şairlerin itibarı halk arasında çok yüksekti. Ozanlar aracılığıyla kabile beyleri kendilerinin tabi oldukları han ve sultanlara şikâyet ve dileklerini iletirdi. *Göçebeler-2 / S.332*

2.3.1.2. ÂŞIK ATIŞMALARI

Atışma, Türk boylarının birçoğunda görülen bir sözlü kültür ögesidir. Kazak halkının uzun yıllar koruduğu konar göçer yaşam tarzları onlarda atışma geleneğinin canlı kalmasına neden olmuştur. Atışmalarda önemli olan maddi bir ödül kazanmak değil, temsil ettikleri boy yahut bölgenin şan ve şerefini arttırmaktır. Atışmada amaç âşıkların yerinde ve anlamlı ifadeler kullanarak karşısındaki aşığı zor durumda bırakabilmesidir. Bunları yaparken şiirin şekil ve yapısal özelliğini de dikkate alan âşık başarılı olmaktadır. Bu özellikler hem Kazak Türkleri,, hem de Türkiye Türkleri âşıklarında benzerlik göstermektedir.

Kıpçak'ın sivri dilli, kısa boylu ozanı Kaztuvgan ile Argunların doğaçlama ustası, seksen yaşını devirmiş, Akyol Bey'in babası ozan Kotan atışacaklar. Üysün Mayko Bey'in altıncı kuşak torunu büyük hiciv ustası, taşlama üstadı, halkın ulu çınarı, yaşı yüzü geçkin Asan Kaygı ise hakem olacaktı. *Göçebeler-1 / S.77*

Deve yarışı, kadın güreşi derken bütün yarışlar sona erdi ve bugün şölenin en ilginç, en sevilen aşaması olan; kim bilir kaç adamı mahcup edecek, kaç beyin onuruna dokunacak bölüme, ozanlar atışması başladı. Atışma hakemi, yüz yaşını devirmiş büyük ozan Asan Kaygı. *Göçebeler-1 / S.82*

Dedemiz Maykı Bey'den bu yana büyük ödül, han ordasını kim daha fazla överse o ozana verilegeldi. *Göçebeler-1 / S.83*

Halk arasında geleneğe dönüşen, her birinin kendi zenginliğinden, yiğitliğinden, söz ustalığından övgüyle söz ettiği atışmalara katılmakla birlikte, bu birleşmenin elzem olduğu fikrini Asan Kaygı, Kaztuvgan ve Kotan gibi bütün Kazak halkının saygı duyduğu ozanlar da desteklediler. *Göçebeler-1 / S.158*

2.3.2. DESTAN GELENEĞİ

Kazaklarda bazı destanların yazarları belli olmadığı için destanlar, sözlü edebiyat türüne dâhil edilmiştir. Destanların birkaç çeşidi vardır. Bunlardan biri Kazakların düşmanlarla savaşını ve bazı savaş kahramanlıklarını konu edinen kahramanlık destanlarıdır. Koblandı Batır, Edige, Alpamıs Batır, Kambar Batır, Er Targın, Er Sayın gibi destanlar halk işinden çıkan kahramanların doğruluk ve adalet için zulme baş kaldırılması konu edilmektedir.

Kazaklarda aşk ve tarih temaların işleyen 600 kadar destan bulunmaktadır. Aşk temalarını işleyen Kozi-Körpeş men Bayan Sulu, Kız Jibek, Ayman-Şolpan gibi destanlardır.

“Kissa-sul-anbiya”, “Codex Cumanicus”, “Muhabbat-Name”, “Hac ul-Faradis”, “Yusuf ve Zuleyha”, “Gülistan”, “Dombaul”, “Kissa Naurız”, “Tarih-Kıpçak” vd. destanlar da Altın Ordu ya da Kıpçak (XIII-XIV yy’lar) olarak bilinen döneme aittir.

Kahramanlığıyla dünyaya tanınmış “Rüstem” gibi destanlar var. “Karakıpçak Koblandı”, alaca atlı “Alpamıs”, büyük kahraman “Er Targın”, “Edige” ile “Sal-Sal” var. (...) “Er Kosay” ile “Kubıgül”, “Kozi ile Bayan” var. Herbiri sabaha kadar sürebilecek uzunluktadır. İstedliğini seç al. “Ayman ile Şolpan” var. “Kırım’ın kırk kahramanı”, “Kalpak’ın kırk kızı” var, istediğini süzüp al. Kız güzeli “Kız Jibek”, yiğit beyi “Bozjigit”, “Munlık ile Zarlık” var, kısılma, sesim kısılma! “Şakir ile Şakirat”, “Asan ile Üsen” var. “Kalkaman ile Mamır” var. “Sofu Allayar” desen, var. “Yusuf ile Zeliha”, “Hanafiya-Muhammed”, “Hazreti Ali savaşı” istiyorsan o da var. (...) Epey bir süre tartıştıktan sonra, adı geçmiş destanların birçoğunu bu millet ezbere bildiğinden, daha pek duyulup yaygınlaşmamış Karakalpakların “Kırk kız”ını dinlemeye karar verdiler. *Arasat Meydanı / S.77*

Züleyha ile Yusuf buradan çıktı desene!.. *Botagöz/ S.49*

Böylesi bir olaya Pendname’de de yer verilmemiştir. *Göçebeler-1 / S.20*

Kazakların ve Nogayların bölündüğü sırada söylenen “Ağla, ağla, ağla yan” destanında geçen “gür ormanından ayrılan” Torgay ile Or

boylarına Karadağ civarından, Arıs ve Badam ırmaklarının kesiştiği yerdeki Karasan Dağı'ndan göçüp gelmiş, Kazakların cüsseli ve korkusuz bahadırlarından biridir. *Göçebeler-1/ S.60*

Kıpçakların mağlup olduğu böyle bir savaş sonrasında Nogaylılar devrinin ozanı diye nitelendirilen Kaztuvgan:

“Şırl şırl akan şu üç ırmak,
Benim ordamın konduğu yer.
Yapağılı genç taylak,
İki hadım devenin olduğu yer.
Yatıp uzana bir toklunun,

Bin koyun olup yayıldığı yer.”dizeleriyle başlayan ünlü “İdil’e Veda” manzum destanını okudu. *Göçebeler-1 / S.84*

“Cuci'nin Ölümünü Cengiz Han'a İştirme” destanını anlatır mısınız? *Göçebeler-1/ S.329*

O şimdi dokuz bahadır peşine düştüğü sırada, Ken Janbay'ın Edige için söylediği destanı söylüyor. *Göçebeler-1/ S.334*

“Kalkaman-Mamır” destanında söylendiği gibi Kazakların beşte üçü kırıldı. *Göçebeler-2 / S.33*

Bukar Jırav da bu olaya hasrettiği “Taş Kale” isimli destanını dünyaya getirerek obasına döndü. *Göçebeler-2 / S.119*

Milletimizin yiğitliği eski destanların hepsinde anlatılıyor. *Göçebeler-2 / S.144*

Ozanlar bugün atalarının bu kahramanlıklarını genç nesillere destan olarak terennüm ettiler. *Göçebeler-2 / S.350*

2.3.3. ÜNLÜ ŞAHSİYETLER VE OLAYLAR

Hasan Sabitoğlu (Asan Kaygı) : Altın Orda hakanlarından Uluğ Muhammed'in, daha sonra Kazak ulusunun ilk hanı Janibek'in baş danışmanı olduğu söylenmekteydi³⁴. Kazak tarihçileri, Kazakistan tarihi hakkındaki çalışmalarında başvuracakları el yazması kaynakların azlığından dolayı bazı tarihî vakaları aydınlatmak için o dönemdeki şairlerin şiirlerine

³⁴ Nugay Odası – Marsel Ahmetjanov – Kazan 2002

başvurmuşlardır³⁵. Bu açıdan Asan Kaygı'nın şiirleri de kaynak olarak kullanılmıştır³⁶. Kazak Hanlığı kurulduğu zaman bu hanlıkta etkili şahıslardan biri olan Asan Kaygı'nın şiirlerine baktığımızda İslâmî unsurları kullandığını görmekteyiz³⁷.

Kazakların büyük şairi Abay Kunanbayev (1845-1904): Dindar ailede hayata gözlerini açma ve büyümenin sağladığı avantajıyla Abay küçüklüğünden itibaren dini öğrenmiştir. Dört yıllık medrese eğitimini tamamladıktan sonra köyüne dönerek şiirlerini yazmaya başlamıştır. İslâm dinine can-ı gönülden inanan şair bunu şiirlerine de yansıtmıştır. Her açıdan Kazakların manevi lideri konumunda olan Abay, edebiyatının da temelini oluşturur. Bugün her Kazak genci Abay Qunanbayev'e saygı duyar ve izinden gitmenin önemini bilir³⁸.

“Taa, Adem babamızdan türeyen insan neslinin nice soyluları, dünyayı titreten Süleyman gibi padişahları, İskender gibi kahramanları, Lokman Hekim gibi ulemaları, Ez Janibek gibi hanları, Asan Kaygı gibi dertlileri, Ayteke, Töle, Kazıbek gibi biyleri, onun bu tarafında, dünkü Kalmuk döneminde Kazakları düşmana kaptırmayan ve şu halkın arasından çıkan Barak gibi kahramanlar bile, bu yalan dünyada rahat edememiştir, hiçkimse de günyüzü görmemiştir.” der Labak Ahun. *Arasat Meydanı* / S.24

Buluş onun gözlerinde güzel kara doru atlı kahraman Kambar kadar yücelirdi. *Arasat Meydanı* / S.57

“Bu dünyada eziyetle hayat sürmektense, mezarda serilerek yatmak daha iyidir.” diye, Abay'ın dediği gibi. *Arasat Meydanı* / S.191

“Yüksek mertebeye, yüksek kayaya yükselerek uçan kartal da çıkar, sürünerek ilerleyen yılan da çıkar.” der Abay. *Botagöz* / S.129

“Ah Abay, şairsin hakikaten! Arka'nın çölünde, Şıngıs'ın taşında büyüyüp ömründe deniz görmemiş olsan bile, yükseklere uçan şairâne hâyâlin denizi uçup bulmuş!” *Botagöz* / S.249

Tahta oturmasının üzerinden henüz iki yıl geçmemişken kendisine diş bileyen akrabaları tarafından boğazlanarak öldürüldü. Halk arasında

³⁵ Kazak Edebiyatının Tarihi – Avelbek Konıratbayev - 1994

³⁶ a.g.e.

³⁷ a.g.e.

³⁸ Abay Kunanbayev (1845-1904) – Turgut Karabey - Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 1996

“Güçlülerin boynu kesildiği, Berdibek Han’ın öldüğü vakit” şeklindeki meşhur deyim de bu olaydan kalmıştır. **Göçebeler-1/ S.27**

Rus ordusu büyük bir direnç ve kahramanlık göstererek üç bin askerden oluşan güçleriyle yirmi bin kişilik kıpçak ordusunu bozguna uğrattı. Yenilen Kıpçaklar kaçtılar.(...)İşte bu savaş, sonraları diğer Kazak urugları tarafından “Kıpçakların Kaçtığı Savaş” diye adlandırıldı. **Göçebeler-1/ S.94**

Hz.Süleyman Peygamber devrindeki kadım hükümdar Belkıs, o dönem insanların gözünde nasıl çok değerliyse, bugünün insanların gözünde Rabia Sultan öyleydi. Ona “Günümüzün Belkıs’ı” lakabını takmışlardı. **Göçebeler-1/ S.212**

Ancak bir şartı vardı: “Bize katılmak isteyen askerler bize katılacak, bize katılmak istemeyenler ise ikişer kişi bir ata binip diğerini bırakıp obalarına dönecekler.”(...)Segizsay Sarıala’nın yakınındaki, o zamanlar “Ata birlikte binilen” diye adlandırılan meyilli yol o hadisenin hatırasıdır. **Göçebeler-1/ S.302**

Asan Kaygı, Kazakların o zamanki başlıca kırk kabilesine tamgalarını paylaştırdı. Bu kırk damga o gün Nura’nın Karatuzu’nun kayalarına işlendi. Halk o günden sonra burayı “Nura’nın Tamgalığı” olarak adlandırdı. **Göçebeler-1/ S.346**

Eskiden bir eli yağda bir eli balda olan halk, şimdi yerlerden yaban yumrusu, sığırkuyruğu, kuzukulağı ve kuzu kuyruğu gibi besin değeri olan yabani otlarla karın doyuruyorlardı. Kayın ağacın kabuğunu açıp üzerindeki süngerimsi tabakayı yediler, bunu “kayın sağan” diye adlandırdılar. Böylece Kazak tarihinde ‘Aktaban şubırındı, Alkaköl sulama’ (Ayak tabanları şişti, Alkaköl sulama) denen büyük bir afet başladı. **Göçebeler-2/ S.33**

“Şerafname-i Şahi” isimli eserde de belirtildiği gibi geniş bozkılar kızıl gelincikler bezenmiş gibi kızıl kana boyandı. **Göçebeler-2/ S.64**

Çok sayıda Cungar burada öldü. Cungarlar ile Kalmukları bir gören Kazak “Kara İnek” yerine şimdi “Kalmuk Kırılan” diye adlandırmaya başladı. **Göçebeler-2 /S.120**

Bu zaferi Kazaklar daha sonra, Cungarlar “anırağan” yani ağlayan, inleyen manasında “Anırakay” zaferi olarak isimlendirdiler. **Göçebeler-2/ S.120**

Buralarda eskiden beri birçok insanın kanı dökülmüştü. O yüzden bu yeri Asan Kaygı “Joldözek” değil “Kanlıözek” diye adlandırmıştı. *Göçebeler-2/ S.308*

Ağabey ve kardeş bir mezara yan yana defnedildi. Bugün hala Türkistan’ın doğu tarafında “Surşakız Tepesi” adında küçük bir tepe bulunmaktadır. Burası bu iki gencin mezarıdır. *Göçebeler-2/ S.397*

Ozan Nısanbay yine çam ağacından yapılmış yaşlı dombırasını hüznü bir biçimde inleterek (...) Kazakların nasıl Cungar Hanı Sevan Rabdan’ın saldırmasıyla “Aktaban Şubrındı- Alka Köl Sulama” (Ayak Tabanları Şiştı-Alka Göl Sulama) felaketine maruz kaldığını şiir diliyle anlattı. *Göçebeler-3 / S.177*

Navrızbay, kendisini affeden Baytabın’a sonsuz bir minnet duydu ve çok sevdiği aksungurunu öldüğü yere gömülmesi için bir adamına talimat verdikten sonra (bundan sonra o tepe “Aksungur Ölen Tepe” diye anılmaya başladı) tepenin başına doğru yürüdü. *Göçebeler-3 / S.281*

2.3.4. ATASÖZLERİ

Kazak Türklerinin, sahip oldukları konargöçer yaşam tarzları sebebiyle yazılı edebiyatları gelişmemiş, bunun yanında çok zengin bir sözlü kültüre sahip olmuşlardır. Bu sözlü kültürün bir ögesi olan atasözleri; milletlerin gelenek göreneklerini, kültür ve yaşayışlarını yansıtmaları nedeniyle oldukça önemlidir.

Her ne kadar farklı ülkeler olsa da aynı kökten türemeleri, ortak bir kültüre ve dile sahip olmaları ve milli benliklerini korumaları gibi sebeplerle Türkiye Türkleri’nin atasözleri ile Kazak Türkleri’nin atasözleri anlamsal bakımdan paralellik göstermektedir. “Bu durum, atasözlerinin kültürel ilişkiler neticesinde bir kültürden diğerine geçtiğini gösterdiği gibi farklı milletler arasındaki düşünce ve tutumların da ortak nitelikler taşıdığı anlamına gelir³⁹.”

İlk örneklerine Orhun yazıtlarında rastladığımız atasözleri, Türk sözlü kültürünün de en önemli unsurlarındandır. Kazak Türkçesinde

³⁹ Ercan Alkaya, “Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 11, S. 2, Elazığ 2001, s. 58.

“makal” olarak ifade edilen tür Türkiye Türkçesindeki atasözleri ifadesinden daha geniştir. Türkiye Türkçesinde yazar ve şairlerin söylediği sözler, atasözlerinden farklı olarak ‘özlü sözler’ başlığı altında ayrılırken, Kazak Türkçesinde makal türü içinde ele alınmıştır.

İncelenen eserlerde tespit edilen Kazak atasözlerinin, Türk atasözleri içinde ortak olanları tespit edilmiş ve (*) işaretiyle ile gösterilmiştir. Değişiklik gösterenleri ise Türkiye Türkçesindeki haliyle altına yazılmıştır.

Kunduracının yeri ocağın yanıdır. *Arasat Meydanı* / S.34

İnadım inat, adım Kel Murat. *Arasat Meydanı* / S. 35

Kanlı gömlek bile giyse boş durmaz akrabam. *Arasat Meydanı* /S.38

*Kardeşim olsun da kanlım olsun. *Arasat Meydanı* / S.38

Mal bakana aittir, dünya bulana aittir. *Arasat Meydanı* / S. 73

*Bu hamur daha çok su götürür. *Arasat Meydanı* / S.87

*Bugün bana yarın sana. *Arasat Meydanı* / S.91

Yaylanı düşman, kışlağını ateş sardı. *Arasat Meydanı* / S.106

*Sürüsünden ayrılan kuzuyu kurt kapar. *Arasat Meydanı* / S. 123

*Bir baş soğan bir kazanı kokutur. *Arasat Meydanı* / S.125

Bu dünyada eziyetle hayat sürmektense, mezarda serilerek yatmak daha iyidir. (Abay) *Arasat Meydanı* /S. 191

*Sütten ağzı yanan yağurdu üfleyerek yer. *Arasat Meydanı* / S. 212

Kefen giyen dönmez, kepenek giyen döner. *Arasat Meydanı* /S. 216

Kazancının elinde istediği yere kulp takar. *Botagöz*/S. 7

Kıza kırk evden yasak. *Botagöz*/S. 15

Güçlünün sırtı değirmeni çeker. *Botagöz*/S.27

*Karga karganın gözünü oyar mı dersin? *Botagöz*/S.40

Zenginin malı aziz, fakirin canı aziz. *Botagöz*/S. 44

Halkın ağzı velidir. *Botagöz*/S.48

Yel esmese otun başı kımıldamaz. *Botagöz*/S.48

Kızdan kim hoşlanmaz, kımızı kim içmez. *Botagöz*/S.49

Kısa ip ilmeklemeye gelmez. . *Botagöz*/S.50

Yokluk cömert erin elini bağlar. *Botagöz*/S.50

Kurt zayıflığını bildirmez, yabancıya tüylerini kabartır. *Botagöz*/
S.50

*Arsıza her gün düğün. *Botagöz*/S.51

T.T: Deliye her gün bayram.
Hakime gitme, rüşvet ver. **Botagöz/S.92**
Bahtı açık adamın yengesi önüne çıksın. **Botagöz/S.110**
Köydekinin ağzı kokmuş. **Botagöz/S.111**
Kadına itibarım yok etimi görüyor, kardeşe itibarım yok yüzümü görüyor. **Botagöz/S.111**
At olacak tay yalnızlığa hevesli, adam olacak çocuk misafirine hevesli. **Botagöz/S.113**
Ticarette dostluk yok. **Botagöz/S.114**
Korkan kişiye çift görünür. . **Botagöz/S.115**
Halk tükürse göl olur. **Botagöz/S.117**
Çok yaşayana sorma, halkı görene sor. **Botagöz/S.199**
Kanunun yolu dardır. **Botagöz/S.121**
Oğul gider yerine, kız gider erine. **Botagöz/S.121**
Çekirgeden korkan ekin ekmez. **Botagöz/S.121**
Baba demekle can kalmaz. **Botagöz/S.123**
Ulu kişiyle inatlaşma. **Botagöz/S.133**
Konuk olana kadar misafir utanır, konuk olduktan sonra ev sahibi utanır. **Botagöz/S.134**
Yılanı üçe bölseler de kertenkele kadar kuvveti var. **Botagöz/S.136**
*Gelinim sana söylüyorum, kızım sen dinle! **Botagöz/S.137**
T.T:Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.
Ata bindin, ecele bindin. **Botagöz/S.150**
Yiğitler çekişmeden dost olmaz. **Botagöz/S.151**
Boş ele dua fayda etmez. **Botagöz/S.151**
Boş kaşık ağız yırtar. **Botagöz/S.151**
Bitecek işin başına, iyi kimse gelir yanına. **Botagöz/S.151**
Yiğidin boynunda kıl urgan çürümez. **Botagöz/S.152**
Hizmet et de nazın geçsin. **Botagöz/S.152**
Güç kazan gibi kaynıyor, mücadeleye derman yok. **Botagöz/S.176**
İtin sahibi varsa, kurdun tanrısı var. **Botagöz/S.179**
Çok yaşayana sorma, halkı görene sor. . **Botagöz/S.199**
Bir yıla tavşan derisi de dayanır. **Botagöz/S.199**
Yoğurt yemeye gelip, kovanı saklama. **Botagöz/S.202**

- Doğduğunu saklıyorsun ölürsen ne yapacaksın. **Botagöz/ S. 202**
- Kadın gayrete gelirse kazan kaynatır. **Botagöz/ S.238**
- Halkla görülen ulu düğündür. **Botagöz/ S.244**
- Altın görse melek bile yoldan sapar. **Botagöz/ S.257**
- Büyük sözünde ayıp yok. **Botagöz/ S.303**
- Kötü söylemeyen iyi olmazmış. **Botagöz/ S. 303**
- Kötü konuşmayan iyi yoktur. **Botagöz/ S. 423**
- Kısa ip düğüm atmaya gelmez. **Botagöz/ S.305**
- Kaygısız kişi sade suyla semirir. **Botagöz/ S.305**
- Bela gelince kımıran ekşir. **Botagöz/ S.309**
- Çalılığa sığınan serçe sağ kalır. **Botagöz/ S.317**
- İyiler görmek içindir. **Botagöz/ S.318**
- Allah demekle can kalmaz. **Botagöz/ S.323**
- Başa gelen belaya, baştan kulak sadakadır. **Botagöz/ S.323**
- Erkek toklu kurbanlık. **Botagöz/ S.324**
- Yiğidin kanadı attır. **Botagöz/ S.325**
- Dağılan kazları toplanan kargalar yer. **Botagöz/ S.330**
- Kaçan düşmana kadın erdir. **Botagöz/ S.330**
- Düşmana acıyan yaralı kalır. **Botagöz/ S. 331**
- Gelinin yüzünü kim açarsa o sıcak. **Botagöz/ S. 335**
- Mızrak boyı kan yağsa, dayanamaz akraba. **Botagöz/ S.342**
- Yiğidin boynunda kıl urgan çürümez. **Botagöz/ S.342**
- İt hincını turnadan alır. **Botagöz/ S.352**
- Eklemsiz yere bıçak vurma. **Botagöz/ S. 356**
- Uzaktan akrabayla gitmektense yakından torbaya doldur. **Botagöz/ S.373**
- Uzaktaki evliyadan yakındaki bilge yeğdir. **Botagöz/ S.373**
- Elde olanın değeri yok. **Botagöz/ S.373**
- Kardeşime itibarım yok, yüzümü görüyor; kadına itibarım yok, bedenimi görüyor. **Botagöz/ S.373**
- Halkın kulağı ellidir. **Botagöz/ S.374**
- Otuz dişten çıkan söz otuz boyu olan memlekete ulaşır. **Botagöz/ S.374**
- Baytal dörtnala koşup yarış kazanamaz. **Botagöz/ S. 374**

Eve gelince ev kadar suçunu affet. **Botagöz/ S. 397**

“Doğduğunu saklıyorsun, öldüğünü ne yapacaksın?” **Botagöz/ S.397**

*Ağzı yanan üfleyerek içer. **Botagöz/ S. 407**

Birinin eceli ateşten, birininki sudandır. **Botagöz/ S. 418**

*Ölenin ardından ölmek yok. **Botagöz/ S. 422**

T.T: Ölenle ölünmez.

Büyük sözünden utanmak olmaz. **Botagöz/ S. 423**

Devrin tilki ise tazı olup yakala. **Botagöz/ S. 424**

*Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. **Botagöz/ S. 425**

Dostun da düşmanın da yiğit olsun. **Botagöz/ S. 425**

*Akılsız dosttan, akıllı düşman yeğdir. **Botagöz/ S. 425**

T.T: Akılsız dostun olacağına akıllı düşmanın olsun.

*Bite kızıp kürkü ateşe verdi. **Botagöz/ S. 426**

T.T: Pire için yorgan yakmak

Köpek hincını turnadan alır. **Botagöz/ S.434**

Güç kazan gibi kaynıyor, güreşmeye derman yok. **Botagöz/ S.453**

Halkın dileği göldür. **Botagöz/ S.476**

Atın toynağına tay basar. **Botagöz/ S.477**

Oğlunu Ruma, kızını Kırırma. **Botagöz/ S.449**

Kefen giyenden ümidini kes, kepenek giyenden ümidini kesme.

Botagöz/ S.481

Kurt zayıflığını belli etmez. **Botagöz/ S.481**

Kibar kişi sırrını saklamaz. **Botagöz/ S.481**

Kefen giyenden ümidini kes, kepenek giyenden ümidini kesme.

Botagöz/ S.481

*Dostça söz, can yakan sözdür. **Botagöz/ S.482**

T.T: Dost acı söyler.

*Versen alırsın, eksen biçersin. **Botagöz/ S. 482**

T.T: Ne ekersen onu biçersin.

Kapı göreni alma, beşik göreni al. **Botagöz/ S.485**

Yüzü güzelden umudunu kesme. **Botagöz/ S.485**

Ata binse köyünden olsun. **Botagöz/ S.485**

Çokluk korkutur. **Botagöz/ S.488**

- Azgın halkın canına efendisi okur. **Botagöz/** S.493
- Şıçanda tüt bittikçe cimrileşir. **Botagöz/** S.498
- Alaca koyunu kısım kısım kırkan, yüne doymaz. **Botagöz/** S.515
- Erden ayrılrsa da memleketten ayrılmaz. **Botagöz/** S.515
- Kel, hıncını kaşınmakla alır. **Botagöz/** S.518
- Maşa uzun olursa el yanmaz. **Botagöz/** S.521
- Kadın gayrete gelirse kazan kaynatır. **Botagöz/** S.523
- Halka toprak saçamazsın. **Botagöz/** S.524
- *Mal acısı, can acısıdır. **Botagöz/** S.525
- T.T:** Mal canın yongasıdır.
- Yiğit adamın iki kez konuşması ölmesi, meşe ağacının eğilmesi kırılmasıdır. **Botagöz/** S.527
- Gördüm demek çok söz, görmedim demek bir sözdür. **Botagöz/** S.549
- Yel olmazsa otun başı kımıldamaz. **Botagöz/** S.545
- Düşmanın toprağına da bir baraka dik. **Botagöz/** S.566
- Tahttaki han, altın tabaktaki yilandan farksızdır. **Göçebeler-1 /** S.20
- İki koçun başı bir kazana sığar mı? **Göçebeler-1 /** S.22
- Eceli henüz gelmemişse insan ejderhanın ağzından bile kurtulur. **Göçebeler-1 /** S.33
- Soyunan, suya girmekten kaçınmaz. **Göçebeler-1 /** S.36
- Yılanı üç parçaya bölsen de bir kertenkelelik gücü kalır. **Göçebeler-1 /** S.54
- Baş kesmek olsa da dil kesmek yok. **Göçebeler-1 /** S.74
- *Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. **Göçebeler-1 /** S.76
- Bilgece sözlere, arsız değer vermez. **Göçebeler-1 /** S.104
- *Kara haber tez yayılır. **Göçebeler-1 /** S.135
- T.T:** Kara haber tez duyulur.
- Kar başını kar alır, han başını han alır. **Göçebeler-1 /** S.159
- Baş kessen de dil kesme. **Göçebeler-1 /** S.191
- Çorbanın da yüzüne kaymak durur. **Göçebeler-1 /** S. 199
- Altını gördüğünde melek bile yolunu şaşırırmış. **Göçebeler-1 /** S.201

Zorla, sürükleyerek gönderdiğin tazı tilki avlamaz. **Göçebeler-1 / S.240**

Taşta damar, handa acıma olmaz. **Göçebeler-1 / S.252**

Sadece sana ait buzağı, ortak öküzden evladır. **Göçebeler-1 / S.266**

*Karga karganın gözünü oymaz. **Göçebeler-1 / S. 267**

T.T: İt iti ısırılmaz.

Düşünmeden konuşan, acı çekmeden ölür. **Göçebeler-1 / S. 269**

Akraba dediğin yoksulsan vermez, zenginsen çekemez. **Göçebeler-1 / S.270**

Çok korkutur, derin batırır. **Göçebeler-1 / S.271**

Dişleri çıkmış çocuğa yemeği çiğneyip de vermezler. **Göçebeler-1 / S.272**

Kızıl tilkiye göz diken kartala altı günlük mesafe, bir günlük yerden daha yakındır. **Göçebeler-1 / S.311**

*Tok çocuk aç kalacağını hesap etmez. **Göçebeler-1 / S. 313**

T.T: Tok açın halinden anlamaz.

Çok sayıda kazın arasında sıradan olmaktansa, çok sayıda karganın arasında kaz olmak evladır. **Göçebeler-1 / S. 319**

*Tavşanı kamış, yığıdi gurur öldürür. **Göçebeler-1 / S.343**

T.T: Duvarı nem, insanı gam yıkar.

Keçeyle örtünen ıslanmaz. **Göçebeler-1 / S. 365**

*Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir. **Göçebeler-1 / S.365**

Değirmende doğan sıçan, gürültüden korkmaz. **Göçebeler-1 / S.366**

Andız varken at ölmez. **Göçebeler-1 / S. 366**

*Tatlı söz, yılanı deliğinden çıkarır. **Göçebeler-1 / S.368**

*Suya giden çocuk, ırmaktan korkmaz. **Göçebeler-1 / S. 384**

Şahsıma ait buzağı, ortak öküzden evladır. **Göçebeler-1 / S. 387**

İki göz birbirini oymasın diye Allah-u Teâlâ aralarında burnu yaratmış. **Göçebeler-1 / S.403**

*Güçlü, asil kartal kocayınca tüyü yeni bitmiş şahin yavrusunun maskarası olur. **Göçebeler-1 / S. 422**

T.T: Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.

Herkes kendi oğlağını teke görür. **Göçebeler-1 / S.426**

*Havlayan it ısırılmaz. **Göçebeler-1 / S.426**

*Eceli gelen çocuk, mezara koşar. *Göçebeler-1* / S. 448

*Kadının saçı uzun aklı kısadır. *Göçebeler-2* / S. 75

Kötü itin adını börübasar koyarlar. *Göçebeler-2* / S. 111

*Birine çukur kazma o çukura kendin düşersin. *Göçebeler-2* / S.115

Kum toplanarak taş olmaz, kul toplanarak baş olmaz. *Göçebeler-2*/
S.142

Sahte dost gölge gibi güneşli günde yanından ayrılmaz, bulutlu günde ise yanında bulunmaz. *Göçebeler-2* / S. 155

*Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. *Göçebeler-2* / S. 172

*Sırrımı söyleme dostuna, dostunun da dostu vardır. *Göçebeler-2*
/S.174

Korkak kurt yerine aslan olmak yeğdir. *Göçebeler-2* / S. 177

Karın başını kar alır, hanın başını han alır. *Göçebeler-2* / S. 193

*Mal canın yongasıdır. *Göçebeler-2* / S. 212

Dişi çıkmış çocuğa çiğneyerek verilen aş olmaz. *Göçebeler-2* / S.
213

Baş kesmek olsa da dil kesmek olmaz. *Göçebeler-2* / S. 265

Kanına çekmeyenin soyu kurusun. *Göçebeler-2* / S. 266

Devir tilki, insan kartaldır. *Göçebeler-2* / S. 275

*Eğilen başı kimse kesemez. *Göçebeler-2* / S. 281

Erkeğin aklı 40 yaşında dolar, 60 yaşında solar. *Göçebeler-2* / S. 288

Kurttan korkan çobandan iyi bekçi olmaz. *Göçebeler-2* / S. 330

Korkan çift görür. *Göçebeler-2* / S. 340

*Tavşanı kamyş, insanı namus öldürür. *Göçebeler-2* / S. 352

Kaderinde varsa gökteki beyaz kuğu da ayağına gelir. *Göçebeler-2*
/S. 389

Yabancı diyarda sultan olacağına kendi vatanında ultan* ol.

Göçebeler-3/ S.10

*Elin ağzı torba değil ki büzesin. *Göçebeler-3* / S. 11

Kanına çekmeyenin bahtı kapansın. *Göçebeler-3* / S.14

*Sürüden ayrılanı kurt kapar. *Göçebeler-3* / S.27

Irmak nereye akarsa damlası da oraya düşer. *Göçebeler-3* / S.27

T.T.:Armut dibine düşer.

*Tatlı dil yılanı deliğinden, sert söz müslümanı dininden çıkarır.

Göçebeler-3 / S.28

Baş kesmek olur, söz kesmek olmaz. **Göçebeler-3 / S.29**

Asil taştan, akıl yaştan. **Göçebeler-3 / S.35**

Karga yavrusunu beyazın diye, kirpi yavrusunu pamuğum diye sever. **Göçebeler-3 / S.36**

Danışılarak dikilen elbise dar olmaz. **Göçebeler-3 / S.44**

Ortak öküzden buzağı yeğdir. **Göçebeler-3 / S. 48**

Bin dere birleşirse nehir olur. **Göçebeler-3 / S.49**

Çok korkutur, derin batırır. **Göçebeler-3 / S.50**

İki kere doğup, bir kere ölünmez. **Göçebeler-3 / S.65**

*Tavşanı kamış, adamı gurur öldürür. **Göçebeler-3 / S.73**

Aynı gemiye binenlerin kaderi de aynıdır. **Göçebeler-3 / S.75**

Altı ayrı olursa ağızdaki gider, dört bir olursa havadaki gelir.

Göçebeler 3 / S.75

*Besle kargayı oysun gözünü. **Göçebeler-3 / S.88**

Sofraya oturan misafiri ayağını uzatmaz. **Göçebeler-3 / S.88**

Ayran istemeye gelip de çömleğini gizleme. **Göçebeler-3 / S.89**

Yavru kuş yuvada ne görürse uçtuğunda da onu yapar. **Göçebeler-3/ S.96**

Aklın başındayken memleketini bul. **Göçebeler-3 / S.97**

Kurnaz tazı kızıl tilkinin oyununu uzaktan anlarmış. **Göçebeler-3 / S.105**

*Balık baştan kokar. **Göçebeler-3 / S.125**

Kara bulutların ardından güneş doğar. **Göçebeler-3 / S.137**

Yuvasından erken uçan kartal tez yaşlanır. **Göçebeler-3 / S. 138**

Bir kısraktan küheylandan ala da doğar kula da. **Göçebeler-3 / S. 157**

Büzülen kirpi yem bulursa bağırını açar. **Göçebeler-3 / S. 170**

Koyun sağ, kurt da tok. **Göçebeler-3 / S.171**

*Kendi uzanan boynu kılıç kesmez. **Göçebeler-3 / S.174**

T.T: Eğilen baş kesilmez.

Ondan sonraki halkımın “yayığına göre ayranı, bıyığına göre koklaması” dedikleri gibi zamanın şartlarına göre tilki olmamaktan başka çaresi var mı? **Göçebeler-3 / S.271**

*Ama bir atasözü vardır ya: “Pireye kızıp yorganı yakma” şeklinde, çara kızarak Rusların demokratik insanlarından yüz çevirmek olmaz. *Göçebeler-3/ S.360*

2.3.5. DEYİMLER

Deyimler de aynı atasözleri gibi toplumların kültürlerini, yaşayışlarını ve değerlerini yansıtan dil birimleridir. Türk lehçelerinde aynı anlamlara gelen birçok deyim bulunması, deyimlerin ortak kültür hazineleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Aynı kökene dayanan Kazak Türkleri ile Türkiye Türklerinin kullandıkları deyimlerde de birtakım benzerlikler görülmektedir. Fakat Kazakların konargöçer yaşam tarzını daha uzun yıllar sürdürmüş olması iki toplum arasında bazı farklılıkların doğmasına neden olmuştur. Konargöçer hayat ve onun getirdiği hayvancılık, avcılık gibi unsurlar Kazak halkının kültüründe varlığını korumuş, Kazak Türkçesindeki deyimlerde daha çok yer almıştır. Türk toplumunda ise yerleşik hayatın izleri deyimlere yansımıştır. Ama temelde Kazak Türkleri ile Türkiye Türklerinin aynı kültürün izlerini taşıdıklarını söylemek mümkündür.

Genç kumanın kapısını açacak dedikleri avcı Bulış, halen ortalarda gözüküyor. *Arasat Meydanı / S.15*

İyiliği, bütün desteği o mühür mü yani şimdi, erken doğmuş çocuk gibi duvara astığın? *Arasat Meydanı / S.19*

*Etraftaki çocuklar çil yavrusu gibi dağılıp kaçırlar. *Arasat Meydanı / S.27*

*Şu kantarın topunu kaçırdıklarını ya da oyundan ot çıkabileceğini acaba Şege hiç aklından geçirmiş miydi? *Arasat Meydanı / S.28*

Doğru düzgün yaz o tutnağı, saç yerine baş koparma, der, pat diye. *Arasat Meydanı/ S.35*

*Böyle bir zamanda, “pireden deve yaparak” bunu bilinçli bi şekilde yapıyor. *Arasat Meydanı / S.37*

*Kapı önünde yeni kesilmiş hayvanın derisini tuzlamakta olan Şege'nin ise rengi kaçmış ve gözünü kan bürümüştü. *Arasat Meydanı /S.38*

*Sırğa Hanım hemen dışarıya kulak verir. *Arasat Meydanı / S.52*

- *Çıkar o ağızındaki baklayı bakayım. *Arasat Meydanı* / S.58
- *Kulaklarımın pasını sildin, güzel konuştun. *Arasat Meydanı* / S.155
- *Raş ile Hansulu susup, kulak kabarttılar. *Arasat Meydanı* / S.161
- Şeşe'de ses seda yok, küplere binmiş durumdaydı. *Arasat Meydanı* / S.165
- *Zavallı Jumaş, beklemediği bir anda adeta yolunan tavuğa dönmüştü. *Arasat Meydanı* / S.181
- *Şarip'in öfkeden kan beynine sıçramıştı. *Arasat Meydanı* / S.182
- *Şeşe yerinden kalktığında, okulun içindeki iğne atsan yere düşmeyecek kadar olan kalabalık suspus olmuştu. *Arasat Meydanı* / S.182
- *Korkunç bir masal sonrası gizemli geceye kulak kabartıp, ürperen çocuklar gibi. *Arasat Meydanı* / S.185
- *Hansulu'nun gözleri kan çanağına dönmüştü. Çok öfkeliydi. Ateş kesilmişti. *Arasat Meydanı* / S.186
- *Hala göçüp konup yaşamaya çalışan sıradan cahil halk korkuyor, pireyi deve yaparak çeşitli dedikodular yapıyor ve ortalık karışmaya devam ediyordu. *Arasat Meydanı* / S.187
- *Yüzünden düşen bin parçaydı. *Arasat Meydanı* / S.199
- *Utancından, namusundan, iftiradan yanıp tutuşup, küplere biner. *Arasat Meydanı* / S.202
- *Dizlerinin bağı çözülür. *Arasat Meydanı* / S.203
- *Tüyleri diken diken olur. *Arasat Meydanı* / S.209
- *Boğabay sinirden küplere binerek, bir yerde duramadan, sağa sola yürüyüp duruyordu. *Arasat Meydanı* / S.210
- *Şeşe'nin solgun yüzü mutluluktan canlanıp, ağız kulaklarına varır. *Arasat Meydanı* / S.210
- Fahreddin ise kesin bir şey söylemeyerek, halkı dinleyip halkın söylediklerine kulak kabartır. *Arasat Meydanı* / S.213
- *Göz gözü görmüyordu. *Arasat Meydanı* / S.219
- *İşte, bir şekilde soyup soğana çeviriyorlar ya... *Arasat Meydanı* / S.226
- *Kanter içinde kalmıştı. Canı burnuna gelmişti. *Arasat Meydanı* / S.283

*Dili damağı kuruyup yapışmış gibiydi. *Arasat Meydanı* / S.292

*Hangi erkeğın bahtı açılıp, başına gün doğup seninle evlenecek.

Botagöz/ S.2

*Botagöz ‘taşı gediğine koydum, der gibi... *Botagöz/ S.4*

Ne kutlayacağız, çar bacağıımızdan dişini çekmiyor. *Botagöz/ S.7*

*Askar kulak kabartıp, gözünü dikti. *Botagöz/ S.12*

*Kuznetsov hükümetin gözüne epey batanlardan biri oldu.(...)Kuznetsov’un ağızı yandığından, o Askar’a fazla yanaşmadı.

Botagöz/ S.22

*Vali şeytana pabucunu ters giydirecek kadar kurnaz olan genç idareci İtbay’ı Nikolay’a tanıttı.(...)İtbay apışıp kalmıştı. *Botagöz/ S.37*

*Şıngıs o sırada bir ayağı çukurda olan bir ihtiyardı. *Botagöz/ S.38*

*İtbay put kesilip ses çıkarmadı. Polis öfkesinden küplere binmiş halde çıkıp gitti. *Botagöz/ S.122*

*Kendisi valinin gelişine kulak kabartsın. *Botagöz/ S.124*

*Hık deyip burnundan düşmüş sanki ona çekmiş. *Botagöz/ S.141*

*Şeyh geleli bu hocanın keyfi yok, kulağına kar suyu kaçtı. *Botagöz/ S.170*

*İnsanlar seni bin kişiye denk görüyor, eteğinden tutuyordu.

Botagöz/ S.354

*Sen atın kulağında oynayan erkek değilsin, eksik etekli kadınsın, bu devrin durumu belirsiz, rüzgâr sağdan mı eser, soldan mı eser? *Botagöz/ S.423*

*Düşmanların seni gafil avlayıp öldürüp gitmesin! *Botagöz/ S.429*

*“Kulanın kaşıntısına, tüfeğın ateşini” dedikleri gibi, Alatay’ın Asan’la tartışması Baytöbet’in işine tam uygun geldi. *Botagöz/ S.516*

*Ebu’l- Hayr bıyık altından güldü. *Göçebeler-1 / S.26*

*Tahta oturmasının üzerinden henüz iki yıl geçmemişken kendisine diş bileyen akrabaları tarafından boğazlanarak öldürüldü. Halk arasındaki “Güçlülerin boynu kesildiğı, Berdibek Han’ın öldüğü vakit” şeklindeki meşhur deyim de bu olaydan kalmıştır. *Göçebeler-1/ S.27*

*Devlet kuşu başına konup büyük nimetlere gark oldu. *Göçebeler-1/ S.28*

*Bulgar ülkesini yerle bir etti. *Göçebeler-1 / S.59*

*‘Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak’ dedikleri bu olsa gerek!

Göçebeler-1 / S.63

*Kimin ocağına incir dikip kimin canına kast etmişti? (...)Hangi tavuğuna kışt demişti? **Göçebeler-1 / S.67**

*Yani Argun ve Kıpçak birbirinin kuyusunu kazsın, ben her ikisinin kökünü kazıyayım. **Göçebeler-1 / S.68**

*Süyinşik, şıp deyip Sayan’ın burnundan düşmüştü adeta!
Göçebeler-1 / S.73

*Janibek ve Kerey’im bıyık altından gülp durmalarının sebebi de buydu demek! **Göçebeler-1 / S.75**

*Han konuşmadığından kimsenin ağzını bıçak açmıyor, kimseden çıt çıkmıyordu. **Göçebeler-1 / S.129**

*Üysün ve Nayman urugları hala ayrı tellerden çalışıyorlar.
Göçebeler-1/ S.147

*Ebu’l Hayr Han, Akyol Bey’i öldürmenin, kendi halinde yatmakta olan yılanın kuyruğuna basmaktan farksız olduğunu o ana kadar hiç hesaba katmamıştı. **Göçebeler-1 / S.147**

*Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olma misali, Semerkant’ı ele geçirme hevesiyle yola çıkmışken Buhara’yı kaybetti.
Göçebeler-1/ S.193

*”Boynuz isterken kulağından olmak” sözündeki gibi “Yesi’yi alayım derken kendi kalemi kaybedeceğim” diye düşünerek şimşek hızıyla ilerleyip Otrar’a ulaşmayı başardı. **Göçebeler-1 / S.413**

*Sakalları uzamış, yüzü öfkeden kapkara kesilmiş, gözleri ise kan çanağına dönmüştü. **Göçebeler-1 / S.441**

*Tepesi attığında onun gözü hiçbir şey görmez, aklına eseni yapmaktan çekinmez. Kafasından geçeni yapmak için gerekirse ölümü dahi göze alabilir. Bu yönüyle Burunduk kızdığında kendi kendini sokup öldüren akrep misali, gözü hiçbir şeyi görmez. **Göçebeler-1 / S.441**

*Tevekkel ince eleyip sık dokuyup iyice düşündükten sonra Türkistan’a dönmeyi doğru buldu. **Göçebeler-2/ S.152**

Düşene yumruk dedikleri gibi, yedi akrabalı kıtlık da geldi.
Göçebeler-2/ S.119

*İki gözü kan çanağına dönmüş Batur Bayan ayaklarını üzengisine dayayarak ikinci defa yayını çekti. **Göçebeler-2/ S.308**

*İçine bir kere kurt düşmüştü. **Göçebeler-2/ S.340**

*Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmak istemeyen Zhao Hoi Kazakların peşinden gitmek yerine, isyanı bastırmak için geri dönmüştü. **Göçebeler-2 / S.353**

*Pireye kızıp yorgan yakan Taşpolat'a öfkeli ozan Bukar Jırav attan inmedi. **Göçebeler-2/S.367**

*Bir zamanlar danışmanım diye göklere çıkardığı Bukar Jırav'ın sözlerine son zamanlarda han kulak asmıyordu. **Göçebeler-2/ S.397**

*Eyalet valisinin durumu anlamasıyla ölümden kıl payı kurtulmuştu. **Göçebeler-3 / S.13**

*Ojar'ın ağzını aramak istercesine konuşmaya devam etti. **Göçebeler-3/ S.13**

*Sonra üç yiğit tekrar kafa kafaya geldi. **Göçebeler-3 /S.76-1**

*Onları kucak açıp karşılayacağı sözünü de verdi. **Göçebeler-3 /S.76-20**

*Begderbek ise düşmanın ağzındaki baklayı kolayca aldığına sevinerek tebessüm etti. **Göçebeler-3 / S.88**

*Kendi göbeğini kendi kesemeyen sultanların benim gözümde değeri yok. **Göçebeler-3/ S.105**

*Zalim vali, bu hediyeleri sevinerek almış ancak onların kuyusunu da kazmıştı. **Göçebeler-3 / S.105**

*Halkın ak keçeye kaldırıp büyük han ilan ettiklerini söylediğinde başı göğe erişmişçesine mutluluktan gözleri parlıyordu. **Göçebeler-3 / S.118**

*Ancak içindeki öfkesini de kalbine gömdü. **Göçebeler-3 /S.133**

*Arı yuvasına çomak sokacak kadar deli miyim, bütün elimden gelen buydu. **Göçebeler-3 /S.155**

*Sözleri kanayan yarasına tuz basmışçasına tesir etti. **Göçebeler-3/ S.179**

Öz babası Kasım Töre anasından elinde kan tutarak doğmuş. **Göçebeler-3/S.192**

Elifi görse mertek zanneden Kazak... **Göçebeler-3 / S.202**

Ondan sonraki halkımın ‘yayığına göre ayrı, bıyığına göre koklaması’ dedikleri gibi zamanın şartlarına göre tilki olmaktan başka çaresi var mı? **Göçebeler-3 / S.271**

*Esirkegen şarkıyı dinlediğinde beti benzi atıp rengi değişiverdi.
Göçebeler-3 / S.340

*Rus askerlerine sırtını dayayıp, sultanın birleşme çağrısına hiç kulak asmamıştı. **Göçebeler-3 / S.370**

*Bu mektup Kenesari’nın yarasına tuz basmıştı. **Göçebeler-3 / S.372**

*Elin ağzı torba değil ki büzesin. **Göçebeler-3 / S.425**

2.3.6. BİLMECELER

Bozkırdan ak sandık, ağzı burnu yok sandık. **Botagöz/ S.60**
(yumurta)

Değ desem değmez, değme desem değer. **Botagöz/ S.60** (dudak)

İzi var, adımı yok ayağının,

Değmez ucu yere dayağının.

Ellerini hayvana yükleyip,

Türkü söylemiş ta eskilerden. **Botagöz/ S.60** (kazak arabası)

Küçücük çanak, kaldırıp beni atmış. **Botagöz/ S.61**(üzengi)

Gözü gece kapalı, gündüz açık

İnsanoğlu kurtulamaz ondan kaçıp,

Uzaktan kuvvetle çekip alıp,

Yaklaşanı silip süpürür ağzını açıp. **Botagöz/ S.62** (çadır)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Edebiyat ürünleri sözlü olsun, yazılı olsun içinde tezahür ettiği milletin asırlar boyu biriktirdiği kültürel değerleri yansıtmaktadır. Bu ürünler o toplumun yaşayışını, örf-adetlerini, gelenek göreneklerini, inanışlarını ve daha birçok şeyi muhafaza etmiş, günümüze kadar ulaşmalarını sağlamıştır.

Üzerinde çalıştığımız Kazak edebiyatı ürünlerinden ‘‘Köşpendiler (Göçebeler 1-2-3), Botagöz ve Arasat Meydanı’’ romanlarında Kazak toplumunun kültürel değerlerine dair elde ettiğimiz bulguları sınıflandırarak inceledik ve gördük ki Kazak Türkleri ile Türkiye Türkleri birçok alanda büyük benzerlikler göstermektedir. Kazakistan topraklarıyla Oğuz Devleti’nin coğrafi yakınlığı da bu toplumlar arasında geçmişe dair ortak paydaların oluşmasına katkı sağlamıştır.

Konargöçer yaşam Türklerin en eski devirlerinden beri görülmektedir. Çin kaynaklarında Göktürkler ’in konargöçer hayat tarzları sebebiyle sabit bir meskenlerinin bulunmadığı, taşınması ve kurulması kolay olan keçe çadırlarda yaşadığı kaydedilmektedir. Kazak Türkleri de aynı yaşam tarzına sahip olmaları dolayısıyla ‘Ak Üy’ adı verdikleri keçe çadırlarda yaşamaktadır.

Konargöçer toplumlarda büyük önem verilen atların tarihte ilk kez Türkler tarafından ehlileştirildiği bilinmektedir. Kazaklar için de atın önemi çok büyüktür. Hayatlarının her safhalarında yanlarında olan atları, onlar için hem yoldaş hem de azıktır.

Av kültürü de Göktürkler ’den itibaren Türk kültür hayatında görülen bir gelenektir. Kazaklar da avcılığı hem ihtiyaçlarını gidermek hem de eğlenmek amacıyla yapmışlardır.

Türk töresinde yemeğin yeri ve önemi büyüktür. İnsanlar acılarında ya da sevinçlerinde büyük yemekler düzenlemektedir. Bu durum Türk topluluklarının sahip olduğu misafirperverlik duygusunun da bir neticesidir. Dede Korkut, Dirse Han'ın attan, deveden ve koçtan kestirerek iç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine büyük toy (ziyafet) verip, açların doyurulduğunu, çıplakların giydirildiğini ve borçlarının ödendiğini belirtmiştir (Gökalp; 1978: 2002).

Toplumların yemek kültürünün oluşmasında yaşam biçimleri, buldukları iklim vb. birçok unsurun önemi vardır. Bu nedenle Kazak yemekleri ile Türk yemekleri benzerlik göstermektedir. Her iki toplumda da et ve etli yemekler ağırlık kazanmıştır. Nitekim Türkiye’de var olan birçok yemeğin kökeninin Orta Asya’dan geldiği söylenmektedir.

Kazak ailelerinde diğer Türk toplumlarında olduğu gibi ataerkil bir yapı görülmektedir. Aile kurmanın Türk kültüründe kutlu bir yeri vardır. Günümüzde beşik kertmesi, berdel, kız kaçırma şeklinde yapılan evlilikler büyük ölçüde azalmış olsa da bunlar Türk toplumlarında sıkça görülen evlenme âdetleridir. Kazaklarda evliliğe bağlı gelenek-görenek, örf ve âdetler oldukça zengindir. Beşik kertmesi ile evlenme Dede Korkut Hikâyeleri’nde de sıkça geçen çok eski Türk âdetlerindedir.

Kazakların kullandıkları çeşitli çalgıları vardır. Bunlar Türklerin icat ettikleri sazlardan olan kopuz, dombra, şankobız gibi müzik aletleridir. Kazak kopuzları biçim, yapılış, ses ve kullanılış bakımından en eski Türk müzik aleti özelliğini taşıyan sazlardır.

Eski Türk inancını ve buna bağlı gelenekleri, uzun yıllar konargöçer yaşam tarzını devam ettirmiş olmaları sebebiyle koruyan Kazaklar ölümle ilgili joktav (ağıt), hürmet göstererek gömme, mezarın başına bir işaret koyma, aş verme gibi gelenekleri devam ettirmişlerdir. Kazakların bu gelenekleri Göktürklerin ve Oğuzların gelenekleriyle büyük benzerlik gösterir. Anadolu topraklarında da bu geleneklerin izlerine sıkça rastlanır.

‘Ölünün ardından ağlama, feryat etme’ bütün Türk kavimlerinde ortak bir ögedir. Kazaklar, Eski Türkçe’ de ‘sağu, mersiye, ağıt’ olarak da bilinen ölen kişi ile ilgili söz veya şiirlere ‘joktav’ adı vermişlerdir. Bu kelime ölümle ilgili tüm tören, ziyafet ve kutlamaların ortak adı olan “yog/yuğ” kelimesinden türemiştir. Günümüzde Anadolu’nun çeşitli yörelerinde ağıt geleneği devam etmektedir.

Eserlerde tespit edilen Kazaklara ait batıl inanışların birçoğunun Türklerde de bulunduğunu görülmektedir. Aynı ırka bağlı olmanın etkisinin yanında birçok batıl inanışın evrensel nitelik taşıdığını da söyleyebiliriz.

Kazakların edebiyatlarına dair ilk örnekler Türk dünyasının ortak eserleri olan Orhun Abideleri, Oğuznme ve Dede Korkut kitabında görülmektedir.

Türk Edebiyatında âşık diye adlandırdığımız kişilerin Kazaklardaki karşılığı jıravlardır. Jıravlar, kopuz veya dombıra ile destan ve hikâye anlatan kişilerdir. Atışma geleneği, Türk boylarının birçoğunda görülen bir sözlü kültür ögesidir. Kazak halkının uzun yıllar koruduğu konargöçer yaşam tarzları onlarda atışma geleneğinin canlı kalmasını sağlamıştır.

Türkiye Türklerinin atasözleri ile Kazak Türklerinin atasözleri anlamsal bakımdan paralellik göstermektedir. İlk örneklerine Orhun yazıtlarında rastladığımız atasözleri, Türk sözlü kültürünün de en önemli unsurlarındandır. Kazak Türkçesinde “makal” olarak ifade edilen tür Türkiye Türkçesindeki atasözleri ifadesinden daha geniştir. Ayrıca Türk lehçelerinde aynı anlamlara gelen birçok deyim bulunması, deyimlerin ortak kültür hazineleri olduğunu ortaya koymaktadır. Kazak Türkçesinde kullanılan birçok deyim Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır.

Görüldüğü gibi Kazak Türkleri ile Türkiye Türklerinin tarih boyu yakın yahut aynı coğrafyalarda yaşamış olmaları, ortak bir kökenden gelmeleri gibi birçok sebeple benliklerinde var olan birtakım kültürel değerlerin ortaklığı söz konusudur. İncelemelerde tespit edilen evlenme, ölüm vb. gibi geçiş dönemi ritüellerinden, giyim ve barınma gibi sosyal göstergelere, atasözleri (makallar), deyimler gibi sözlü edebiyat ürünlerine kadar benzerlik gösteren bu iki kardeş toplum, geçmişten gelen güçlü ve sıkı bir bağ ile birbirine bağlıdır. 1991 yılında Kazakistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkenin Türkiye olması bu sıkı bağın bir göstergesi olarak düşünülebilir.

SÖZLÜK

Ak kemik oyunu: Kazaklarda akşam karanlığında iki grup halinde oynanan, oyunda uzaklara fırlatılan beyaz kemiğin bulunması istenir.

Aksarbas: Kazak geleneklerinde Allah için kesilen kurbanlık hayvan.

Aksakal: Kazak Türklerinde boyları idare eden liderlere denir.

Ak tışkan: Derisi kıymetli bir hayvan türü.

Alaş: Halk, toplum, kavim.

Baldak: Kuşla avlanmaya çıkıldığında, kuşları at üstünde tutmak için eyerin ön kısmına yerleştirilen çatal sopa.

Bauırsak-Bawırsak: Pişi. Küçük hamur parçalarının yağda kızartılmasıyla elde edilen yiyecek.

Bay: Zengin.

Baytal: 4 yaşında erkek at.

Beyaz kurt: Süzölmüş yoğurttan yapılan tuzlu ve kurutulmuş yiyecek.

Biy: Kadı.

Botagöz: “deve yavrusununki gibi güzel gözlü” manasını veren bir özel isimdir.

Börk: Genellikle hayvan postundan yapılan başlık.

Büyükayı: Büyükayı yıldızına Kazaklar “Jetikarakşı” yani “Yedihaydut” derler.

Büyükpil: Kazaklar Büyükayı yıldızına Büyükpil de derlerdi.

Çekuşke: İçki.

Dombıra: Kazak Türklerinin kullandıkları iki telli saz.

İrkit: Sütün pişirilip, yağının alınmasından sonra kalan yağsız süt.

İşik: İç kısmı yabani hayvan derisinden dikilen, dışı kumaş ile kaplanan bir tür giysi.

Jambı: Geleneksel Kazak sporlarından biri olup, şölen, toy ve düğünlerde düzenlenen yarışlarda at üstünde dörtnala giderken hız kesmeden okla bir direk üzerine konmuş hedefi vurma oyunudur. Son dönemlerde gümüş plakaların yerini yuvarlak demir halkalar almıştır.

Jar-Jar: Düğün törenlerinde söylenen geleneksel şiir.

Jırav: Ozan.

Jüz: Kazakçada yüz sayısının ifade edilme şekli.

Kalaş: Ortası delik, yuvarlak bir tür ekmek.

Kalınmal: Kazaklarda başlık parası.

Kalpak: Ters döndürülmüş kesik koni şeklinde, genellikle kürk, kumaş veya deriden imâl edilen bir başlık türü.

Kara Turgızuv: Kazaklarda ölü çadırının eşiğine matem âlâmeti olarak sırk veya mızrak üzerine üç köşeli kara kumaş veya keçeden kara olarak adlandırılan bir âlem bağlamadır.

Karkara: Genç kızlar ve gelinlerin özel günlerde başlarına giydikleri uzun, konik baş giyim.

Karsak: Tilkiye benzer, derisi değerli, küçük bir av hayvanı.

Karta: Atın kalın bağırsağından yapılan bir tür sucuk.

Kazı: Atın kaburga kısmı ve yağlı etinden yapılan sucuk.

Kebis: Mesin üzerine giyilen, bulgariden dikilmiş ayakkabı.

Kestam: Eski Türklerin hazırladığı bir tür içecek.

Kımıran: Mayalanmış deve sütü.

Kısır: Yavrulamamış kısırak. Kırmızı çok lezzetli olur.

Köje: Çeşitleri tahılların tohumlarının kaynatılması ile hazırlanan bir tür çorba.

Kökpar: Kesilmiş koyun ya da kuzuyu, iki takıma ayrılarak at üstünde çekişmek suretiyle oynanan milli oyun.

- İki takımın, başı kesilip iç organları çıkarılan oğlak veya keçiyi çekerek at üzerinde oynadıkları bir tür oyundur.

Kösük: Çölde yetişen havuca benzer bitki.

Kulun: Atın altı aya kadar olan yavrusu.

Kupe: Kazak erkeklerinin yazın giydikleri, astarı deve derisinden yapılmış yağmur geçirmeyen giysi.

Kurt: Süzme yoğurdun kurutulmasıyla elde edilen yiyecek, oldukça tuzludur.

Leviratus: Ölen kardeşin dul kalan karısıyla yani yenge ile evlenme geleneğidir.

Marka: Erken doğmuş, büyük kuzu.

Maymene ve Maysarı: Bu töreye göre, tahtta oturan hanın sağ yanındaki adama maymene, solundakine maysara denilir. Maymene ve maysarı en

muteber boylardan, hanın sağ kolu ve sol kolu gibi güvendiği kişilerden seçilirdi.

Mestek: Kısa boylu, değersiz bir at cinsi.

Nasıbayı: Dilin altına konulmak için hazırlanmış, berbat kokulu, keyif verici madde.

-Öğütülmüş tütüne çeşitli bitkilerin yakılmasıyla elde edilen külün katılması suretiyle elde edilen madde.

Pendname: Devlet yöneticileri için yazılmış öğüt kitabı.

Saka: Aşık kemiklerinin en büyüğü.

Salma: Etli hamur çorbası.

Samsa: Hamurun içine et, patates ya da peynir konularak yapılan bir yiyecek.

Savkala: Dantel ve maddi süslerle tezyin edilmiş sivri bir gelin şapkası.

Sıbaga: Değerli misafirler için kışlık etten ayrılan pay.

Sogım: Kışın kesilmek için özellikle semirtilen hayvan.

Sokır Teke: Körebe.

Şanırak: Çadırların kubbe biçimindeki tavanının ortasındaki yuvarlak delik.

Şapan: Astarı yün veya pamuktan yapılan bir tür kaftan.

Sorpa: Etin kaynatılarak elde edilen et suyuna sorpa denilir. Özellikle davetlerde ağır etli yemeklerden sonra et suyundan yapılmış çorba ikram edilir. Mutlaka bu çorbanın içilmesi istenir. Oldukça lezzetli olan bu çorbanın hazımsızlığı gidereceği ve sağlığı koruyacağı belirtilmektedir.

Şildekana: Yeni doğmuş bebek için düzenlenen eğlence.

Şubat: Deve sütü.

Taramıs: Hayvanın sinirinin kurutulup, liflerinin eğirilmesiyle elde edilen sağlam ip.

Tomaga: Kartalın gözlerini kapatmaya yarayan deri başlık.

Topuk saklama veya topuk tutuşma oyunu: Kız veya delikanlıdan biri diğerine saklaması için koyunun topuk kemiğini verir. Bir ay, bir yıl, beş yıl herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde topuğu veren, alandan topuğunu ister, o anda çıkarıp veremezse oyunu kaybetmiş olur. Verirse oyunu kazanır, diğeri kaybetmiş olur. Oyunu kaybeden oyuna başlarken ‘‘altın saat, ipek halı küheylan’’ gibi tutuşulan nesneyi vermek durumundadır.

Tumak: Kazak erkeklerinin kışın taktıkları koyun ya da tilki derisinden yapılmış şapka.

Ultan: Kazakçada ayakkabı içine konan keçe tabanlık.

Urug: Türk toplumlarında aileler birliği, sülale.

Yılki (cılık): At sürüsü.

KAYNAKÇA

- ACAR İ. **Kazak Türkçesinde Göz, Kulak, Burun ve Dil Organ İsimleriyle Kurulmuş Atasözleri ve Anlam Özellikleri.** Yayınlanmamış Lisans Tezi. Kazakistan: Kızılorda Korkut Ata Üniversitesi, 2009.
- AHMETJANOV Marsel, **Nugay Odası**, Kazan 2002
- AKKAYA Nevin, **Gelenek ve İnançların Toplum içindeki Fonksiyonları**, Alem Basım Yayım, Balıkesir 1995, 144
- AKSOY Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü I-II-III**, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1984, 1318
- ALBAYRAK Nurettin, **Türkiye Türkçesinde Atasözleri**, Kapı Yayınları, İstanbul 2009, 1140
- ALPARGU Mehmet, **Onaltıncı Yüzyılda Türk Dünyası Özbek ve Kazan Hanlıkları**, Ankara 1994, 153
- ALTAYLI Seyfettin, **Atasözü ve Deyimler Arasındaki Farklar**, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı No: 25, Bahar 2010, s.125-134.
- ATMACA Emine, **"Kazak Türkçesinde Makal-Metelder ve "Dil" Organ Adıyla Kurulmuş Makallar"**, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, pp.20-48, 2013
- AYDIN Mehmet, **Geliştirilmiş ve Açıklamalı Atasözleri**, Emek Yayın Dağıtım, Ankara 1995, 198
- BAYKUZU, Tilla Deniz; **"Bir Hun Başkenti T'ung-wan Ch'eng"**, Türk Dünyası Araştırmaları, Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı, Sayı No: 183, İstanbul 2009, s. 247-262
- BEKTEMİSOF, **Kazak Yemekleri**, Almatı 1999
- BENEKÇİ Şerif, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Damla Yayınları, İstanbul 2004, 352
- BORATAV Pertev Naili, **100 Soruda Türk Folkloru**, Bilgesu Yayıncılık, İstanbul 2013, 312
- BRADLEY Catherine, **Kazakhstan** , Brookfield, CT: Millbrook Press, 1992.
- BURAN Ahmet ve ALKAYA Ercan, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, 347

- Central Asia, Hawthorn, Victoria, Australia; Oakland, CA: Lonely Planet Publications, 2000
- ÇELİK Ali, **Halk İnançları**, Beyan Yayınları, İstanbul 1995
- ÇELTİKÇİ Orhan, **Yaşar Kalafat'ın Eserlerinde Türk Dünyası Kültür ve Halk İnançları**, IQ Yayınları, İstanbul 2007
- ÇINAR Ali Abbas, **Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 1996, 274
- ÇOBANOĞLU Özkul, **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2004, 511
- DENGE B., **Deyimler Sözlüğü**, Gökkuşuğu Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2004, 370
- DOĞAN Cihangir ve DOĞAN Said, **Yörüklerin Sosyal Hayatı**, Kızılelma Yayınevi, İstanbul 2005, 116
- DOĞAN Cihangir, **Değişme Sürecinde Güney Kazakistan Köylerinde Yaşayan Aile Üyelerinin Bazı Tutum ve Davranışları**, Kazak Üniversitesi Yayınları, Almatı 2000
- DOĞAN Levent, **Türk Dünyası Atasözleri**, Türk Kültürü Yayınları, Edirne 2001, 458
- DURMUŞ İlhami, **Bozkır Kültürünün Oluşumu ve Gelişiminde At**, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt I, S.2, 1997, s.18-19.
- EMİR Sabahattin, **Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü**, Emir Yayınları, İstanbul 1972, 256
- ERÖZ Mehmet, **Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, 430
- ERGALİEVA Jannat, ŞAKUZADAULI Nurhat, **Kazak Kültürü**, KATEV, 2000,
- EYUBOĞLU İsmet Zeki, **Anadolu İnançları**, Derin Yayınları, İstanbul 2007, 240
- EYÜBOĞLU E. Kemal, **On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyişler**, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A. Ş., İstanbul 1973, 857
- GABDULLİN Malik, **Kazak Halkının Avız Edebiyatı**, 1996

- GÖKALP Ziya, **Türk Medeniyet Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, 431
- GÖKALP Ziya, **Türk Töresi**, İstanbul 1990.
- GÖLPINARLI Abdülbâki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1995, 384
- GÖZAYDIN Nevzat, **Türk Dünyasının Atasözleri**, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı No: 6, Güz 1998, s.708-719.
- GÜLENSOY Tuncer, **Türk Dünyası Atasözlerinin Anlam Yönünden Benzerlikleri Üzerine Notlar**, TFAYB 1974, KB Yayınları, Ankara, 1975, s.93-101.
- GÜNAY Ünver ve Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, Laçın Yayınları, Kayseri 1998, 538
- GÜNGÖR Erol, **Tarihte Türkler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, 455
- GÜRGEN İ., **Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde Atasözlerinde Ortak Temalar**, Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu, Almatı: 21-23 Mayıs 2007
- GÜRSU Uğur, **Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009
- GÜRSU Uğur, **Sebit Mukanov ve "Botagöz" adlı romanın dil özellikleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Sayı.44, İstanbul 2011
- HARUT Semra, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Gün Yayıncılık, Ankara 2004, 318
- İNAN Abdülkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, Cilt II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, 418
- İNAN Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm / Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, 229.
- İSMAİL Zeyneş ve GÜMÜŞ Muhittin, **Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri**, Engin Yayınları, İstanbul 1995, 417
- İSMAİL Zeyneş, **Kazak Türkleri**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 461

- JUMABAEV Maksat, **Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006
- KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Tarihi-Giriş Türk Dünyası El Kitabı**, Birinci Cilt, TKAE Yayınları, Ankara 2001
- KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Bozkır Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987
- KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınevi İstanbul 2015, 454
- KALAFAT Yaşar, **Kazakistan'daki Türk Halk İnançları**, Milli Folklor Dergisi, Yıl: 11, Sayı No: 41, Yaz 1999, S. 66-71
- KALAFAT Yaşar, **Abay'ın 150. Yılında İpek Yolu Güzergâhları**, Ecdat Yayınları, Ankara 1997.
- KALAFAT Yaşar, **Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları I**, MEB Yayınları, Ankara 2002
- KALAFAT Yaşar, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, 552
- KARA Abdulvahap ve DAUTOV Askhat, **Kazakistan Dünyadaki Yatırımın Yeni Merkezi**, Kazakistan İstanbul Başkonsolosluğu, İstanbul 2008, 279
- KARA Abdulvahap ve YEŞİLOT Okan, **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İTO Yayınları, İstanbul 2011, 316
- KARAAĞAÇ Günay, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1991
- KARAAĞAÇ Günay, **Türkçenin Dil Bilgisi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, 768
- KARABEY Turgut, **Abay Kunanbayoğlu (1845-1904)**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 1996
- KASİMANOV Sadık, **Kazaktın Ultık Tağamdarı / Kazakların Milli Yemekleri**, Kazakçadan Çeviren: Ertuğrul YAMAN, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, 113
- Kazak Edebiyeti Ensiklopediyalık Anıktamalık**, Almatı 2005
- Kazak Sovet Entsiklopediyası, C.4**, Almatı 1974

- KAZBEKOF B.K., **Vneshneekonomicheskie otnosheniia gosudarstva v perekhodnyi period: Regulirovanie, problemy, perspektivy (Russian Edition)**, 1996,
- KESİCİ A. Kayyum, **Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2003, 304
- KILIÇ Sami, **İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler** – Ankara 2011.
- KOCA Salim, **Tuz ve Ekmek**, Türk Milli Kültürü Dergisi, Ekim 1977, s.57-61
- KOÇ Kenan ve BAYNİYAZOV Ayabek ve BAŞKAPAN Vehbi, **Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, 679
- KOÇAR Çağatay, **Türkistan İle İlgili Makaleler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, 268
- KONIRATBAYEV Avelbek, **Kazak Edebiyatının Tarihi**, 1994
- KURBAN Ali Hacı Halidoğlu, **Tevarih-i Hamse-i Şarki**, Örnek Matbaası, Kazan 1910,
- KUŞCU Ülkü, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Altın Kitaplar, İstanbul 2016, 430
- Kültür Bakanlığı, **Türkiye Dışı Türk Edebiyatları Antolojisi**, Kazak Edebiyatı Maddesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Cilt 27-28.
- LEVENT İlknur, **Açıklamalı Deyimler Sözlüğü**, Bu Yayınevi, İstanbul 1997, 397
- MERT O., **Kazak Türkçesi'nde Hayvan Adlarıyla Kurulan Atasözleri**, Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu, Almatı: 21-23 Mayıs 2007
- Milli Eğitim Bakanlığı, **Kazakistan**, İslam Ansiklopedisi, M.E.B. Yayınları, İstanbul, Cilt VI,
- Milli Kütüphane Başkanlığı, **Türk Atasözleri ve Deyimleri I**, MEB Yayınları, İstanbul 1997, 183
- Milli Kütüphaneler, **Türk Atasözleri ve Deyimleri I**, ME Basımevi, İstanbul 1992, 144
- MUKANOV Meriyam, **Sagınışım Sebitim**, Almatı 2000
- OY Aydın, **Tarih Boyunca Türk Atasözleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1972,

- ÖCAL Safa, **Eski Türklerde Yiyecekler**, – Türk Dünyası Araştırmaları
Fındıkoğlu Armağanı Sayı:35 – İstanbul 1985,
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Mitolojisi C.I** – Ankara 1993.
- ÖGEL Bahaeddin, **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya
Kaynak ve Buluntularına Göre**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014,
455
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Kültür ve Turizm
Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, Cilt IX
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Kültür ve Turizm
Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, Cilt VI
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası
Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001, 788
- ÖRNEK Sedat Veyis, **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara Üniversitesi
Basımevi, Ankara 1971, 144
- ÖRNEK Sedat Veyis, **Türk Halk Bilimi**, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2014,
352
- ÖZGÜMÜŞ Bünyamin, **Kazak Edebiyatının Belli Başlı Temsilcileri**,
Yağmur Dergisi, Temmuz - Ağustos - Eylül 2002, Sayı: 16
- PALA İskender, **Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri**, Kapı
Yayınları, İstanbul 2010, 312
- POLAT Kemal, **Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve
İnanışlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, 299
- ROUX Jean Paul, **Türklerin Tarihi (Historie des Turks)**, 1984
- SİNAN Ahmet Turan, **Türkçenin Deyim Varlığı**, Kubbealtı Yayıncılık,
İstanbul 2015, 536
- SOYKUT Hilmi, **Türk Atalar Sözü Hazinesi**, Ülker Yayınları, İstanbul
1974, 496
- SÜME Gülda Çetindağ, **Kazak Türklerinde Evlenme Geleneğine Bağlı
Olarak Gerçekleştirilen Hediye Alışverişi Üzerine Bir İnceleme**,
Milli Folklor Dergisi, Yıl: 19, Sayı No: 76, 2007, S. 218-231
- ŞAHİN Hatice (1999). **Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki
Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi**, Türk Dünyası Dil
ve Edebiyat Dergisi, Ankara: 1999, s.60-68

- ŞİMŞİR Nahide, **Kazak Tarihi ve Kültürü Araştırmaları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, 256
- T. Y., **Türkistan'da Türkçülük ve Halkçılık**, Yayıncı: A. OKTAY, İstanbul 1954, 79
- TOGAN Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, – İstanbul 1981
- TOGAN Zeki Velidi, **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**, 1981
- TURGUT Mehmet, **Örneklî Deyimler Sözlüğü**, Bilgi-Başarı Yayınevi, İstanbul 2005, 278
- TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, **Ata Sözleri**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1977, 582
- Türk Dil Kurumu, **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969
- Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 2523
- Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, **21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, 199
- Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 5/1 2016 s.94-107, TÜRKİYE
- ÜLKER Hasan, **Türk Dünyasında Atasözlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme**, Türkler Ansiklopedisi Cilt 19, s.96-104
- ÜNAL Aida, **İlyas Esenberlin'in Köşpendiler (I.Kitap) Adlı Eserinin Kazak Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Çevirisi ve Dil İncelemesi**, Yüksek Lisans, Ordu 2014
- YOLOĞLU Güllü, **Türklerin Aile Merasimleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999, 180
- YORULMAZ Osman, **Kazak Türklerinde Defin Adetleri ve Merasimler**, Prof.Dr. Ramazan ŞEŞEN Armağanı, İstanbul 2005, 436
- YURTBAŞI Metin, **Sınıflandırılmış Türk Atasözleri**, Özdemir Yayıncılık, İstanbul 1996, 378
- YÜCE Nuri, **Türk Şivelerindeki Atasözlerinde Uygunluk**, Türk Kültürü Araştırmaları, XVII-XXI/1-2, 1979-1983, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın Hatırasına Armağan, Ankara 1983, 3090
- YÜCEL Harun, **Kırgız ve Kazak Türklerinde Evliliğin Gerçekleşmesi İçin En Önemli Şart: Kalın**, Muğla Üniversitesi, Muğla 2009

Сәбит Мұқанов темасы, Казак едебийаты, Алматы, Арына Баспасы,
2005, беттер 377-378

Elektronik Kaynaklar

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-83263/h/atasozlerivedeyimler.pdf>

<http://kz-en.ru/publ>

<http://www.iudergi.com/tr/index.php/turkdili/article/view/18730/17923>

<https://aofedebiyat.blogspot.com.tr/2013/04/cagdas-turk-edebiyatlari-ii-unite-1-ozet.html>

<http://www.foodbycountry.com/Kazakhstan-to-South-Africa/Kazakhstan.html#ixzz4kdllJzVC>

<http://turkish.china.com/xinjiang/customs/654/20131225/5302.html>

<https://www.msxlabs.org/forum/turk-ve-islam-dunyasi/476272-kazakistan-mutfak-kulturu.html#ixzz4WBb7OJab>, Kazakistan Mutfak Kültürü

http://en.wikipedia.org/wiki/Sabit_Mukanov, 25.12.2010

<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=3536> (Sabit Mukanov maddesi), 25.12.2011

<http://www.adebiet.kz> (Sabit Mukanov maddesi), 25.12.2011

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.501991bdb92476.11596299 28.07.2012: 14:47

Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği,
<http://www.kazakhstan.org.tr/>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Damla KANDAK
Doğum Yeri - Tarihi	Bursa – 20.08.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	19 Mayıs Üniversitesi – Türk Dili Ve Edebiyatı
Yüksek Lisans Öğrenimi	-
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Etkinlikleri	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	dadadamlaaa@hotmail.com
Tarih : 19.06.2017	